TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Ettevõttemajanduse instituut

Andrus Lukke

ETTEVÕTTE ÜLDJUHTIMISE TEGURITE MÕJU MAKSUVÄLISTE FINANTSPETTUSTE TOIMUMISELE

Magistritöö

Juhendaja: lektor Mark Kantšukov

Tartu 2013

Soovitan suunata kaitsmisele .....
(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “..... 2013. a.

.....instituudi juhataja Toomas Haldma
(instituudi juhataja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.
.....
(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus 4
1.Ettevõtte üldjuhtimise karakterisikute roll ettevõttesiseste pettuste toimepanekus – teoreetiline käsitlus 8
1.1. Ajendid ettevõttealaste pettuste toimepanemiseks 8
1.2. Töös käsitlevate ettevõttesiseste pettuste positsioon pettuste ruumis ning nende liigid 16
1.3. Ettevõttesiseseid pettusi selgitavad ettevõtte üldjuhtimise karakteristikud 28
2. Ettevõtte üldjuhtimise tegurite mõju ettevõtesiseste pettuste toimepanemisele – USA praktika 37
2.1. Andmed ja metoodika 37
2.2. Ökonomeetrilise analüüsi tulemused 45
2.3. Finantspettuse juhtumuuring Enron'i näitel 57
2.4. Soovitused pettuste riski hindamiseks ja vähendamiseks 65
Kokkuvõte 69
Viidatud allikad 73
Lisad 79
Summary 85

SISSEJUHATUS

Enamikul investoritel puudub ligipääs ettevõtete siseinfole ja neil tuleb usaldada, kuid samas analüüsida informatsiooni, mida ettevõtete juhtkonnad üldsusele avalikustavad. Võib ilmneda risk, et ettevõtetes töötavad inimesed on omakasupüüdlikud ja paindlikud raamatupidamiseeskirjad jätavad neile võimaluse üldsusele avalikustavate aruannetega manipuleerida. Antud ohu vähendamiseks on suurematel ettevõtetel kohustus kasutada aruannete usaldusväärsuse tõestamiseks audiitorite teenust, kes erapooletult kinnitavad nende õigsust. Siiski on ka audiitorid ettevõttevälised isikud, kes ei suuda alati pettusi tuvastada või on neil motivatsiooni seda mitte avalikustada. Pettuste toime-paneku tagajärgedel on negatiivne mõju investorite rikkusele, kuna sel juhul on ettevõttega seotud investeerimisotsused langetatud väärale informatsioonile tuginedes. Selle tõttu võivad investorid oma investeeringu osaliselt või täielikult kaotada. (Annual Fraud…2012: 21)

Nii juhtus näiteks USA eduka elektri- ja gaasitranspordiga tegelenud ettevõttega Enron, mis enne pettuse avastamist nimetati kuuel järjestikusel aastal võltsitud aruannetele tuginedes Ameerika kõige innovaatilisemaks ettevõtteks. 2001. aastal tuvastati, et suur osa ettevõtte raamatupidamisest oli pettustele üles ehitatud, mistõttu ettevõte lõpetas pankrotis ja investorid kaotasid kogu enda investeeringu. (Hotaling, Lippitt 2003: 464) Kuigi 2002. aastal kehtestati Ameerikas Sarbanes-Oxley seadus, mis seadis investorite kaitseks avalike ettevõtete raamatupidamisele karmimad nõuded, eksisteerib siiski siiani võimalus, et investorid kaotavad enda investeeringu ettevõttesiseste finantspettuste tõttu. (Prawitt *et al.* 2012: 1) Nii tulekski arvestada asjaoluga, et ettevõtete aruanded, mis avalikkusele esitatakse, võivad olla manipuleeritud. Samuti on oluline, et ettevõtete juhid oleksid teadlikud ohtudest, mis kaasnevad ettevõtete tööliste poolt toime pandud pettustega. Autori arvamuse kohaselt on pettuste vältimiseks ja tuvastamiseks vajalik teada, kuidas neid läbi viia.

Magistritöö eemärgiks on anda hinnang ettevõtte üldjuhtimise tegurite ja finantspettuste vahelistele seostele. Antud töö võib pakkuda huvi ettevõtete juhtidele, kes saavad parema ülevaate pettuste liikidest ja oskavad selle tõttu paremini tuvastada pettusi enda ettevõtetes. Samas aitavad empiirilises osas esitatud mudel ja juhtum investoritel hinnata ettevõtete üldjuhtimise teguritele tuginedes ohtusid, kas ettevõtte raamatupidamine võib olla töötajate poolt manipuleeritud. Eesmärgini jõudmiseks on autor püstitanud järgnevad uurimisülesanded:.

- anda ülevaade pettuste toimumise ajenditest;
- selgitada ettevõttesiseste maksuväliste finantspettuste liikide olemust;
- anda ülevaade pettuste tuvastamisega seonduvate ettevõtte üldjuhtimise teguritest;
- koguda andmed USAs finantspettustega vahele jäänud ettevõtete kohta perioodil 2002-2011;
- koostada probit mudel, mis hindaks pettuse toimepanemise tõenäosust, kasutades selleks varasemalt käsitletud ettevõtte üldjuhtimise näitajaid;
- analüüsida probit mudeli tulemusi;
- selgitada välja millised ettevõtte üldjuhtimise tegurid aitasid kaasa asjaolule, et Enronis pandi toime laiaulatuslik finantspettus.

Suure osa käsitletavast materjalist omandas autor teadusartiklitest ja erinevatest teatmeteostest. Samas tuleb märkida, et enamik pettuseid käsitlevad teadusartiklid on empiirilise suunitlusega ja teoreetilised uurimused pigem ühekülgsed. Nii on pettuste struktuuri kajastavad artiklid küllaltki sarnased ja erinevate autorite vaheline diskusussioon vähene. Autor arvab ka, et pettuste näol on tegu küllaltki delikaatse teemaga, mistõttu ei taheta informatsiooni erinevate pettuste skeemide detailide kohta palju levitada – valed inimesed võivad seda ära kasutama hakata. Selleks, et lugejale teoreetilises osas erinevaid petuskeeme tutvustada, on autor kasutanud ka internetis avaldatud artikleid.

Antud töös keskendub autor ettevõtetes toimuvatele finantspettustele, kuna autori arvamuse kohaselt on finantspettustega seotud ettevõtete andmetele kõige parem ligipääs. Andmete põhjal koostab autora magistritöö empiirilise osa

Töös käsitletakse kõige detailsemalt maksuväliseid finantspettuseid, kuna antud pettuste uurimisega tegeleb USA Börsitehingute Komisjon (*Security Exchange Commission* – SEC), mille avaldustele on autoril kõige parem ligipääs. Antud andmete põhjal koostab autor magistritöö empiirilise osa andmebaasi. Maksupettuste uurimisega tegeleval USA Maksuametil (*Internal Revenue Service* – IRS) ja ettevõtete pankrotiga seotud pettuste uurimisega tegeleval USA Justiitsministeeriumil (*Departmend of Justice*) puuduvad sarnased avaldused, mistõttu oleks rohkemate pettuste liikide andmete kogumine raskendatud. Samal põhjusel käsitlevad ka teadusartiklid antud pettuste liike üksteisest eraldiseisvalt.

Käesolev magistritöö on jaotatud kaheks peatükiks: esimeses antakse ülevaade teoreetilisest raamistikust ning teises kirjeldatakse empiirilise analüüsi tulemusi. Töö esimeses alapeatükis selgitab autor ajendeid, miks ettevõtetes pettuseid läbi viiakse. Lähemalt käsitletakse pettuse kolmnurka ja planeeritud käitumise teooriat, millele lisatakse lõpetuseks petise karakteristikud. Üldisele teooriale järgneb järgmises alapeatükis magistritöös käsitlust leidvate pettuste liikide tutvustus – täpsemalt ettevõtte vara riisumine, korruptsioon ja finantsaruannete pettus. Teooria viimases alapeatükis keskendub autor ettevõtte üldjuhtimise teguritele, mis omavad teatud mõju pettuse toimumise tõenäosusele ja on sisendiks empiirilise osa mudelile.

Magistritöö empiirilises osas analüüsib autor esmalt erinevate ettevõtte üldjuhtimisega seotud tegurite mõju pettuse toimumise tõenäosusele praktikas. Selleks kogus autor andmeid perioodil 2002-2011 USAs Börsitehingute Komisjonile pettustega vahele jäänud ettevõtete ja nende üldjuhtimise tegurite kohta. Hindamaks probit mudeliga kuidas mõjutavad üldjuhtimisega seotud tegurid pettuse toimumise tõenäosust, lisas autor esialgsele valimile sarnaste omadustega ettevõtetest koosneva kontrollgrupi. Empiirilise osa järgnevas alapeatükis analüüsib autor ettevõtte Enroni pettuse juhtumit ja käsitleb millised ettevõtte üldjuhtimise tegurid aitasid kaasa antud pettuste toimumisele. Juhtumiuuringu viis autor läbi selgitamaks ökonomeetrilise analüüsi tulemuste paikapidavust. Samas tasakaalustab kvalitatiivne analüüs kvalitatiivset lähenemist uurimusprobleemi käsitlusel. Enroni ettevõte osutus valituks, kuna seal pandi toime üks ajaloo suurimaid finantspettuseid, mille puhul on võimalik eristada eksimusi ettevõtte üldjuhtimise tegurites. Töö mahuliste piirangute tõttu keskendub

autor ühele juhtumile. Empiirilise osa viimases alapeatükis annab autor uuringu tulemustele tuginedes soovitusi, kuidas hinnata ja vähendada pettuste riski.

Autor tänab enda juhendajat ja Majandusteaduskonda võimaluse eest magistritöö kirjutada ja eelkaitsmine läbi viia välismaal olles. Samuti tänan enda perekonda ja sõpru, kes olid mulle selle aasta jooksul moraalseks toeks.

1. ETTEVÕTTE ÜLDJUHTIMISE KARAKTERISTIKUTE ROLL ETTEVÕTTESISESTE PETTUSTE TOIMEPANEKUS – TEOREETILINE KÄSITLUS

1.1. Ajendid ettevõttealaste pettuste toimepanemiseks

Pettus on mitmetahuline mõiste, mida saab käsitleda erinevatel tasanditel. Raamatupidamislikuks pettuseks peetakse rikkumist, kus ettevõtetel tuleb enda varasemalt esitatud finantsaruandeid üldtunnustatud raamatupidamisprintsiipidele (*Generally Accepted Accounting Principles – GAAP*) mittevastamise tõttu ümber arvestada. (Efendi *et al.* 2007: 671). Ehkki pettust võib pidada laiemaks mõisteks (näiteks inimeste vahelised pettused), keskendub autor antud töös ettevõtetes toimuvatele finantspettustele. Jaotusest lähemalt järgmises alapeatükis.

Kuigi aktsiaturu osalised võivad pidada ka aruannete tavapärast korrigeerimist pettuse märgiks, pole see sama kui ümberarvestamine. Viimane viitab, et ettevõtte esialgne finantsaruanne sisaldas väära informatsiooni ettevõtete teatud näitajate kohta pahatatliku käitumise tõttu. Aruannete korrigeerimised võivad samas olla tingitud inimlikust eksimusest. Samuti tuleb numbriliselt ette rohkem aruannete korrigeerimist kui ümberarvestamist. Pidevad korrigeerimised võivad kaasa tuua aga ametliku uurimise, mille tulemusena avastatakse pettus. (Johnson *et al.* 2005: 10-11) Autor leiab, et alati ei suuda pettusi kontrollivad organisatsioonid tõestada, et ettevõtte aruandeid muudeti pahatahtlikke eesmärke silmas pidades ja nõustutakse, kui aruandeid korrigeeritakse, viidates inimlikule eksimusele. Sellest tulenevalt võib aktsiaturg antud käitumist pidada ka ettevõttes toimepandava pettuse ohuks.

Pettuse mõiste avamiseks käsitleb töö autor teoorias esmalt põhjustele, miks pettuseid toime pannakse. Autor usub, et pettused ei toimu iseenesest ja on vajalik, et selle toimumiseks oleksid varasemalt täidetud teatud tingimused.

Pettuste taga seisavad inimesed (keda võib nimetada ka petisteks), kes on enamasti otseselt või kaudselt seotud ettevõtetes tehtavate otsustega. Sauer (2002: 956) märgib, et ettevõtetes tegeletakse suuremahuliste pettusega ainult siis, kui finantsaruandluse koostamisega seotud inimestel on selleks motivatsiooni. Autori arvamuse kohaselt on lihttöölistel võimalik pika ajavahemiku peale jagades pettusi läbi viia ka finants-aruandlusega tegelevate inimeste teadmata, kuna väiksemahuline pettus võib jääda raamatupidamises märkamata.

Inimeste ebaeetilise ja petturliku käitumise tagamaade uurimiseks on loodud mitmeid teoreetilisi raamistikke, millest magistritöö mahu piirangu tõttu käsitleb autor lähemalt kahte teineteist täiustavat teooriat – pettuse kolmnurk (*fraud triangle*) ja planeeritud käitumise teooria (*theory of planned behavior*), – jagades pettuste kolmnurga lõpetuseks kahte sorti petiste vahel.

Pettuse kolmnurka käsitles esmalt Edwin Hardin Sutherland 1949. aastal. Praegusele kujule arendas selle 1953. aastal Donald Cressey. Antud teoreetilise raamistiku kohaselt saavad pettused toimuda ainult situatsioonides, kus kõik kolm pettuse kolmnurga tegurit on esindatud. Need kolm tegurit on motivatsioon/surve, võimalus ja ratsionaliseerimine. (Lister 2007: 63)

Motivatsioon/surve (*motivation*) võib olla nii personaalne kui ka professionaalne ja võib tekkida inimestes sisemiste kui ka väliste põhjuste tagajärjel. Motivatsioon on personaalne, kui inimesed soovivad jätkata endale välja kujunenud elustiili või lahendada isiklikke probleeme. Motivatsioon on professionaale, kui tuntakse survet, et saavutada tööandjate poolt seatud eesmärke. Samuti võib esineda ettevõttevälist survet – näiteks kõrged ootused ettevõtte aktsionäride poolt. Pole välistatud olukord, kui samaaegselt on esindatud sisemiste kui ka väliste põhjuste tagajärjel tekkinud surve (*Ibid.*: 63) Autori arvamuse kohaselt on raske hinnata kui suur on teatud isiku motivatsioon pettust toime panna, kuid samas on riski hindamiseks vajalik teada tegureid, mis näitajat mõjutavad.

Teiseks peab inimestel olema võimalus pettuseid toime panna. Kuna ratsionaalsete petiste eesmärk on mitte vahele jääda, peavad nad tegutsema nii, et nende tegevus jääks teistele märkamata. Sellised võimalused luuakse läbi ettevõtte nõrga sisekontrolli, halva juhtkonna järelvalve ja positsiooni – antud näitajad on petiste jaoks väliseks stiimuliteks (Lister 2007: 64). Pettuste võimalikkust mõjutab ka ettevõtete juhtide võimekus luua protseduure, tänu millele avastatakse ettevõttesisesed pettused. Kolmest pettuse kolmnurga tegurist on ettevõtetel võimalik pettustega kaasnevaid riske kõige rohkem vähendada võimaluste minimeerimisega. On oluline, et ettevõtetes oleksid loodud protsessid, protseduurid ja kontrollid, mis paneks töötajaid olukorda, kus pettuse toimepanemine poleks võimalik ja samas tuvastaksid pettused, kui need on siiski toimunud. (Martin 2007: 8)

Pettuse kolmnurga kolmandaks teguriks on ratsionaliseerimine (*rationalization*). Inimesed ei pane pettust toime seni, kuni nad ei näe seda endi silmis põhjendatud otsusena (neil puudub sisemine stiimul). Selleks võrreldakse pettusega kaasnevat käitumist näiteks ühiskonnas aktsepteeritud viisakuse ja usaldatavuse normidega. (Lister 2007: 64) Ratsionaliseerimise näideteks on (Arbor 2012: 2):

- pettus lähedase inimese aitamiseks on õigustatud;
- kui pettust toime ei panda, kaotatakse kõik – pere, kodu, auto jne;
- kuskilt pole võimalik abi saada;
- pettust käsitletakse kui laenu, mida plaanitakse tulevikus tagasi maksta;
- töötajad usuvad, et tänu halvale töökeskkonnale (näiteks madal palk, ebameeldivad juhid) ollakse neile võlgu;
- ei saada aru või ei tunta huvi, milliseid tagajärgi antud käitumine võib kaasa tuua.

Autor nõustub seisukohaga, et paljude pettuste korral on kõik kolm pettuse kolmnurga tegurit esindatud, kuid siiski pole see alati nii. Võib tekkida näiteks olukord, kui inimesed teavad, et ettevõtetel on efektiivsed protseduurid pettuse tuvastamiseks ja nad jäävad suure tõenäosusega enda tegevusega vahele, kuid nende motivatsioon ja ratsionaliseerimine kaaluvad võimaluse puudumise üle. Selleni võivad viia näiteks perekondlikud põhjused. Siiski tundub, et enamasti plaanitakse mitte vahele jääda ja

pettus toime panna ainult ühel korral. Teatud juhtudel hakkab pettus korduma – sellest alapeatüki hilisemas osas.

Kuna pettuse kolmnurga kolm tegurit on küllalt üldised ja töö autori arvamuse kohaselt oleks vajalik pettuste toimepanekut esilekutsuvaid stiimuleid detailsemalt käsitleda, tuleks antud raamistikuga ühendada pettustele kohandatud planeeritud käitumise teooria (*theory of planned behavior*). Planeeritud käitumise teooria rõhutab, et inimese käitumist juhivad järgnevad tegurid (Beck, Ajzen 1991: 286-293):

- suhtumine tegevusse – viitab millist resultaati ootavad inimesed enda tegevusest ja kas prognoositud tulemusse suhtutakse soosivalt või mitte;
- subjektiivsed normid – antud teguri kohaselt pole olulised ühiskondlikud normid, vaid lähedaste arvamus ja suhtumine;
- kontrolli tunnetus – arusaam sellest, kui raske on antud tegevust toime panna. See kajastab nii varasemaid kogemusi kui eeldatavaid uusi takistusi;
- moraalsed normid – lisaks isiklikele suhtumistele võib moraalset kohusetunnet mõjutada veel ka seadustest ja eetikanormidest tulenevad kohustused

Jooniselt 1 on näha, kuidas eelkäsitletud teooriad on omavahel seotud. Pettuse kolmnurga teooria on üldisem ja käsitleb inimesi pettusteni viivaid väliseid ja sisemisi stiimuleid. Välisteks stiimuliteks peetakse tekkinud võimalusi. Tekkinud motivatsioon võib olla tingitud nii sisemiste kui ka väliste stiimulite ajendil. Puhtalt sisemistele stiimulitele tugineb ratsionaliseerimine. Planeeritud käitumise teooria keskendub ainult inimeste sisemistele stiimulitele, kuid käsitleb ratsionaliseerimist võrreldes pettuse kolmnurgaga detailsemalt. (Cohen *et al.* 2010: 275). Näiteks võimalused pettuste toimepanekuks tekivad tänu ettevõtte kontrolli nõrkusele (kajastab pettuse kolmnurk), mis omakorda mõjutab inimese kontrolli tunnetust (kajastab planeeritud käitumise teooria) ehk tema arusaama, kui raske oleks pettust korda saata. (Bailey 2006: 804–805).

Kuigi kontrolli nõrkus loob võimalused ja inimese suhtumine seisukoha pettuse suhtes, on oluline ka oskused ja kogemused, mida inimene pettuse toimepanekuks omab. Teadmata kuidas ettevõtte kontrollsüsteemidest mööda pääseda, on pettust raske toime panna ja seda hilisemalt varjata. Oskused on eriti vajalikud, kui pettusega on seotud läbimõeldud skeemid, mis kestavad pika perioodi vältel. Kõige suuremamahulised

pettused on toime pandud inimeste poolt, kes on intelligentsed, suure kogemustepagasiga, loovad ja omavad ettevõttes vastutusrikast positsiooni. (Wolfe, Hermanson 2004: 38) Pettuse kolmnurga mõistes vähendab oskuste puudumine tõenäosust, et inimene paneb pettuse toime. Isegi kui tal on selleks olemas tahe ja võimalused. (Dorminey *et al*. 2012: 565)

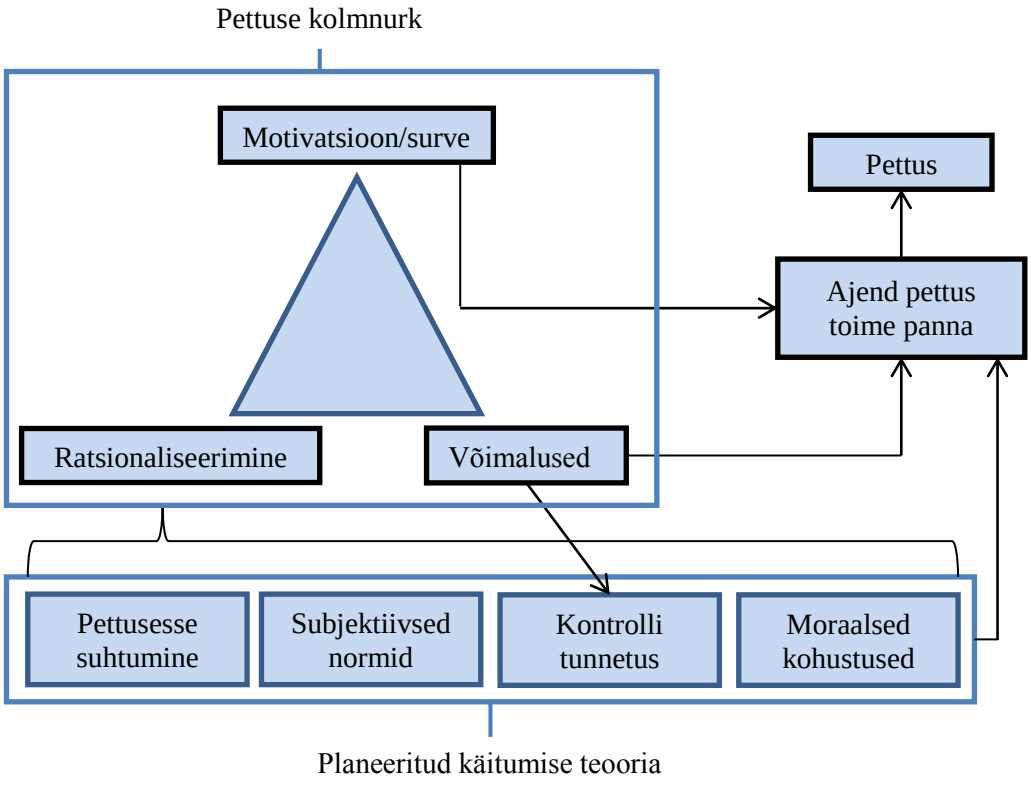

Joonis 1. Pettuse kolmnurga ja planeeritud käitumise teooria kombinatsioon (Cohen *et al*. 2010: 275; autori kohandatud).

Pettuse kolmnurga kohaselt tekib petisel probleem, mida ta pole võimeline teiste inimestega jagama. Kui tal tekib võimalus ja vastav suhtumine, siis muidu seadusekuulekas inimene, paneb toime pettuse. Antud inimest võib pidada juhuslikuks petiseks – kui pettust mitte silmas pidada, on ta seadusekuulekas ja tavaolukorras ei varastaks ega kaalutleks teiste inimeste heaolu kahjustamist. (Ramamoorti, Olsen 2007: 54)

Samas teatud petiste puhul jääb silma, et toimepandud pettus ei toimu esmakordselt, vaid seda on juhtunud juba varasemalt – nad on järjepidevad petised (inglise keeles

kasutatakse sõna *predator* (kiskja), kuid autori arvamuse kohaselt oleks antud tõlge liiga otsekohene). Paljud juhuslikud petised, kui nad ei jää pettusega vahele, muutuvad ajapikku järjepidevateks petisteks – pettusega seonduv moraalne konflikt väheneb, kuni see lõpuks kaob. Algselt loodetakse pettust toime panna ainult ühe korra. Kui petis ei jää vahele, hakkab pettus tavaliselt korduma niikaua, kuni see lõpuks avastatakse. (Beasley *et al.* 2010: 3; Ariely 2012:30)

Järjepidevatele petistele ei oma pettuse kolmnurgaga seoses ratsionaliseerimine ja surve tähtsust ning pettuseks on vajalik ainult võimalus. Ratsionaliseerimise ja surve asenduvad antud juhul kriminaalse mõtteviisi ja jultumusega, mille tulemusena tekib uus pettuse kolmnurk, mis käsitleb nii juhuslike petiste kui ka järjepidevate petiste pettuste toimepanemise ajendeid (kuvatud joonisel 2). (Dorminey *et al*. 2012: 568)

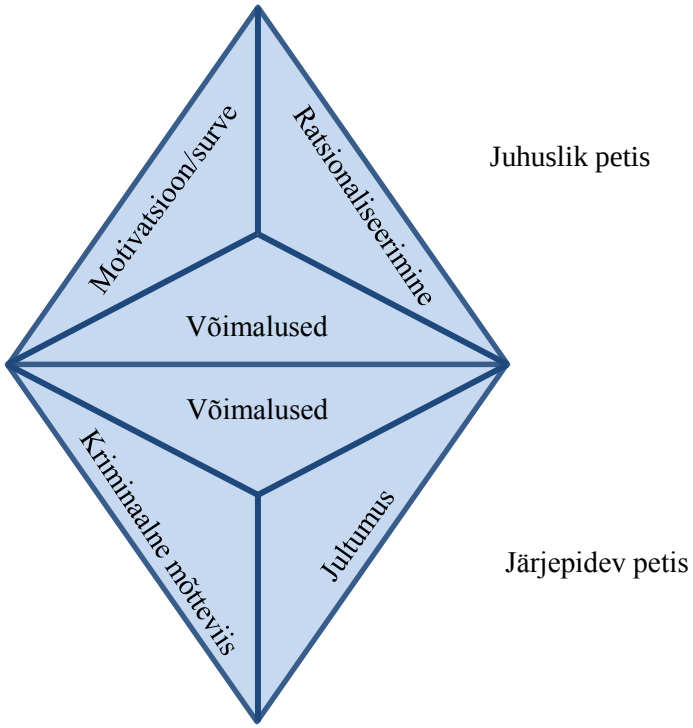

Joonis 2. Juhuslike ja järjepidevate petiste pettuste toimepanemise ajendid (Dorminey *et al*. 2012: 568).

Võib järeldada, et olenevalt isikuomadustest on pettuste toimumiseks vajalikud nii sisemised kui ka välised stiimulid, mis peavad samaaegselt esindatud olema – sellest tulenevalt täiustavad antud raamistikud teineteist. Siiski leiab töö autor, et enamasti on

olulisemad sisemised stiimulid, sest välistest stiimulitest tekib keskkond, kus pettus toime panna, kuid kui ollakse veendunud, et pettus pole vajalik, siis autori arvamuse kohaselt seda enamasti toime ei panda. Vajalikud on ka vastavad oskused pettuse toime-panemiseks. Samas ei tasu unustada varem mainitut, et teatud olukordades ei jää inimestele välise surve tõttu muud võimalust, kui pettus toime panna, olles ise sellele vastu.

Ariely (2012: 30) arvab, et igas inimeses leidub teatud määral petis, kuid enamikel juhtudel pole pettused märkimisväärsed – näiteks väikeste valede kasutamine (*white lies*), punase tulega üle tee minemine, bussisõidu eest mittetasumine. Kaalutakse tulemusi, mida on võimalik pettuse tõttu teenida ja mida riskist tulenevalt kaotada. Ariely (*Ibid.*: 245) käsitleb sarnaselt varasematele autoritele ajendeid, mis pettuse toimepanemist mõjutavad – nende hulgas on võime ratsionaliseerida, tekkinud huvide konflikt, meeleheitel olemine, teiste pettuslik käitumine ja vahelejäämise madal tõenäosus. Samas leiab ta, et sellised näitajad nagu tugev kontroll, lubaduste andmine ja nende meeldetuletamine, vähendavad pettuste toimumist.

Inimeste suhtumine võib olla ajas muutlik ja mõni väline stiimul (näiteks aktsionäride ootused ettevõtte tulemuste kohta) võivad nende sisemist suhtumist muuta selleni, et juhuslik petis muutub järjepidevaks petiseks. Ka Cohen *et al.* (2010: 284) arvamuse kohaselt peab pettuseks olemas olema seda soodustav keskkond ja vastav isiklik suhtumine. Kolme teguri olemasolul tekib esmalt ajend pettus toime panna. Kui tegurid soodustavad pettust ja olukord pole hetkeline, pannakse pettus toime. Autor nõustub, et kui pettuseid soodustav keskkond on hetkeline, võib tekkida olukord, et ajaliste piirangute tõttu ei jõuta pettust toime panna. Mida pikemat aega olukord kestab, seda suurem on tõenäosus, et pettus pannakse toime. Sõltuvalt välise kontrolli omadustest ja pettuste toimepanija oskustest, areneb välja millist liiki pettuseid toime pannakse ja millist liiki petiseks ta kujuneb.

Autori arvamuse kohaselt on käsitletud mudelite nõrkuseks eeldus, et ettevõtetes töötavad ratsionaalsed inimesed, kes kaaluvad pettuse toimepanemisest teenitavat kasumit ning sellega kaasneva riski ja kahju. Samas on mitmetes uuringutes arutletud (näiteks Becker 1962; Ariely 2009), et tegelikkuses ei käitu inimesed alati ratsionaalselt. Nii peaks autori arvates käsitlema ka pettuste mudelites rohkem asjaolu, et inimesed

võivad käituta irratsionaalselt. Autori arvates saab pettustega seostada ka inimeste liigse enesekindluse ja asjaolu, et otsused langetatakse lähiminevikus toimunule tuginedes.

Kui käsitleda juhuslike sündmuste resultaate, kalduvad inimesed hindama enda panust tulemuse kujunemisel tegelikkusest kõrgemaks – arvatakse, et neil on võrreldes teiste inimestega rohkem oskusi või õnne (Pressman 1998: 415). Autor leiab, et liigse enesekindluse tekkimine, mille tulemusel töötaja või ettevõtte juht peab enda panust ettevõtte käekäigus tegelikkusest olulisemaks, võib tekitada olukorra, kus pettus pannakse toime selle tõttu, et ollakse kindlad, et ei jääda vahele või tulevikus suudetakse pettuse tõttu tekitatud kahju korvata.

Autor arvab, et irratsionaalsus võib mõjutada ka asjaolu, et pettuseid toimub teatud perioodidel rohkem. Võiks arvata, et kõige rohkem pettuseid toimub majanduslanguse perioodil, siiski Poval *et al*. (2007) leiavad, et kõige rohkem finantspettuseid toimub majanduskasvu lõpp-perioodil. Autor seostaks selle asjaoluga, et irratsionaalsed juhid võivad enda otsused langetada tuginedes liigselt kõige värskematele kogemustele. Nimelt majanduskasvu ajal võib jääda mulje, et ettevõttel läheb pidevalt hästi ja kui jõuab kätte majanduse jahenemine, siis ollakse arvamusel, et kui antud perioodil pannakse pettus toime, läheb tulevikus ettevõttel endiselt hästi ja pettust pole vaja enam korrata.

Käesolevas alapeatükis selgusid peamised ajendid, miks inimesed pettuseid toime panevad. Kirjanduses kõige rohkem käsitletud teooriad – pettuse kolmnurk ja planeeritud käitumise teooria – on omavahel seotud. Esimene neist jääb küll üldisemaks, kuid käsitleb nii inimeste sisemisi kui ka välimisi ajendeid, mille põhjusel pettuseid toime pannakse. Samas planeeritud käitumise teooria ei käsitle väliseid stiimuleid, kuid langeb sisemiste stiimulite osas detailidesse. Samuti on pettuse kolmnurka edasi arendatud ja jagatud stiimulid vastavalt juhuslike ja järjepidevate petiste isikuomadustele. Kui juhusliku petise käitumine hakkab korduma, kujuneb temast järjepidev petis. Kuigi antud mudelid eeldavad, et inimesed on ratsionaalsed, mõjutavad autori arvamuse kohaselt pettuste toimepanemist ka inimeste irratsionaalsusest tulenevad näitajad nagu liigne enesekindlus ja otsuste langetamine tuginedes ainult kõige värskematele kogemustele. Järgnevalt käsitleb autor lähemalt pettuste liike, mida petised tulenevalt enda oskustest ja ettevõtte kontrolli kvaliteedist toime panevad.

1.2. Töös käsitlevate ettevõttesiseste pettuste positsioon pettuste ruumis ning nende liigid

Pettused on tuntud erinevate nimede all, näiteks ametialane pettus, ettevõttesisene finantspettus ja töötajate petislikkus. Peamine mõte on neil sama – omandada midagi väärtuslikku läbi teiste eksitamise. Kriminaalõiguse kohaselt on pettus tahtlik eksitamine, eesmärgiga selle arvelt ise rikastuda või kahjustada teiste isikute huve (Barrett 2011). Vastavalt autori seisukohale pettuste omaduste suhtes, on joonisel 3 kuvatud pettuste liikide üksikasjalik jaotus.

Jooniselt näeb, et pettused võivad olla suunatud nii eraisikute kui ka ettevõtete vastu. Autor jagab ettevõttesisesed pettused kolme suurema rühma vahel: pettused pankroti korral, finantspettused ja maksupettused. Kuigi jaotus pole kõikehõlmav ja teatud juhtudel võib pettuse paigutada korraga mitmesse rühma, jagab autor pettused vastavalt milliste kontrollorganite tegevusvaldkonda pettuse liigi tuvastamine kuulub. Nii tegeleb ettevõtete pankrotiga seotud pettustega USA Justiitsministeerium, finantspettustega USA Börsitehingute komisjon ja maksupettustega USA Maksuamet (*IRS*). Kuigi esialgselt koostas autor antud jaotuse tuginedes Ameerika organisatsioonide tegevus-valdkondadele, on jaotus sarnane ka Eestis ja mujal riikides. Eestis kontrollivad kohtud ja kohtutäiturid pettuseid ettevõtete pankroti korral, finantsinspektsioon kontrollib finantspettuseid ja maksuamet kontrollib maksupettuseid. Joonisel 3 on pikemalt käsitlust leidev finantspettuste grupp ümbritsetud sinise kastiga. Töö mahuliste piirangute tõttu jäävad teised pettuste liigid tahaplaanile.

Finantspettused jagatakse omaduste poolest kolme kategooriasse: ettevõtte vara riisumine, korruptsioon (altkäemaks) ja finantsaruannete pettus, mida järgnevalt lähemalt käsitletakse. Millist liiki pettust ettevõttes toime pannakse oleneb antud ettevõtte, olukorra ja petise omadustest.

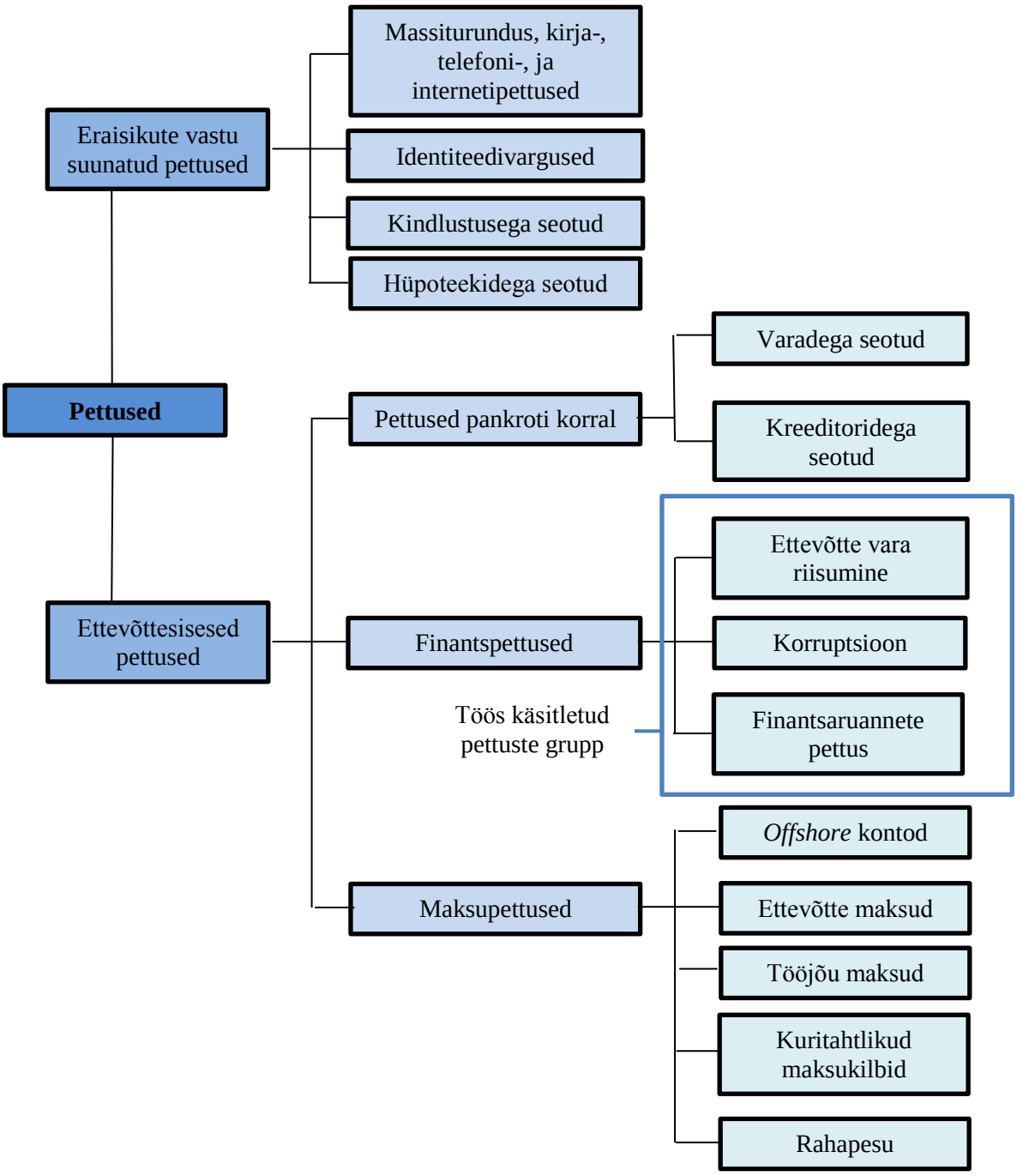

Joonis 3. Pettuste liigid (autori koostatud).

Esmalt käsitleb autor lähemalt pettuste liikidest kõige levinumat – ettevõtte vara riisumist (*asset misappropriation*). 2010. Aastal toimunud uuringu kohaselt moodustasid need 91% petuskeemidest. Samas pole vara riisumine võrreldes kahe teise pettuse liigiga ettevõttele nii kulukas – kahju keskmiselt sellest moodustab $135 000. (ACFE Raport 2010, viidatud McNeal 2011: 5 vahendusel) Nagu selgub töö hilisemas osas, on finantsaruannete võltsimine kõige kulukam, tuues kaasa keskmise kahju $2

miljonit (Barrett 2011). Antud pettuse korral kuritarvitavad ettevõtete töötajad enda positsiooni, varastades peamiselt ettevõtte raha või varusid. Kuigi ettevõtete kõiki materiaalseid varaliike on töötajate poolt võimalik ebaseaduslikult omandada, pannakse kõige rohkem toime erinevaid sularahaga seotud pettusi. Samuti kuulub ettevõtte vara riisumise pettuse alla ettevõtte varude ja vara väärkasutus – näiteks ettevõtte masinate kasutamine eraotstarbel. (Introduction to… 2011: 62) Joonisel 4 on esitatud ettevõtte vara riisumise protsesside detailne jaotus.

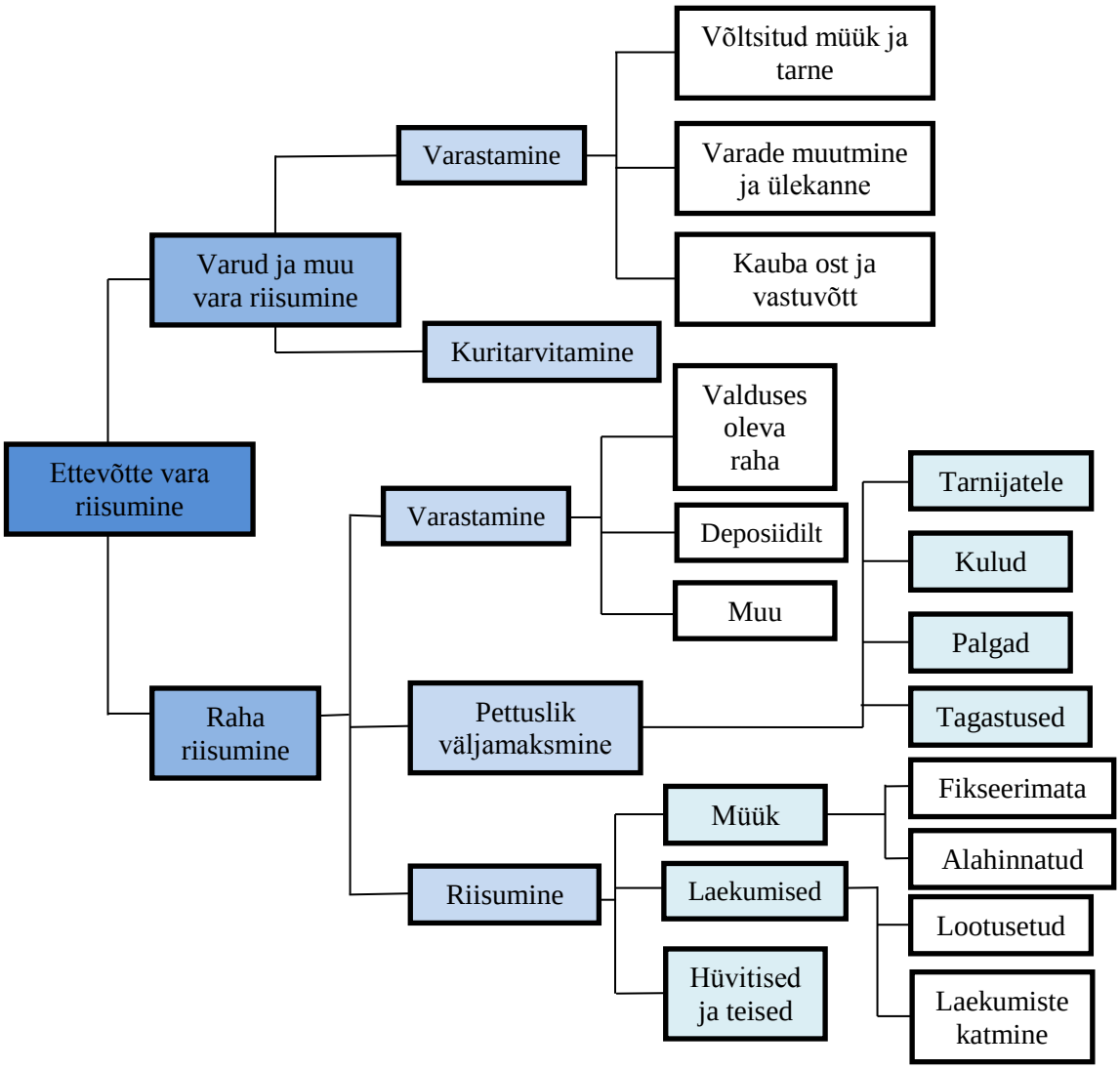

Joonis 4. Ettevõtte vara riisumise protsess (ACFE Raport 1996: 15; autori kohandatud)

Nagu eelnevalt mainitud, toimub vara riisumine peamiselt ettevõtte sularaha ja varude suhtes. Raha varguse (*cash larceny*) korral varastatakse raha, mis on ettevõtte raamatupidamises varasemalt arvele võetud – tavaline on raha vargus kassast. Kuna vargus toob kaasa puudujäägi raamatupidamises, on see kõige kergemini avastatav ja takistatav pettuse liik. Kassa õiget jääki on kerge kontrollida, siis enamasti ei jõua petis kaua tegutseda. (Cornell 2007)

Raha riisumise (*cash skimming*) korral ei jõua ettevõttele mõeldud raha kunagi ettevõtteni ehk see ei kajastu nende raamatupidamises. Näiteks saavad müüjad jätta kauba müügi fikseerimata või fikseerida selle väiksemas koguses. (Wells 2002: 90) Lootusetu nõudena kajastatud arve tasumise korral on raamatupidajal võimalik makset mitte kajastada ja raha enda valdusesse jätta. Samuti on laekumisi võimalik järgnevate laekumiste kulul katma hakata (antud skeemi kajastab joonis 5). Kui raamatupidaja riisub ettevõttest ühe kliendi poolt makstud raha, kajastab ta antud laekumise järgmisena laekuva maksega (olenemata kas makse tuleb samalt kliendilt või mõnelt teiselt kliendilt). (Introduction to… 2011: 66) Autor leiab, et antud pettuse liik pole keeruline ja hästitoimiva ettevõttesisese kontrolli olemasolul on võimalik seda vältida. Nimelt jääb raamatupidamisse petise poolt tekitatud puudujääk, mis kontrolli olemasolul suure tõenäosusega ilmsiks tuleb.

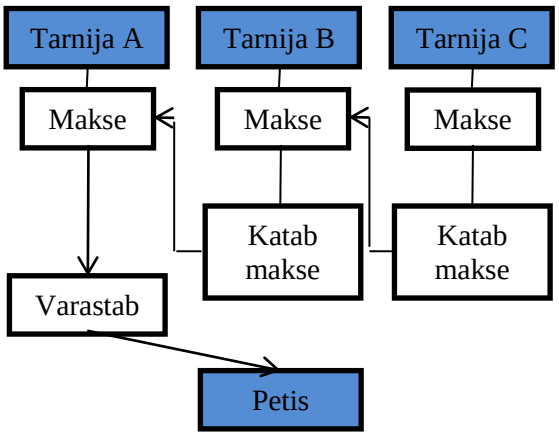

Joonis 5. Laekumise katmine järgnevate maksetega (Introduction to… 2011: 66)

Pettuslik väljamakse (*fraudulent disbursements*) on ettevõtete vara riisumise moodustest kõige levinum. Pettuslik tehing on kajastatud ettevõtte raamatupidamises ja selle toimepanijaks on raamatupidamise eest vastutav inimene. Selleks kasutatakse enda

positsiooni, et manipuleerida dokumente ja tasuda ettevõtte rahaga fiktiivsete tehingute eest, samas näidates raamatupidamises, et tegu on ettevõtte äritegevusega. On mitmeid mooduseid, kuidas ettevõtte äritegevuseks mõeldud raha kasutades toime panna pettus (Zweighaft 2004: 140-142):

- Fiktiivse tarnija loomine – petised loovad fiktiivse ettevõtte, mille arved nad enda tööandjale esitavad. Kuna petised vastutavad raamatupidamise eest, siis piisavate kontrollide puudumise korral saavad nad esitatud arved tasuda. Fiktiivsed ettevõtjad võivad näiteks osta ettevõttele vajalikku toormaterjali ja selle neile kallimalt edasi müüa. Enamikel juhtudel eelistatakse siiski esitada arveid fiktiivsete teenuse eest, kuna need on immateriaalsed ja raskemini tuvastatavad.
- Kuludega seotud pettused – kui töötajatel tekivad kulud tööga tulenevatest kohustustest, on neil lepingust tulenevalt õigus selle eest ettevõttelt tagasimakseid nõuda. Töötajad üritavad sellest kasu saada ja tööga seonduvatele kuludele lisatakse ka isiklikke kulutusi. Enamikel juhtudel esitatakse kas fiktiivseid arveid, muudetud arveid või samu arveid mitu korda. Kõige rohkem pannakse pettust toime tööreisil tekkinud isiklike kulude tagasinõudmisega seoses.
- Palkadega seotud pettused – palkade maksmisega seonduvad pettused on sarnased kulude pettustega. Sellisel juhul võltsivad raamatupidamise eest vastutavad inimesed dokumente, et näidata mõne isiku palka õigest väärtusest suuremana või luuakse fiktiivne isik, kellele palka makstakse. Raamatupidamises tekkiv ülejääk kantakse enda arvele. Fiktiivse isiku loomise võimalikkus on märk nõrgast koostööst raamatupidamis- ja personaliosakonna vahel. Kui ettevõtete töötajate palkade eest vastutab mitu osakonda, on palkadega seotud pettuse võimalikkus minimaalne.
- Kauba tagastamisega seotud pettused – antud pettuse korral suunatakse ettevõttest välja raha, mis teeniti toote või teenuse müügi eest. Selleks varastavad töötajad mõne toote, kopeerivad sama toote ostnud kliendi ostutšeki, teevad kassas märgistuse, et klient on toote tagastanud ja panevad varastatud toote tagasi müüki. Toote esialgse müügi eest teenitud raha võetakse endale. Jääb oht, et hiljem tagastab esialgne klient kauba, mille korral tekib topelt tagastus ja võimalus pettusega vahele jääda.

Autori arvamuse kohaselt pannakse sularahaga seotud pettusi kõige rohkem toime kahel põhjusel. Esiteks on sularaha kõige likviidsem maksevahend. Kui töötaja varastab sularaha, on seda kerge mõne teise hüvise vastu vahetada. Teiseks on paljudele töötajatele võimaldatud ligipääs ettevõtte sularahale. Pettuse kolmnurgast tulenevalt on töötajal võimalus ja tal võib tekkida motivatsioon raha varastada, mida ta lõpuks teeb. Enamasti jääb antud tegevuse tagajärjel ettevõtete raamatupidamisse jälg, mida on ohtu teades kerge märgata ja pettust avastada.

Teise ettevõtte vara riisumise alaliigina kajastab joonis 3 ettevõtte rahaga seonduvate pettuste kõrval ettevõtte varude ja muu vara riisumise protsess (*inventory and other assets larceny*). Selle alla kuulub ettevõtte varade isiklikuks otstarbeks kasutamine, kui ka selle vargus, mille võivad töötajad toime panna iseseisvalt või koostöös kolmandate isikutega. Näiteks võib petlikult toimuda müügiprotsess, kuid seda ei registreerita kassas ja "klient" lahkub poest maksmata. Hiljem jagavad petised saadud tulu omavahel. Teise võimalusena saavad töötajad kajastada ettevõtte varade väärtust enda huvides. Näiteks näidatakse tootmises tegelikkusest suuremaid materjalikulusid ja hiljem võetakse raamatupidamises materjalikulude erinevusest tulenev vahe materjali näol endale. Sama skeemi kasutades saab näidata ka tegelikkusest kõrgemat tootmispraaki ja raamatupidamisega tekkiv erinevus endale jätta. Kolmanda võimalusena saavad töötajad võltsida ettevõtte poolt soetatud materjalikogust, näidates seda inventuuri korral tegelikust väiksemana. (Wells 2007: 312-315)

Kokkuvõtlikult on esimest pettuste liiki, ettevõtte varade riisumist, võrreldes kahe järgnevalt käsitletava pettuse liigiga, kergem avastada, kuna raamatupidamises tekib enamasti pettuse tagajärjel puudujääk. Kui pannakse toime pettus, on sellest tekkinud keskmine kahju ettevõtetele väiksem. Siiski, kui pettust pannakse toime pikema perioodi jooksul, võib see tekitada ettevõtetele märkimisväärse kahju. Kuna statistika järgi teostatakse antud pettust ettevõtetes kõige rohkem, tuleks ettevõtte juhtidel otsida esmalt varade riisumise ohumärke (ACFE Raport 2010, viidatud McNeal 2011: 5 vahendusel). Kuigi antud statistika põhineb USA andmetele (ja sarnaseid uuringuid pole Eestis läbi viidud), usub autor, et ka Eestis võib antud pettuste liik osutuda kõige enam levinumaks.

Teise suurema pettuste liigina käsitleb autor töös ettevõtetes toimepandavat korruptsiooni (*corruption*). Korruptsioonina käsitletakse loomuliku äritegevuse mõjutamist, et antud viisil kindlustada endale konkurentidega võrreldes mõni eelis (Zyglidopoulos 2009: 66). Skeemidega võivad olla seotud ettevõtete erinevate taustadega inimesed – alates kassapidajatest kuni firma juhtideni ja poliitikuteni välja. Ka illegaalselt teenitud kasum varieerub suurel määral – alates toidust ja joogist kuni suurte rahasummadeni. (Introduction to… 2011: 72) Olenemata olukorrast on see ettevõttele kahjulik ja võrreldes ettevõtte varade riisumisega kulukam, küündides hinnanguliselt poole miljoni dollarini (Barrett 2011). Enamasti seostatakse korruptsiooniga võimu- või ametipositsiooni kuritarvitamist avaliku sektori töötajate poolt. Samas tuleb seda ette ka erasektoris, kus töötajad kuritarvitavad enda ametiseisundit omakasu eesmärgil. Joonisel 6 on välja toodud korruptsiooni neli alaliiki, millele autor järgnevalt keskendub.

Huvide konflikti (*conflict of interest*) puhul on ettevõttes otsuseid langetaval isikul enda huvidest lähtuvalt põhjust langetada otsuseid, mis võivad olla ettevõttele kahjulikud. Näiteks on huvide konfliktiga tegu kui töötaja kinnitab õigeks võltsitud arve, mille ta esitab endale kuuluvate firma poolt. Altkäemaksu (*bribery*) võtmise korral tekib petisel samuti huvide konflikt, kuid antud kahte pettuste liiki eristab nende motiiv. Altkäemaksu korral on petis huvitatud rahalisest tasust, mille ta saab kolmandatelt isikutelt. Huvide konflikti korral "teenitakse" tasu iseseisvalt. Illegaalse preemia (*illegal gratuities*) korral on petiste käitumine sama kui altkäemaksu võttes, kuid rahalise tasu asemel on vastutasu materiaalne. (Wells 1997: 382-383) Ka majanduslik väljapressimine (*economic extortion*) on kolmele eelnevale korruptsiooni alaliigile sarnane. Väljapressimisega on tegu, kui ettevõtete töötajad ei pöördu pakkumistega (hinnapäringutega) teiste ettevõtete poole, vaid nõuavad partneritelt koostöö tegemise võimalikkuse eest lisatasu. (Choi, Thum 2004: 203) Korruptiivse tegevuse tulemusena on võimalik mõjutada paljusid ettevõttega seotud tegevusi – alustades tootmiseks kehvema materjali soetamisega, kuni ettevõtte siseinfo müümiseni, mis võib lõppeda pankrotiga.

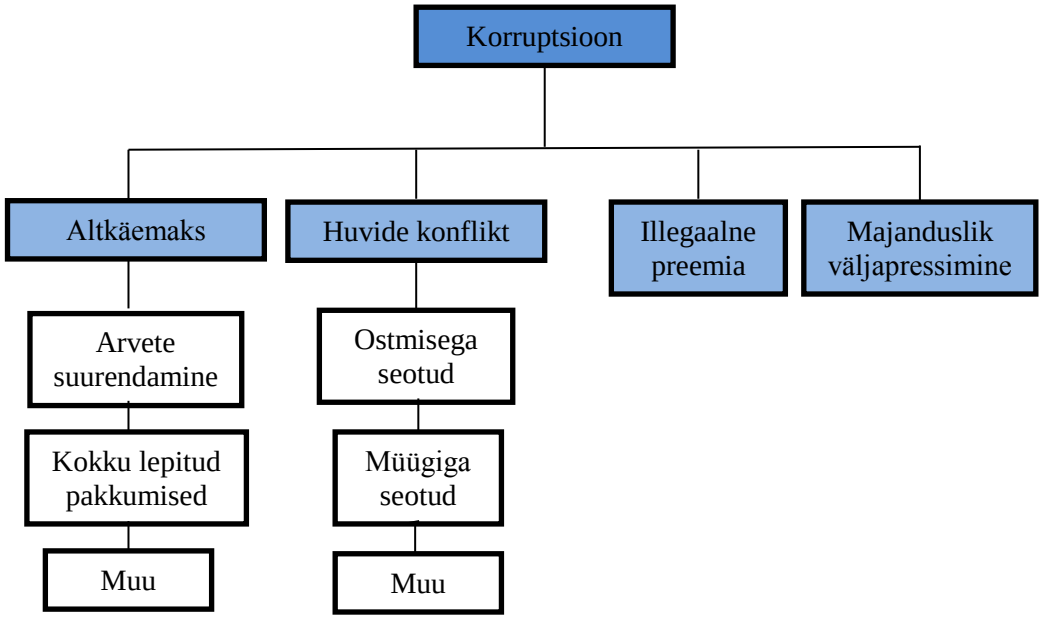

Joonis 6. Korruptsiooni alaliigid (ACFE Raport 1996: 15; autori kohandatud)

Eeltoodud pettuste liikide käsitlemise tulemusena leiab autor, et teatud olukordades võib pettus kvalifitseeruda nii korruptsiooni kui ka varasemalt käsitletud ettevõtte vara riisumise alla. Näiteks on jooniselt 4 näha, et huvide konflikti skeemid on seotud kauba ostmise ja müügiga. See on sarnane ettevõtte vara riisumisele, kui petised teevad endale kuuluvale firmale fiktiivseid väljamakseid. Autori arvamuse kohaselt teatud omaduste poolest kattuvad pettuste liigid omavahel. Kindlate piiride olemasolust peab autor olulisemaks, et mõistetaks antud liikidest tulenevaid ohtusid. Samuti, kui ettevõtte vara riisumise alla kuuluvad spetsiifiliste tunnustega pettused, võib korruptsiooni pidada pigem laiahaardelisemaks.

Viimase suurema pettuse liigina käsitleb autor ettevõtte aruannete võltsimist (*fraudulent statements*). Magistritöös omab antud pettuse liik võrreldes eelnevatega suuremat tähendust, kuna enamik empiirilise osa mudeli koostamiseks kogutud pettuste juhtumitest sattusid USA Börsitehingute komisjoni huviorbiiti pärast kahtluse tekkimist, et ettevõtete aruanded võivad olla võltsitud.

Antud pettuste puhul manipuleerivad töötajad varalise kasusaamise eesmärgil ettevõtete finantsaruandeid. Võrreldes kahe eelnevalt käsitletud pettuste skeemiga on ettevõtete aruannete võltsimine kõige vähem levinud, kuid see on ettevõtetele kõige kulukam,

tuues kaasa keskmiselt $2 miljonit kahju. (Barrett 2011) Tihti on aruannete võltsimise taga ettevõtte juhtkond, sest nende kohustuseks on veenduda, et ettevõtte aruanded vastaksid tegelikkusele ja juhtkonna teadmata oleks antud pettust raske toime panna. Kõige enam võltsitakse aruandeid selleks, et suurendada ettevõtete vara/tulu ja näida potentsiaalsetele ja olemasolevatele investorite tegelikkusest väärtuslikumana. Nii on võimalik ettevõtetel saada parematel tingimustel laenu, kõrgemat krediidireitingut ja vajadusel lisainvesteeringuid. Juhtkonna eesmärgiks võib olla näiteks enda (enamasti hästi tasustatud) töökoha hoidmine ja tänu "headele" ettevõtte tulemustele boonuste saamine. (Wells 1997: 431-432) Jooniselt 7 on näha, et aruannete võltsimise moodused jagunevad rahaliseks ja mitterahaliseks, mille alaliike autor järgnevalt käsitleb.

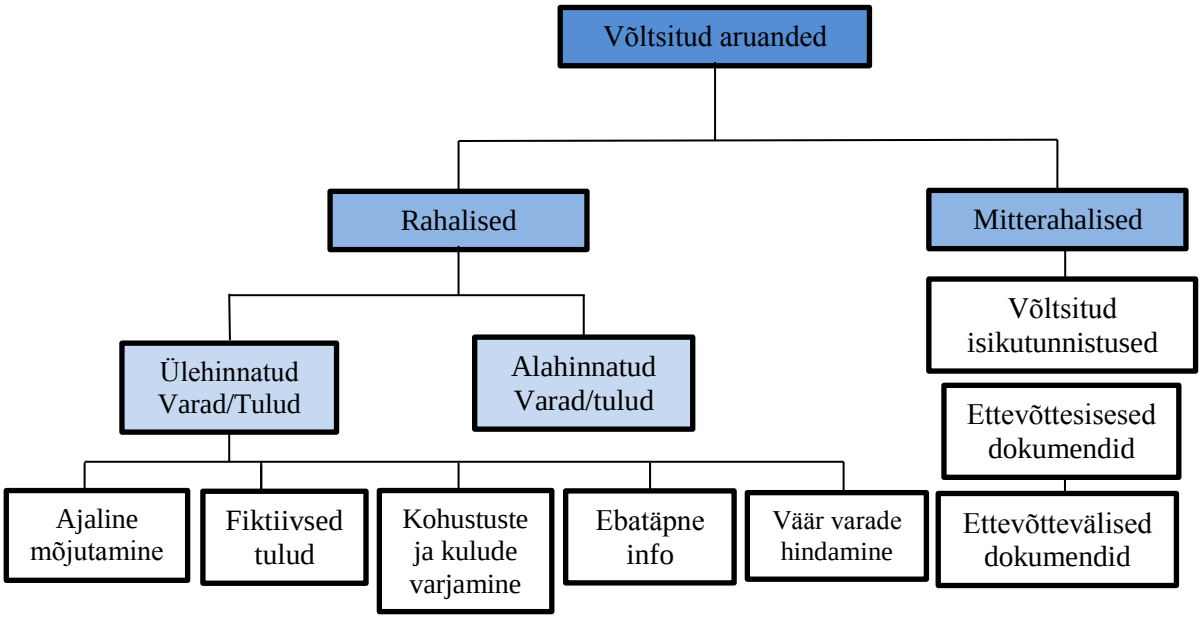

Joonis 7. Aruannete võltsimise moodused (ACFE Raport 1996: 15; autori kohandatud)

Selleks, et pettust paremini peita ja mitte kahtlust äratada, on pettusele järgneval perioodil võimalik raamatupidamises teha fiktiivsele müügile vastupidise kanne. Tüüpilise näitena viib ettevõte A fiktiivselt läbi teatud summas vara ostu. "Ostuks" kulunud raha suunatakse riiulifirmasse, mis omakorda esitab ettevõttele A samas summas kauba tellimuse. Tellimuse täitmist tegelikkuses ei toimu, kuid riiulifirmast makstakse raha tagasi ettevõttesse A. Kuigi majanduslikus mõttes äritegevust ei toimu, on ettevõte A pettuse läbi suurendanud nii enda vara kui ka tulusid. (Wells 2001a: 92)

Samuti on võimalik ettevõtet tegelikkusest väärtuslikumana kuvada tulude või kulude valel perioodil kajastamisega (*timing differences*). Üldtunnustatud raamatupidamisprintsiipide kohaselt tuleb ettevõtete tulud kajastada, kui selle tekkimises ollakse kindad. Samuti tuleb samal perioodil kajastada kulutused, mis tehti antud tulude saamiseks. Tulusid kajastatakse varasemalt (tavaliselt eelneva aruandlusperioodi lõpus) selleks, et parandada ettevõtete antud majandusperioodi tulemusi. (Wells 2001b: 78) Autor ei näe iseenesest valel perioodil tulu kajastamise taga suurt rikkumist, sest selle arvelt väheneb ettevõtte järgmise perioodi tulu. Samas mõjutavad ülehinnatud tulud väliste investorite suhtumist ettevõttesse – ettevõtet peetakse tegelikkusest tulusamaks. Samuti võib juhtkond tänu ettevõtte eesmärkide täitmisele teenida ebaausalt teenitud boonuseid ja saada ettevõttele parematel tingimustel laenu.

Sarnaselt tuludele on võimalik tegelikkusest varasemalt kajastada ettevõtete kulutusi. Kui aasta lõpuks pole eelarves osakonnale ettenähtud eelarvet täielikult ära kasutatud, on oht, et ülejääk kasutatakse ära tulevikus aset leidvate projektide tarvis. Selle taga võib olla kartus, et mõni järgmise aasta projekt võib minna üle planeeritud eelarve või hirm, et tänu antud aasta ülejäägile vähendatakse järgmise aasta eelarvet. Ettevõtted saaksid ülejääki kulutuste tegemise asemel kasutada mõne tulutoova eesmärgi nimel – kas või pangas intressi kogudes. (Wells 1997: 451)

Üheks kõige kergemini läbiviidavaks ja raskemini tuvastatavaks pettuseks on ettevõtete kohustuste ja kulude varjamine (*concealed liabilities and expenses*). Kulude varjamist on raske avastada, kuna selline käitumine ei jäta raamatupidamisse kergesti leitavat jälge. Kulutuste fiktiivne vähendamine toob kaasa ettevõtete puhaskasumi petliku suurenemise, mis omakorda suurendab ettevõtete omakapitali. Juhtkond loodab tegelikult esinenud kulud tavaliselt prognoositud lisatulude kaudu peita järgmiste aastate aruannetesse – näiteks usub juhtkond, et ettevõtte toodangu müügihinnad tõusevad ja ettevõte on tulevikus kasumlikum. (Fraud in…2011: 23)

Lisaks kohustuste ja kulude varjamisele on ettevõtetel võimaik avalikustada ebatäpset informatsiooni aastaaruande lisades (*improper disclosures*). Ettevõtetel on kohustus lisades avalikustada laenulepingute eritingimused (näiteks teatud likviidsuse taseme hoidmise kohustus), aasta jooksul toimunud tähendusrikkad sündmused (kohtuprotsessid ja suuremad ostud), juhtkonna pettustega seotud süüdistused ja ettevõttega

seotud osapooltega tehtud tehingud. Kuna antud detailid on pigem negatiivse suunitlusega, proovitakse ettevõtete maine hoidmise nimel informatsiooni avalikustamist vältida. (*Ibid.*: 25-28).

Autori arvamuse kohaselt omab viimasena mainitud kohustustest seotud osapooltega tehtud tehingute ebatäpne kajastamine ettevõtetele kõige negatiivsemat mõju. Selliseks nimetatakse tehinguid, mis toimuvad kahe ettevõtte vahel, milles mõlemas on esindatud tehinguga seotud inimese isiklik huvi (Related Party…2011: 4). Kuigi enamik seotud osapooltega tehtud tehingud võivad olla seaduspärased, siis inimeste lähedane suhe võib kaasa tuua otsuseid, mis on ettevõtete aktsionäridele kahjulik. Selle tõttu peaksid investorid nendest teadlikud olema. Teiste mainitud näidete puhul on autori arvates tegemist pigem äritegevusest tulenevate negatiivsete mõjudega ja need pole iseenesest otseselt pettusega seotud – näiteks lepingute eritingimused ja kohtus käimine.

Viimaseks tulude ja varade ülehindamise alaliigiks on varade väär hindamine (*improper asset valuation*), mille korral kasutatakse ära asjaolu, et ettevõtete varale on täielikult õiglast väärtust raske anda ja veel raskem on seda kontrollida. Näiteks ettevõtete kaubavarude ja ostjate vastu olevatele nõuete väärtuse osas on juhtkonnal õigus anda hinnang. Enamlevinumad varale ebaõiglase hinnangu andmise skeemid puudutavad kaubavarudega ja ostjate vastu olevaid nõudeid, kuna ettevõttevälisel inimesel on antud väärtusi raske hinnata ja sellest tulenevalt pettust raske tuvastada. Kaubavarusid on võimalik petlikult suurendada defektse kauba mahakandmisest hoidumise ja fiktiivsete varude loomise läbi. Varusid on fiktiivselt võimalik suurendada läbi inventuuri tulemuste või ettevõtte läbimüügi mõjutamise. Näiteks märgitakse raamatupidamises õige tulu, mis saadi kauba müügist, kuid tegelikkusest väiksem müüdud kauba kogus. (Kranacher *et al.* 2010: 433)

Jooniselt 5 on näha, et teatud olukordades varade ülehindamise asemel ettevõtete varasid ja tulusid alahinnatakse (*asset/revenue understatement*). Võrreldes varade või tulude ülehindamisega on antud pettuse liik finantspettuste puhul pigem erandiks. Läbi varade või tulude alahindamise on võimalik üle ootuste hea majandusaasta tulemuste arvelt suurendada järgmiste aastate tulemusi – vähendada riski, et juhtkond ei täida tulevikus neile seatud ootusi. Selleks näidatakse heal majandusaastal raamatupidamises tegelikkusest nõrgemaid, kuid siiski ootustele vastavaid tulemusi ja järgnevatel aastatel

tegelikkusest paremaid tulemusi. Ettevõtte tulusid vähendatakse ka selleks, et vähendada tulumaksukohustust. Antud pettus on pigem levinud eraettevõtetes, kus ettevõtte ühe aasta kasum ei mängi nii olulist rolli kui avalikes ettevõtetes. (HM Revenue & Customs 2012: 2) Teisalt võivad ettevõtte varade või tulude vähendamisest olla motiveeritud avaliku sektori poolt reguleeritud ettevõtted, kuna nende rahastamine võidakse otsustada majandusaasta tulemustele tuginedes. (Wells 1997: 462) Autor usub, et avalikus sektoris võibki kõige rohkem hoopis antud liiki pettust toimuda. Nimelt, kas kasutatakse rohkem ressursse kui vaja oleks või kajastatakse kulutused tegelikkusest suuremana. Seda asjaolul, et järgnevatel aastatel asutuse eelarvet ei kärbitaks. Finantspettustega võrreldes esineb tulude alahindamist rohkem seoses maksupettustega.

Viimase aruannete võltsimise alaliigina käsitleb autor finantsväliste dokumentide (*non-financial documents*) võltsimist, mille korral on tegemist dokumentide muutmisega, mis pole otseselt ettevõtte rahavoogudega seotud, kuid siiski kahjustavad ettevõtte mainet. Näiteks võivad inimestel olla mõnes valdkonnas teadmised ja kogemused, kuid mitte vastavat haridust. Sellisel juhul tekib oht, et töökoha saamise nimel puuduolevad dokumendid võltsitakse. Inimesed võivad osutuda töökohale valituks ja ka edukalt tööd teha, kuid kui antud pettus välja tuleb, omab see aktsiaturul ettevõtete aktsiale negatiivset mõju. (*Ibid.*: 504)

Alapeatükki 1.2 alustas autor pettuste klassifitseerimisega ja argumentatsiooniga, miks antud töös keskendutakse lähemalt finantspettustele. Järgnevalt käsitles autor finantspettuste jaotust kolme suure liigi vahel: ettevõtte vara riisumine, korruptsioon (altkäemaks) ja finantsaruannete pettus. Antud peatükk võiks eelkõige huvi pakkuda ettevõtte juhtidele, et paremini kursis olla erinevate pettustest tulenevate ohtudega. Kuigi vara riisumist ja korruptsiooni tuleb ettevõtetes võrreldes finantsaruannete pettustega sagedamini ette, omavad kaks esimest ettevõttele vähem negatiivset mõju kui viimane. Olenemata sellest, et ettevõtetes tuleks minimaliseerida igat liiki pettuse võimalikkust, peab autor antud põhjusel finantsaruannetega seotud pettuseid ettevõttele kõige kahjulikumaks. Pettuste kolm suurt liiki jagunevad omakorda mitmeks alaliigiks, mille omavahelised piirid pole autori arvamuse kohaselt tänaseks veel täiesti selgesti piiritletud. Nii võib juhtuda, et ühte pettust võib omaduste poolest rühmitada kõigi kolme pettuse liigi alla. Samas ei näe autor kindla piiri puudumises suurt probleemi, sest

peab sellest olulisemaks asjaolu, et pettusega kaasnevatest ohtudest ollakse teadlikud. Nagu selgub töö empiirilises osas, pannakse paljude pettuste korral toime samaaegselt mitut liiki pettuseid, mille piirid pole selgelt eristatavad. Selleks, et pettuste toime-panemist vähendada, on ettevõtetes vajalik luua protsessid nende tuvastamiseks. Järgmises alapeatükis käsitleb autor kuidas teatud ettevõtte üldjuhtimisega seonduvaid näitajajad võivad aidata kaasa pettuse avastamisele ja toimumise vähendamisele.

1.3. Ettevõttesiseseid pettusi selgitavad ettevõtte üldjuhtimise karakteristikud

Antud alapeatükis keskendub autor ettevõtte üldjuhtimise tegurite käsitlusele. Töö mahuliste piirangute tõttu on suurim rõhk näitajatel, mille kohta on autoril võimalik töö empiirilise osa jaoks informatsiooni koguda ja mis mõjutavad tõenäosust, et ettevõttes võib toimuda teatud liiki pettus. Hilisemalt kasutatakse näitajaid magistritöö empiirilises analüüsis, et hinnata kuidas need mõjuvad pettuste toimumise tõenäosust ja millised olid tunnusjooned Enroni pettuste juhtumi puhul. Peatükis keskendutakse esmalt asjaoludele, miks üldjuhtimisega seotud näitajad on ettevõtte jaoks olulised, millele järgneb ettevõtete üldjuhtimise tegurite analüüs.

Ettevõtte üldjuhtimine on seotud printsipaali-agendi suhte tõttu kaasnevate probleemidega, mille kohaselt leiab ettevõtte aktsionäride ja juhtide vahel aset teatud huvide konflikt. Agendisuhte kohaselt annab printsipaal (aktsionär) agendile (ettevõtte juhile) õiguse tema huvidest lähtuvalt teatud otsuseid teha (ettevõtet juhtida). Seda tehakse lähtuvalt asjaolust, et aktsionäride arv on suur ja neid kõiki oleks raske ettevõtte juhtimisse kaasata. Agentuuriprobleemid tekivad, kuna ei ole võimalik sõlmida sellist lepingut, mis reguleeriks juhi kõiki tegevusi, mis mõjutavad nii tema enda kui ka aktsionäride rikkust. Selle tulemusena võivad ettevõtte juhid käituda enda, mitte aktsionäride huvidest lähtuvalt. (Brennan 1995: 13-14) Autor nõustub väitega ja usub, et näitena võib tuua suurettevõtete juhtide kasutuses olevad eralennukid. Juhtidel on mugav eralennukitega kohtumistele lennata, kuid selline käitumine on kulukas ja ei saa alati nõustuda, et nii käitutakse aktsionäride kasumi maksimeerimiseks. Sarnane agendisuhte probleem võib ette tulla ka eraettevõtetes, kus omanikud on enda huvide esindajaks palganud juhid.

Ettevõtte aktsionäride (omanike) ja juhtide vahelise huvide konflikti probleemiga tegeleb ettevõtte üldjuhtimine (*corporate governance*). Ettevõtte üldjuhtimiseks (kirjanduses kasutatakse paralleelselt ka väljendit "ettevõtte haldamine") peetakse tegurite süsteemi, mis mõjutavad ettevõtte juhte suunas, et nad võtaksid vastu otsuseid ettevõtte aktsionäride huvidele tuginedes – vähendaksid agendisuhtest tulenevaid probleeme (Larcker *et al*. 2004:1).

Autor arutleb, et pettus on agendisuhtest tuleneva probleemi küllaltki ekstreemne liik. Nimelt käitub ettevõtte juht (või mõni teine töötaja) ka pettust läbi viies enda huvidest lähtuvalt ja kahjustab enda käitumisega aktsionäride (omanike) huve. Selle tõttu peaksid järgnevalt kajastust leidvad ettevõtte üldjuhtimise tegurid sobima pettuse ohu avastamiseks. Antud magistritöös käsitletakse lähemalt selliseid karakteristikuid nagu: ettevõtte nõukogu, ettevõtte laenukapitali struktuuri ja ettevõtte juhi kompensatsiooni plaaniga seotud ettevõtte üldjuhtimise tegureid.

Üheks peamiseks ettevõtte üldjuhtimise tugisambaks võib pidada ettevõtte nõukogu (*board of directors*), mille üheks ülesandeks on ettevõtte juhtkonna tegevuse kontrollimine. Tõhus nõukogu peaks suuremas osas koosnema ettevõttevälistest professionaalidest, kes töötavad või on töötanud mõnes teises ettevõttes juhtival kohal. Seda eeldusel, et antud firmade juhid pole eraelus näiteks sõbrad. Sellisel juhul on nõukogul olemas rohkem teadmisi, et ettevõtte juhi tegevust hinnata ja samas ei suudaks ettevõtte juhi endaga seotud otsuseid mõjutada. Nimelt peavad ettevõttevälised inimesed hoidma enda reputatsiooni, mis pettuste korral saaks kannatada ja nad võivad omada ka ettevõtte aktsiaid – nende huvid ühtivad aktsionäride omadega. Ettevõttesisesed inimesed, kes kuuluvad nõukogusse, on aga juhiga pidevad kontaktis ja võib juhtuda, et juhtidel on nende otsuseid võimalik mõjutada. (Fama, Jensen 1983: 313-314)

Ettevõtte nõukogu peab andma nõu, kui juhtkonna liikmed jäävad teatud otsuste osas eriarvamusele ja tegelema probleemidega, mis tulenevad agendisuhtest – näiteks juhtide palkamine, nende palkade määramine ja vajadusel vallandamine. Selleks, et töötasudega seotud otsused oleksid neutraalsed, peaks antud komisjon koosnema ainult nõukogu liikmetest, kes on ettevõttevälised. (Greenbury 1995: 22) Samas koosneb kõige efektiivsem nõukogu nii ettevõttesisestest inimestest, kellel on rohkem (ettevõttesisest)

informatsiooni ja ettevõttevälistest inimestest, kes suudavad paremini vastu võtta ettevõtte juhtkonda puudutavaid negatiivseid otsuseid. (Hwey-Yun 2007:4)

Pettusega vahele jäämine omab juhtkonna jaoks enamasti negatiivset mõju ja suuremas osas ettevõttevälistest inimestest koosnev nõukogu tegeleb pettuste avalikuks tulemise järel juhtkonnaga efektiivsemalt, kui seda teeb suuremas osas ettevõttesisestest inimestest koosnev nõukogu. Selle tulemusena on pettusega kaasnev negatiivne oht juhtkonna jaoks suurem ja initsiatiiv seda korda saata väiksem – suuremas osas ettevõttevälistest inimestest koosnev nõukogu omab pettuse toimumise tõenäosusele negatiivset mõju. (Uzun *et al*. 2004: 35-36)

Kuigi teoorias valitakse ettevõtte nõukogu üldkoosolekul aktsionäride poolt, siis tegelikkuses kipub ettevõtte juhtkond mõjutama nõukogu liikmete valiku protsessi – kas läbi soovituste või otseselt nõukogu liikmeid valides. Veel enam, küllalt levinud on, et ettevõtte juht täidab samaaegselt nõukogu esimehe töökohustusi. Sellest tulenevalt on nõukogul veelgi raskem käituda juhi tegevuse hindajana ja kontrollijana. (Karuna 2009: 11-12) Autori arvamuse kohaselt suurendab ettevõtte juhi nõukogu esimeheks olemine pettuse toimumise tõenäosust. Kuna ettevõtte juht omab nõukogu üle kontrolli, võib ta tunda ennast pettust läbi viies enesekindlamana.

Ühe nõukoguga seotud näitajana on ettevõtte üldjuhtimise temaatilises kirjanduses käsitletud ka selle liikmete hulka. On uurimusi, mis pooldavad väiksemamahulisi nõukogusid, kuid on ka leitud, et suuremamahulised nõukogud on ettevõtetele kasulikumad. Väiksema liikmete arvuga nõukogu kasuks räägib asjaolu, et need on paindlikumad, suudavad kiiremini otsuseid vastu võtta ja võimaldavad sügavamat diskussiooni nõukogu liikmete vahel (Hermalin, Weisbach 2003: 13; Doyoung 2012: 1219). Suurema nõukogu kasuks räägib nende parem võime juhtkonda kontrollida ja olla juhtkonna poolt vähem mõjutatav. Samuti võib suurem nõukoguliikmete arv kaasa tuua rohkem juhtimiskogemust strateegiliste otsuste langetamisel. (Zahra, Pearce 1989: 320) Jensen (2001: 309) mõtiskleb näiteks, et optimaalne nõukogu suurus, mis kontrolliks ettevõtte juhi tegevust, on 7-8 liiget. Kui suuremamahulised ettevõtete nõukogud on vähemefektiivsemad kontrollimaks ettevõtte juhtkonna tegevust, peaks see kajastuma ka suuremas tõenäosuses, et ettevõttes pannakse toime mõnda liiki pettus.

Lisaks tõstab nõukogu efektiivsust ettevõtte suuraktsionärgi esindaja olemasolu nõukogus. Suuraktsionäriks peetakse inimest (või institutsiooni esindajat), kellele kuulub vähemalt 5% ettevõtte aktsiatest. Kuna tegu on küllaltki suure kapitaliga, on suuraktsionäril kõrgendatud huvi ettevõtte käekäigu vastu, mis teeb omakorda nõukogu töö efektiivsemaks. (Dechow *et al*. 1996: 5) Sellest tulenevalt peaks suuraktsionäri olemasolu nõukogus vähendama tõenäosust, et ettevõttes pannakse toime pettus.

Ühe ettevõttesiseste pettustega tihedalt seotud üldjuhtimise tegurina käsitletakse ettevõtte kapitali struktuuri, mis antud magistritöös defineeritakse finantsvõimenduse suhtarvu kaudu, kus ettevõtte lühi- ja pikaajaliste laenude summa jagatakse ettevõtte koguvaradega. Samas on varasemalt laenukapitali ja üldjuhtimise tegurite vahelisi mõjusid käsitlenud uurimuste tulemused küllaltki vastuolulised. Näiteks on laenu-kapitali kasutades ettevõte kohustatud tegema pidevaid väljamakseid laenuandjatele ja ettevõtte juht peab olema kindel, et ettevõttel oleksid vabad ressursid makseteks alati olemas. See paneb ettevõtte juhi rohkem pingutama ja üldjuhtimise seisukohalt omab suurem laenukapitali osakaal ettevõtte väärtusele positiivset mõju. (Rocca 2005: 317; Mande *et al.* 2012: 203) Samas on pettuste seisukohalt leitud ka vastupidiseid tulemusi. Nimelt, kuna ettevõttel on kohustus laenuandjatele väljamakseid teha, siis raskustesse sattudes suureneb tõenäosus, et ettevõtte juhtkond võltsib aruandeid, et ettevõtte probleeme varjata. Samuti võidakse aruandeid võltsida selleks, et juba suure laenukapitali osakaaluga ettevõte saaks uue vajaliku laenu soodsamatel tingimustel, kui ettevõttele tegelikkuses pakutaks. (Johnson *et al.* 2005: 28; Linck *et al.* 2008:313)

Kui tegu on eraettevõtetega, siis autori arvamuse kohaselt võivad omanikelaenud pettuse toimumise tõenäosust nii suurendada kui ka vähendada – see oleneb sellest, kas omanik juhib ettevõtet ise või selleks on palgatud juht. Kui juhiks ja omanikuks on üks isik, siis suur omanikulaen vähendab pettuse toimumise tõenäosust, kuna pettuse avalikuks tulemise järel võib omanik laenust ilma jääda. Kui juht ja omanik pole üks isik, siis omaniku laen käitub sarnaselt ettevõttevälisele laenule. Kuna eraettevõtete kohta pole antud andmed avalikud, on seoseid raske kontrollida.

Ettevõtte juhi kompensatsiooniplaan on üheks näitajaks, mis mõjutab ettevõttes pettuse toimumise tõenäosust. Seda asjaolul, et ettevõtete juhtide kompensatsioon on viimastel aastatel märkimisväärselt tõusnud ja neil on motivatsiooni enda kõrget tasu mitte

kaotada (Johnson *et al.* 2005: 1). Kuigi töö varasemates osades keskenduti pigem tervele ettevõtte juhtkonnale, otsustas autor empiiriliste näitajate vähesuse tõttu keskenduda ettevõtte juhile, kelle kohta jagub kõige rohkem informatsiooni.

On olemas mitmeid erinevaid kompensatsiooni liike, kuid antud magistritöös käsitleb autor ettevõtte tulemuslikkusest sõltuvaid kompensatsiooni näitajaid, mis teoorias peaksid vähendama agendisuhtega kaasnevaid juhtide ja aktsionäride (omanike) vahelisi probleeme. Näiteks peaks ettevõtte aktsiate jagamine ühe osana ettevõtte juhi töötasust ühtlustama tema huvid aktsionäride omadega ja suurendama kokkuvõttes ettevõtte väärtust (Hanlon *et al.* 2004: 1).

Kuigi ettevõtte nõukogul on juhi suhtes kontrolliv funktsiooni siis sellest ainult ei piisa ja ettevõtete juhtidega sõlmitakse kompensatsioonilepingud, mis peaksid joondama nende eesmärgid aktsionäride omadega – tavaliselt hinnatakse juhtide tulemusi raamatupidamisnäitajatele ja aktsiahinnale tuginedes. See tähendab, et kui ettevõtte aktsiahind või mõni muu ettevõtte raamatupidamisnäitaja (näiteks majandusaasta puhaskasum) on töövõtulepingus kokkulepitust suurem, määratakse ettevõtte juhile boonusena teatud hulk ettevõtte aktsiaid, optsioone või muud boonust. Antud lepingud sõlmitakse selleks, et ettevõtte aktsiahinda tõsta läbi efektiivsema juhtimise ja nii suurendada aktsionäride tulu. Selline käitumine on aga ohtlik, sest see annab juhtkonnale motivatsiooni, et valetada ja tõsta ettevõtte aktsia hinda läbi pettuste. (Johnson *et al* 2005: 5-8) Nimelt soovivad juhid boonust saada ja võivad selle tõttu ettevõtte raamatupidamist mõjutada.

Samas ei ole pettus tavaliselt üle pika perioodi võimalik läbi viia, sest aktsionärid saavad lõpuks juhtide pettustest teada ja kohandavad enda hinnangud ümber. Ettevõtte juhid kaotavad suure tõenäosusega selle tulemusena enda töökoha. Sellest tulenevalt peavad pettusega tegelevad juhid kasutama enda "teenitud" optsioone või müüma aktsiad võimalikult ruttu, sest pikemas perspektiivis on oht, et nad jäävad vahele ja kaotavad töövõtulepingus määratud õigused. (*Ibid.:* 7)

Burns ja Kedia (2006: 37) toetavad väidet, et sellised lühiajalised stiimulid julgustavad agressiivset raamatupidamist ehk pettuseid. Samas leiavad nad, et oluline oleks ettevõtte juhtidega siduda kompensatsiooniplaanid, mis suurendaksid nende pikaajalisi stiimuleid. Sellisteks stiimuliteks peavad Burns ja Kedia eelkõige perioodiliste või

saavutuste piirangutega aktsiaid ja optsioone, mille üleandmisperiood on 3-5 aastat. See tähendab, et juhtidega lepitakse kokku tingimustes mille täites saavad nad teatud koguse ettevõtte aktsiaid või millise hinnaga saavad nad 3-5 aasta pärast teatud koguse ettevõtte aktsiaid osta.

Piirangutega aktsiad jagunevad omaduste poolest kolme gruppi. Piirangutega aktsiate preemia (*restricted stock award*) puhul jagatakse juhtidele teatud koguses ettevõtte aktsiaid, mille täieõiguslikuks omanikuks saavad nad teatud perioodi möödudes ehk antud perioodi jooksul saavad nad ettevõtte poolt makstavaid dividende, kuid ei tohi aktsiaid müüa. Piirangutega aktsiate ühiku (*restricted stock unit*) korral jagatakse ettevõtte juhtidele aktsiad teatud perioodi möödudes. Antud perioodi jooksul aga dividende juhtidele välja ei maksta. Tulemuslikkuse preemia (*performance award*) ei seata juhtidele ajalisi piiranguid, kuid teatud tulemustega seonduvad näitajad, mida nad saavutama peavad. Pärast tulemuse saavutamist, jagatakse juhtidele lubatud aktsiad. (Petra, Dorata 2012: 44) Kuna tasu saadakse teatud aja möödudes, vähendab see juhtide motivatsiooni, et ettevõttes läbi viia lühiajalist pettust, sest pettus ei tooks neile kohest kasumit ja suurendaks ohtu, et nad jäävad vahele. Samas tekib autori arvamuse kohaselt tulemuslikkuse preemia korral oht, et ettevõtte juhid võltsivad ettevõtte aruandeid, et püstitatud kriteeriume kiiremini täita.

Kuigi ettevõtte juhi kompensatsioonipaketi pikaajaliste stiimulitega sidumine võib vähendada tõenäosust, et ettevõttes viiakse läbi pettus, vaidleb autor siiski, et antud lähenemine ei oleks aktsionäride seisukohast kõige tõhusam. Autor mõtiskleb, et kui ettevõtte juhtide kompensatsiooni kaasata nii lühiajalistele kui ka pikaajalistele stiimulitele tuginevad näitajaid, ühtivad nende eesmärgid aktsionäride omadega kõige paremini. Nimelt investeerib ettevõtte juht enamasti kogu enda inimkapitali (näiteks aja ja oskused) ühte ettevõttesse ja ainult pikaajalised kompensatsioonipaketid võivad muuta juht riskikartlikuks – kui ta peaks enda otsustes eksima, võib ta kaotada enda töö. Kui pikaajaliste stiimulitega siduda ka lühiajalised, suureneb ühelt poolt risk, et ettevõtte juht võib toime panna pettuse, kuid samas väheneb ka liigne riskikartlikus – autor väidab, et viimane kaalub üle pettuste ohust tekkiva riski. Kuna antud magistritöö ei käsitle otseselt aktsionäride kasulikkuse maksimeerimist, jääb autor väidete juurde, et

lühiajalised kompensatsiooni stiimulid suurendavad pettuste toimumise tõenäosust ja pikaajalised kompensatsiooni stiimulid vähendavad seda.

Lisaks eelnevatele näitajatele on teoorias käsitletud ka kontrollmuutujaid, mis võivad mõjutada pettuste toimumise tõenäosust, kuid pole kättesaadavad või otseselt seotud ettevõtte üldjuhtimise teguritega. Antud teguriteks on ettevõtte suurus, kasumlikkus, kas audiitori teenust läbi viinud ettevõte kuulub ühe nelja suurima audiitorfirma hulka ja millise hinnangu on audiitorid andnud ettevõtte raamatupidamisele.

Ettevõtte suurus mõõdetakse antud magistritöös kui logaritmi ettevõtte koguvaradest. Sellel peaks pettuse tõenäosusega olema negatiivne seos, kuna suurematele ettevõtetele pööratakse üldsuse poolt rohkem tähelepanu ja nende üle rakendatakse rangemaid kontrollmeetodeid. Selle tõttu peetakse suuremaid ettevõtteid vähem riskantseteks. Kasumlikkust mõõdetakse kui ettevõtte varade tootlust (ROA). Mida kasumlikum on ettevõte, seda väiksem peaks olema inimeste motivatsioon, et ettevõttes pettust toime panna. Oht on pigem suurem, kui ettevõtetel läheb halvasti. (Soana, Regalli 2010: 10)

Samuti võib pettuse toimumist mõjutada kaks näitajat audiitorteenuse kohta. Sarnaselt üldjuhtimise teguritele kontrollib audiitor ettevõtte tegevust ja annab hinnangu ettevõtte raamatupidamise õigsusele, usaldusväärsusele ja sisekontrolli tõhususele. Auditeerimise teenuse toimumine vähendab tõenäosust, et ettevõtetes pannakse toime pettust. Lisaks, kui ettevõtted on saanud audiitoritelt ebapädevat tagasisidet, suureneb tõenäosus, et ettevõtetes on toime pandud pettus. Viimase muutujana võib pettuse toimepanemise tõenäosust suurendada asjaolu, kui ettevõtet ei auditeerinud üks neljast suurest audiitorteenusega tegelevast ettevõttest. Selle taga arvatakse olevat põhjus, et pettusega tegelevad ettevõtted ostavad audiitorteenust vahele jäämise tõenäosuse vähendamiseks vähemkogenenumatelt ettevõtetelt. (Dechow *et al*. 1996: 5)

Kuigi varasemalt käsitlust leidnud näitajad on peamised, mida ettevõtte üldjuhtimise ja pettuste kontrollimise teguritena käsitletakse, pole need ainukesed näitajad, mida pettuse toimumisega seostada saaks. Antud teguritele keskendub autor pikemalt, kuna nendele on võimaldatud ligipääs avalikest andmebaasidest. Pettuste toimumisega saab seostada ka tegureid, mis tuletatakse ettevõttesisesele informatsioonile tuginedes. Näiteks informatsioon, mis saadakse auditeerimist läbi viies. Sellisteks teguriteks on

näiteks juhtide agressiivne suhtumine audiitoritesse, nende varasem karistatus, ettevõtte halb maksekäitumine, tööstusharu kahanemine, ettevõtte hiljutised suured ühinemis-tehingud, juhtkonna kauplemine audiitoritega ja teised. (Bell, Carcello 2000: 175-176) Siiski on antud näitajatele ligipääs ainult suurtel audiitorettevõtetel ja autor ei saa antud näitajaid töös kasutada. Pikemalt käsitlust leidnud tegurite seosed pettuse tõenäosusega on paremaks ülevaateks välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Ettevõtte üldjuhtimise tegurite mõju pettuse toimumisele

Näitaja	Näitaja mõju pettuse toimumisele
Ettevõtteväliste inimeste osakaal nõukogus	Enamikes ettevõttevälistest inimestest koosnev nõukogu vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Ettevõtte juht nõukogu esimees	Ettevõtte juhi nõukogu esimeheks olemine suurendab pettuse toimumise tõenäosust
Nõukogu liikmete hulk	Suurema inimeste arvuga nõukogu suurendab tõenäosust, et ettevõttes toimub pettus
Suuraktsionär nõukogus	Suuraktsionäri olemasolu nõukogus vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Laenukapitali osakaal	Suurem laenu osakaal suurendab pettuse toimumise tõenäosust
Lühiajaline kompensatsiooniplaan	Lühiajalise kompensatsiooniplaani olemasolu suurendab pettuse toimumise tõenäosust
Pikaajaline kompensatsiooniplaan	Pikaajalise kompensatsiooniplaani olemasolu vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Ettevõtte suurus	Ettevõtte varade suurem maht vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Ettevõtte kasumlikkus	Parem kasumlikkuse näitaja vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Audiitorfirma	Audiitorfirma kuulumine 4 suure audiitorfirma hulka vähendab pettuse toimumise tõenäosust
Audiitorfirma arvamus	Audiitorfirma negatiivne arvamus suurendab pettuse toimumise tõenäosust

Allikas: (autori koostatud Uzun et al. (2004: 35-36); Karuna (2009: 11-12); Hermalin, Weisbach (2003: 13); Dechow et al. (1996: 5); Johnson et al. (2005: 28); Burns, Keida (2006: 7) põhjal).

Eelnev alapeatükk 1.3 käsitles erinevate üldjuhtimise tegurite seoseid pettuste toimumise tõenäosusega. Ilmnes, et peamised näitajad on seotud ettevõtte nõukogu, laenukapitali osakaalu ja ettevõtte juhi kompensatsiooniplaaniga. Antud tegureid kasutab autor magistritöö empiirilises osas sisendina, et hinnata kas ja kui tugevat mõju omavad teoorias kajastust leidvad tegurid pettuse toimumise tõenäosusele.

Magistritöö teoreetilises osas käsitles autor esmalt ajendeid, mille tõttu pettuseid toime pannakse. Kirjanduses enim käsitletud teooriad – pettuse kolmnurk ja planeeritud käitumise teooria – on omavahel seotud. Selleks, et pettus toimuks, peab antud teooriate kohaselt samaaegselt esindatud olema kolm tegurit: motivatsioon/surve, võimalus ja ratsionaliseerimine. Nii on see juhuslike petiste puhul. Kui pettus hakkab korduma, kujuneb juhuslikust petisest aja jooksul järjepidev petis, kelle jaoks on pettuse toimepanekuks vaja ainult võimalust. Vastavalt petise oskustele ja võimalustele kujuneb välja millist liiki finantspettust ettevõttes toime pannakse. Ettevõtetes kõige levinum ja kõige vähem kahju toov finantspettuse liik on ettevõtte vara riisumine, mida on enamikel juhtudel võrreldes kahe teise käsitletud finantspettusega lihtsam tuvastada. Korruptsiooniga, töös teisena käsitletud finantspettusega, seostatakse enamasti võimu- või ametipositsiooni kuritarvitamist avaliku sektori töötajate poolt. Samas esineb seda ka erasektoris, kus töötajad kuritarvitavad enda ametiseisundit omakasu eesmärgil. Finantspettustest viimasena käsitletud, ettevõtte aruannete võltsimine, on keskmiselt ettevõttele kõige kulukam. Kuna ettevõtte juhtide ülesandeks on kontrollida ja kinnitada aruannete tõelevastavust, on raskendatud antud finantspettust toime panna ilma, et juhid sellest teadlikud oleksid. Selleks, et vähendada printsipaali-agendi suhte tõttu kaasnevaid probleeme, kasutatakse ettevõtte üldjuhtimist. Ettevõtte üldjuhtimiseks nimetatakse tegurite süsteemi, mis mõjutavad ettevõtte juhte suunas, et nad võtaksid vastu otsuseid ettevõtte aktsionäride huvidele tuginedes. Antud teguritest käsitleti lähemalt ettevõtte nõukogu, ettevõtte kapitalistruktuuriga ja juhi kompensatsiooniga seotud näitajaid.

2. ETTEVÕTTE ÜLDJUHTIMISE TEGURITE MÕJU ETTEVÕTTESISESTE PETTUSTE TOIMEPANEMISELE – USA PRAKTIKA

2.1. Andmed ja metoodika

Uurimuse teoreetilise osa alapeatükis 1.2 käsitles töö autor peamiseid ettevõtetes toimepandavaid pettuste liike. Algselt tegi autor seda põhjusega, et hiljem töö empiirilises osas võrrelda, millist mõju omavad töö 1.3 alapeatükis käsitletud ettevõtte üldjuhtimise tegurid erinevates pettuste liikide puhul. Andmete kogumise käigus selgus, et suurema osa USA Börsitehingute Komisjoni poolt tuvastatud pettuste puhul toimus ettevõtetes korraga mitut erinevat liiki pettuseid ja nende eristamine oleks raskendatud ning ei annaks statistiliselt olulisi tulemusi. Kuna autori arvamuse kohaselt on lugejal siiski oluline eristada erinevaid pettuste liike, jäeti alapeatükk 1.2 töösse sisse muutmata kujul ja lisati empiirilisele osale alapeatükk 2.3, mis käsitleb detailselt konkreetset finantspettuste juhtumit.

Andmete kogumiseks tutvus autor aastatel 2002-2011 USA Börsitehingu Komisjoni poolt välja lastud avaldustega (*SEC Accounting and Auditing Enforcement Releases*), mis käsitlevad kohustusi teha muudatusi eksimuste tõttu ettevõtete raamatupidamises või auditeerimisel. Eeltöö käigus tutvus autor 1866 avaldusega (ühe avalduse inglise keelne näide toodud lisas 1). Antud avaldused sisaldavad suures mahus ka korrigeerimiste kohustust ja muud informatsiooni, mistõttu pidi autor otsima rikkumist börsiseaduse ja eeskirja 10b-5 (*Exchange Act, and Rules 10b-5*) vastu. Antud seadus keelab kasutada börsil ühtegi seadet, skeemi või nippi, eesmärgiga investoritelt raha välja petta ja kohustab ettevõtete kohta avalikustama kõik andmed, mis võivad mõjutada asjaolu, et antud firma aktsiaid tahetakse osta või müüa (Veliotis 2010: 315-116). Kui autor tuvastas, et avaldus puudutab antud seaduse rikkumist, lisati ettevõte loodavasse

andmebaasi. USA Börsitehingute Komisjoni avalduste andmebaas pole täielik, sest kajastab ainult teateid, mille kohta komisjon on kindel, et nad suudavad ettevõtte eksimust tõestada. See tähendab, et töös on kasutatud raskete rikkumiste näiteid. Samas on antud avaldused ainukesed, mille põhjal on võimalik andmebaasi koostada, sest kui ettevõte pole pettusega vahele jäänud, pole selle kohta ka informatsiooni.

Lisaks pettusega vahele jäänud ettevõtte nimele lisati loodavasse andmebaasi USA Börsitehingu Komisjoni avalduse kuupäev, pettuse toimumise algus- ja lõppkuupäevad ja ettevõtte SIC (*Standard Industrial Code*) kood. Selleks, et andmed oleksid korrektsed, kontrolliti nende vastavust Stanfordi Ülikooli ühishagide andmebaasiga. Antud analüüsi tulemusena moodustati esialgne andmebaas, mis koosnes 476 pettusega vahele jäänud ettevõttest.

Järgnevalt kogus autor andmeid ettevõtete üldjuhtimise näitajate kohta 6-12 kuud enne pettuse alguse kuupäeva. Börsitehingute Komisjoni avalduse kuupäeva ei kasutanud autor asjaolul, et üldjuhul jõudis pettus toimuda 1-4 aastat enne kui see avalikuks tuli. Antud töö eesmärgiks on aga uurida kuidas erinesid ettevõtete üldjuhtimise tegurid enne pettuste algust, et pettuste toimepanek võimalik oli. Esialgsete andmete sidumiseks ettevõtete üldjuhtimise teguritega kasutati WRDS (*Wharton Research Data Services*) andmebaasi allosa ExcecuComp ja RiskMetrics, mis hõlmavad informatsiooni ettevõtete juhtide kompensatsiooni ja ettevõtete nõukogude kohta. Vajalik informatsioon ettevõtete rahavoogude ja bilansside kohta saadi Compustat andmebaasist, mis on samuti WRDS andmebaasi allosa. Lisaks otsis autor puuduolevat finantsinformatsiooni andmebaasist Orbis, kui seda polnud võimalik leida Compustat andmebaasist.

Kuna töö on sõltuvuses mitmest andmebaasist, langes analüüsiks kasutatavate ettevõtete valim 189 peale. Valimi langus oli tingitud peamiselt ettevõtete juhtide kompensatsiooni ja nõukogu puudutavate andmete vähesuses andmebaasides. Kuna antud andmebaas on ainuke, millele autor kompensatsioonide ja nõukoguga seotud informatsiooni osas ligipääsu omab, pole antud töö raames võimalik valimi arvu suurendada.

Järgnevalt lisas autor valimile kontrollgrupi, mis koosnes 189 ettevõttest, mis pole pettusega tegelenud. Autor käsitles ettevõtet pettusega mittetegelevaks, kui antud perioodi jooksul ei kajastatud seda USA Börsitehingu Komisjoni avaldustes ja see polnud esindatud Stanfordi Ülikooli ühishagide andmebaasis. Valimi ja kontrollgrupi ettevõtted sobitati omavahel sarnastele omadustele põhinedes. Esmalt pidi kontrollgruppi valitav ettevõttel olema valimis oleva ettevõttega sama SIC koodi ehk kuuluma samasse majandusharusse. Teise piiranguna pidi kontrollgruppi valitaval ettevõttel olema valimis oleva ettevõttega sarnane varade kogumaht (lubatud varieeruvus 20%). Järgnevalt koguti kontrollgrupi kohta samad andmed, mis valimi puhul.

Näiteks kui 2005. aastal alustas jaekaubanduses tegutsev ettevõte pettusega (vahele jäämise aasta pole antud olukorras oluline), koguti üldjuhtimisega seotud andmed 2004. aasta kohta. Järgnevalt sobitati ettevõte kokku mõne sama suure varade kogumahuga jaekaubanduses tegutseva ettevõttega ning koguti antud ettevõtte kohta 2004. aasta andmed.

Pärast andmebaasi valmimist kasutati ettevõtte üldjuhtimisega seotud näitajaid, et hinnata kuidas need mõjutavad tõenäosust, et ettevõttes pannakse toime pettus. Seoste leidmiseks kasutas autor kvantitatiivset uurimismeetodit, mis tähendab, et töö autor keskendub analüüsiks vajalike andmete kogumisele ja nende analüüsimisele, pöörates vähem tähelepanu seoste kujunemisele. Autor kasutas analüüsi läbiviimiseks programmi Stata 12. Kuigi autor oleks võinud üldjuhtimise tegurite mõju pettustele hinnata ka ettevõtete juhtidega intervjuusid läbi viies, peab autor antud meetodit relevantsemaks, kuna see omab suuremat valimit ja kinnitab autori arvamuse kohaselt paremini teooria ja empiiriliste andmete seoseid.

Vastavalt teoreetilise osa 1.3 alapeatükile koostas autor teooriale põhineva mudeli, mida hakatakse empiirilises osas analüüsima. Järgnevalt käsitleb autor antud näitajaid. Mudel koos sõltumatute ja sõltuva muutujaga on välja toodud tabelis 2.

Uuringu peamiseks eemärgiks on välja selgitada kuidas mõjutavad ettevõtte üldjuhtimise tegurid tõenäosust, et ettevõttes toimub pettus. Analüüsi sõltuvaks muutujaks on pettuse toimepanemise tõenäosus ettevõttes ja sõltumatuteks muutujateks

ettevõtte nõukogu, laenustruktuuri ja ettevõtte juhi kompensatsiooniga seotud näitajad. Samuti on analüüsi lisatud neli kontrollmuutujat, mis võivad omada mõju sõltuva ja sõltumatute muutujate vahelistele seostele. Antud näitajatele keskendub autor järgnevalt, kui seatakse uuringu hüpoteesid.

Tabel 2. Empiirilise osa sõltumatud ja sõltuv muutuja

Sõltuv muutuja	**Sõltumatud muutujad**
Pettuse toimumise tõenäosus {0;1}	**Ettevõtte nõukoguga seotud**
	• Nõukogu liikmete arv
	• Ettevõtteväliste inimeste osakaal
	• Suuraktsionär esindatud
	• EV juht nõukogu esimeheks
	Laenukapitali struktuur
	• Laenu osakaal
	Juhi kompensatsioon
	• Lühiajalised stiimulid
	• Pikaajalised stiimulid
	Kontrollmuutujad
	• Ettevõtte suurus
	• Ettevõtte kasumlikkus
	• Audiitori otsus
	• Audiitori firma

Allikas: (autori koostatud).

Nagu alapeatükis 1.3 mainitud, on ettevõtte nõukogul ettevõtte üldjuhtimises väga oluline roll. Seda kuna nõukogu ülesandeks on jälgida ja kontrollida ettevõtte juhtide tegevust aktsionäride huvidele tuginedes. Sellele toetudes eeldab töö autor, et halvasti organiseeritud ettevõtte nõukogu suurendab tõenäosust, et ettevõttes pannakse toime pettus, ja on oluline antud teguriga seotud näitajad analüüsi kaasata. Ettevõtte nõukogu puudutavad andmed saadi RiskMetrics andmebaasist.

Autor eeldab, et kui ettevõtte nõukogus on rohkem kui kaheksa liiget, suurendab see "jänestest" tekkivat probleemi, kus proovitakse eemale hoida ülesannete täitmisest. Samuti ei võimalda suur nõukogu liikmete arv piisavalt sügavat diskussiooni kriitiliste küsimuste aruteludel.

Samuti suurendab pettuse tõenäosust asjaolu kui ettevõtte juht on samaaegselt ettevõtte nõukogu esimees. Kuna nõukogu peaks olema juhi kontrollivaks organiks, ei tohiks juht olla võimalust nõukogu mõjutada. Vastasel juhul omab ta nõukogu otsuste üle võimu, mille tulemusena on kergem pettust toime panna. Sama seost eeldab autor kui ettevõtte nõukogust puuduvad või on vähemuses ettevõttevälised inimesed. Ettevõttesisestel inimestel on kartuses enda töökoha pärast rohkem põhjust vältida võimalikke konflikte. Ettevõttevälised inimesed kuuluvad enamasti ka teistesse nõukogudesse ja neil on suurem huvi enda reputatsiooni kõrgel hoida.

Viimase nõukoguga seotud näitajana käsitletakse suuraktsionäri huvisid esindava inimese olemasolu ettevõtte nõukogus. Kuna antud isikul on ettevõtte käekäigu kohta kõrgendatud huvi, peaks see vähendama tõenäosust, et ettevõttes on võimalik läbi viia pettust. Ettevõtte nõukoguga seotud näitajate kohta püstitatud null- ja alternatiivsete (sisukate) hüpoteeside paarid on järgnevad:

H1:

H_0: Kui ettevõtte nõukogus on rohkem kui kaheksa liiget, ei suurene pettuse toimepaneku tõenäosus.

H_1: Kui ettevõtte nõukogus on rohkem kui kaheksa liiget, suureneb pettuse toimepaneku tõenäosus.

H2:

H_0: Ettevõtteväliste inimeste puudumine või nende vähemuses olemine nõukogus ei suurenda pettuse toimepaneku tõenäosust.

H_1 Ettevõtteväliste inimeste puudumine või nende vähemuses olemine nõukogus suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust.

H3:

H_0: Ettevõtte nõukogus suuraktsionäri huvisid esindava inimese olemasolu pettuse toimepaneku tõenäosust ei vähenda.

H_1: Ettevõtte nõukogus suuraktsionäri huvisid esindava inimese olemasolu vähendab pettuse toimepaneku tõenäosust.

H4:

H_0: Ettevõtte juhi samaaegselt ettevõtte nõukogu esimeheks olemine pettuse toimepaneku tõenäosus ei suurenda.

H_1: Ettevõtte juhi samaaegselt ettevõtte nõukogu esimeheks olemine suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust.

Suurema laenukapitali osakaaluga ettevõtteid peetakse riskantsemateks, kuna laenude tagasimaksekohustused on lepingutes kokku lepitud – see on kindel rahavoog, mis ettevõtetel alati olemas peab olema. Samas teatud tasemest muutub iga järgnev antav laen laenuandjatele riskantsemaks, mille eest nad nõuavad ka ettevõttelt suuremat intressi või tagatist. Selle tulemusena suureneb oht, et ettevõtte juhtkond võltsib ettevõtte aruandeid, et saada laene soodsamatel tingimustel, kui nad tegelikkuses peaksid saama. Ettevõtte laenustruktuuri taset hinnatakse kui ettevõtete lühiajaliste ja pikaajaliste kohustuste suhet ettevõtte koguvaradesse (andmed saadi Compustat andmebaasist). Laenukapitali osakaalu kohta püstitatud alternatiivsete hüpoteeside paar on:

H5:

H_0: Ettevõtte laenukapitali osakaalu suurenedes, pettuse toimepaneku tõenäosus ei suurene.

H_1: Ettevõtte laenukapitali osakaalu suurenedes, suureneb pettuse toimepaneku tõenäosus.

Autori arvamuse kohaselt mõjutab ettevõtte juhtide kompensatsiooniplaan otseselt pettuste toimumise tõenäosust, kuna antud andmebaasi puhul on juhid enamasti pettustes süüdi või vähemalt nendest teadlikud. Lühiajalistele stiimulitele tuginev kompensatsioon, mida antud uuringus käsitletakse kui juhtidele jagatavad optsioone, suurendab tõenäosust, et ettevõttes toimub pettus. Seda asjaolul, et optsioonid on enamasti seotud ettevõtte aktsiahinnaga ja kui aktsiahind pole juhi jaoks piisavalt soosiv, võib tekkida olukord, et juht üritab seda pettusega kergitada.

Vastupidiselt lühiajalistele stiimulitele põhinevale kompensatsioonile vähendavad pikaajalised kompensatsiooniplaanid autori arvates pettuse toimumise tõenäosust. Kuna pikaajaliselt suureneb risk pettusega vahele jääda, vähendab see motivatsiooni pettust toime panna. Antud töös käsitletakse pikaajaliste kompensatsiooniplaanidena perioodilise piirangutega aktsiate või optsioonide jagamist ja pikaajalise motivatsiooni-plaani olemasolu ettevõttes. Andmed juhtide kompensatsioonide kohta saadi

ExecuComp andmebaasist. Kompensatsiooni kohta püstitatud alternatiivsete hüpoteeside paarid on:

H6:

H_0: Ettevõtte juhtide kompensatsioonina kasutavate optsioonide väärtuse suurenedes, pettuse toimepaneku tõenäosus ei suurene.

H_1: Ettevõtte juhtide kompensatsioonina kasutavate optsioonide väärtuse suurenedes, suureneb pettuse toimepaneku tõenäosus.

H7:

H_0: Ettevõtte juhtide kompensatsioonina kasutavate piirangutega aktsiate (optsioonide) või pikaajaliste motivatsiooniplaanide väärtuse suurenedes, pettuse toimepaneku tõenäosus ei suurene.

H_1: Ettevõtte juhtide kompensatsioonina kasutavate piirangutega aktsiate (optsioonide) või pikaajaliste motivatsiooniplaanide väärtuse suurenedes, suureneb pettuse toimepaneku tõenäosus.

Uuringusse on lisatud neli kontrollmuutujat, mis koos eelnevate ettevõtte üldjuhtimise teguritega võivad mõjutada pettuse toimepanemise tõenäosust. Antud muutujaid on kaasatud ka varasemates ettevõttesisest riski puudutavates uuringutes (näiteks Johnson 2006).

Autor hindab ettevõtte suurust logaritmina ettevõtte koguvaradest. Logaritmina kuna siis on näitaja normaaljaotusega. Autori arvamuse kohaselt väheneb ettevõtte suurenedes oht, et seal pannakse toime pettus, kuna suuremates ettevõtetes on rohkem kontrollorganeid ja ettevõtted on suurema investorite tähelepanu all. Kasumlikkuse näitajana kasutatakse ettevõtte varade tootlust (ROA). Autor eeldab, et mida kasumlikum on ettevõte, seda väiksem on pettuse tõenäosus

Auditori arvamuse osas hinnati millise hinnangu andis auditeerimisettevõtte ettevõttele (puhas arvamus, modifitseeritud arvamus, vastupidine arvamus). Auditit korraldava ettevõtte muutuja kaasati analüüsi kui binaarne muutuja. Kui audiitori läbi viinud ettevõte oli üks neljast suurest audiitorfirmast (PwC, Deloitte, KPMG, Ernst&Young), anti muutujale väärtuseks üks. Autor eeldab, et nii positiivne audiitori hinnang kui ka

asjaolu, et audiitorfirmaks oli üks suurest audiitorfirmast, vähendab pettuse toimumise tõenäosust.

Kasutades andmeid sõltumatute ja sõltumatu muutujate kohta, hindab autor probit-regressiooni. Esmalt, tuginedes sõltumatutele muutujatele, hindab autor pettuse toimumist (PR_{it}*) kui latentset muutujat. Latentne ehk peidetud muutuja on sõltumatute muutujate põhjal koostatud koondtunnus. Antud kontekstis mõõdab see kas ettevõte on jäänud vahele pettusega. Seost väljendab järgnev valem:

Pettuse toimumise latentne muutuja (autori koostatud);

$$(1)PR_{it}* = \alpha_i + Num_Dir_{it-1}\beta_1 + Num_Out_{it-1}\beta_2 + Block_H_{it-1}\beta_3 +$$
$$+ CEO_COB_{it-1}\beta_4 + LEV_{it-1}\beta_5 + Opt_{it-1}\beta_6 + Long_{it-1}\beta_7 + Res_Stock_{it-1}\beta_8 +$$
$$+ X_{it-1}\beta\varepsilon_i \; \varepsilon \sim N(0;1),$$

kus *PR** – pettuse toimumise latentne muutuja
α – mudeli vabaliige,
β – muutujate kordaja,
Num_Dir – nõukogu liikmete arv suurem kaheksast,
Num_Out – ettevõtteväliste inimeste arv nõukogus,
Block_H – suuraktsionäri huve esindava inimese esindatus nõukogus,
CEO_COB – ettevõtte juht samaaegselt nõukogu esimeheks,
LEV – laenukapitali osakaal koguvaradest (protsent),
Opt – juhile määratud optsioonid (tuhat tk.),
Long – pikaajalise motivatsiooniplaanina tehtud väljamaksed (tuhat dollarit),
Res_Stock – juhile määratud perioodilise piiranguga aktsiad (tuhat tk.),
X – kontrollmuutujad: *Size* – ettevõtte suurus (logaritm koguvaradest), *ROA* – kasumlikkus, *Aud_Opt* – audiitori hinnang, *Aud_Firm* – audiitori ettevõte.

Eelnevale mudelile tuginedes defineeris autor fiktiivse muutuja PR_D

$$(2)PR_D_{it} = (1 \; kui \; PR^* > 0; 0 \; kui \; PR^* \leq 0)$$

Järgnevalt kasutas autor probit mudelit, et hinnata tõenäosus, et ettevõttes toimus pettus. Porbit mudelit kasutatakse, et hinnata tõenäosust, et teatud omadustega latentne muutuja langeb ühte kategooriasse. Antud juhul tõenäosust, et ettevõttes toimus pettus.

(3) $Fr_PR_{it} = PR(PR_D_{it} = 1) = \Phi(Num_Dir_{it-1}\beta_1 + Num_Out_{it-1}\beta_2 +$
$+ Block_H_{it-1}\beta_3 + CEO_COB_{it-1}\beta_4 + LEV_{it-1}\beta_5 + Opt_{it-1}\beta_6 + Long_{it-1}\beta_7 +$
$+ Res_Stock_{it-1}\beta_8),$

kus Fr_PR_{it} – pettuse toimumise tõenäosus,
$\Phi(.)$ – standardiseeritud kumulatiivne normaaljaotus.

Antud alapeatükis käsitles autor uuringu metoodikat ja muutujate valikut. Uuringus läbiviimiseks kasutas autor kvantitatiivset meetodit, mille korral keskendutakse vajalike andmete kogumisele ja nende analüüsimisele. Esmased andmed kogus autor USA Börsitehingute Komisjoni poolt välja antud avaldustest. Ettevõtte üldjuhtimisega seotud andmed saadi ExcecuComp andmebaasist ja ettevõtte finantsnäitajatega seotud andmed Compustat andmebaasist. Lõplikusse valimisse kuulub 189 ettevõtet. Selleks, et võrrelda üldjuhtimise tegurite mõju pettuse toimumise tõenäosusele, loodi kontrollgrupp, kuhu kuulusid ettevõtted, kus ei toimunud 2002-2011 pettuseid. Kogutud andmebaasi kasutati selleks, et koostada probit mudel, mis hindab erinevatele üldjuhtimise teguritele mõju pettuse toimumise tõenäosusele.

2.2. Ökonomeetrilise analüüsi tulemused

Antud alapeatükis käsitleb autor empiirilise uuringu tulemusi. Esmalt esitleb autor andmete kirjeldav statistika, millele järgneb multikollineaarsuse ja erindite kontroll. Järgmise sammuna analüüsitakse kolme grupi ettevõtte üldjuhtimise tegurite mõju sõltuvale muutujale koos varasemalt mainitud kontrollmuutujatega ja ilma nendeta. Samuti käsitleb autor kõiki muutujaid ühes mudelis, et hinnata millist mõju omavad kõik muutujad koos pettuse toimumise tõenäosusele. Ühe probit testiga ei piirduta asjaolul, et hinnata tulemuste robustsust. On oluline märkida, et probit mudeli koefitsiendid näitavad ainult muutujate mõju suunda sõltuvale muutujale ja numbriliselt ei saa tõlgendada kui palju sõltumatud muutujad sõltuvat muutujat mõjutavad. Selleks, et hinnata, kui palju suureneb tõenäosus, kui sõltumatu muutuja suureneb ühe ühiku

võrra, kasutab autor marginaalseid efekte. Muutujate kirjeldava statistika leiab tabelitest 3 – 5.

Tabelist 3 näeb, et 54% analüüsi kaasatud ettevõtetest on ettevõtte juht samaaegselt ka nõukogu esimeheks. Keskmine ettevõtteväliste liikmete arv nõukogus jääb kahe ja kolme inimese vahele, kuid kui vaadata protsentiile, on 50% ettevõtete nõukogus üks või vähem ettevõttevälist inimest. Samas kõige rohkem ettevõtteväliseid liikmeid on ühes ettevõtte nõukogus 14. Suuraktsionäri huvid on esindatud 19% ettevõtete nõukogudes. Enam kui 8 liiget on 69% ettevõtete nõukogudes.

Tabel 3. Ettevõtete nõukogu muutujate kirjeldav statistika

	Ettevõtte nõukogu			
	CEO_COB	**Num_Out**	**Block_H**	**Num_Dir**
N	378	378	378	378
Keskmine	0,54	2,68	0,19	0,69
Mediaan	1	1	0	1
Standardhälve	0,5	3,3	0,39	0,49
Dispersioon	0,25	10,86	0,15	0,23
Miinimum	0	0	0	0
Maksimum	1	14	1	1
Protsentiilid				
25	0	0	0	0
50	1	1	0	1
75	1	5	0	1
90	1	7	1	1

Allikas: (autori koostatud).

Tabelist 4 on näha, et ettevõtete keskmine laenu osakaal on 26% koguvaradest. Minimaalne võlakoormus oli 0% ja maksimaalne võlakoormus 91% koguvaradest. Samas tuli autorile võib tähendada võlakoormuse mõõdukat standardhälvet 0,19.

Samast tabelist näeb, et enamik ettevõtted ei kasuta pikaajalist motivatsiooniplaani. Kuigi keskmine kulu pikaajalisele kompensatsioonile on $322 000, on see tingitud pigem ekstreemsetest väärtustest, näiteks maksimaalne kulu pikaajalisele

kompensatsioonile oli $23 655 000. Võrreldes eelneva näitajaga, kasutatakse kompensatsioonina ajaliste piirangutega aktsiaid märksa rohkem. Keskmiselt on ettevõtted välja andnud kokku 6 148 000 ajalise piiranguga aktsiat. Samas jällegi tuleb ära märkida, et üle poolte ettevõtetest ei kasuta antud kompensatsiooniplaani. Kuigi ka tavalisi optsioone ei rakenda üle poolte andmebaasis olevatest ettevõtetest, kasutatakse antud kompensatsiooni kõige rohkem. Keskmine optsioonide arv oli 537 300 ja maksimaalne 17 604 600.

Tabel 4. Ettevõtete kapitalistruktuuri ja juhi kompensatsiooni kirjeldav statistika

	Kapitali-struktuur	**Juhi kompensatsioon**		
	LEV	**Long**	**Res_Stock**	**Opt**
N	378	378	378	378
Keskmine	0.26	322	614	537
Mediaan	0.23	0	0	0
SD	0.19	1698	3488	14075
Dispersioon	0.04	2778889	0	14075
Miinimum	0	0	0	0
Maksimum	0.91	23655	3099	17604
Protsentiilid				
25	0.07	0	0	0
50	0.23	0	0	0
75	0.35	0	106	5066
90	0.5	512	2650	12218

Allikas: (autori koostatud).

Tabelis 5 on toodud kontrollmuutujate kirjeldav statistika. Kuna ettevõtte suurust hinnati kui logaritmi ettevõtete koguvaradest, ei saa numbriliselt antud näitajat kirjeldada. Ettevõtete varade tootlus (ROA) on autori arvamuse kohaselt madal – keskmine 2% ja mediaan 4%. Audiitorite otsus on suures osas jagunenud kahe otsuse vahel: kas puhas arvamus või vastupidine arvamus. Üle poolte ettevõtetest on saanud audiitoritelt puhta arvamuse. Audiitoriks on olnud üks neljast suurest audiitorfirmast 92% juhtudest.

Tabel 5. Kontrollmuutujate kirjeldav statistika

	Kontrollmuutujad			
	Size	**ROA**	**Aud_Opt**	**Audiitori firma**
N	378	378	378	378
Keskmine	14,8	0,02	1,35	0,92
Mediaan	14,62	0,04	1	1
SD	2,3	0,31	2,2	0,28
Dispersioon	5,27	0,09	2,2	0,08
Miinimum	0	0	0	0
Maksimum	19,85	0,48	4	1
Protsentiilid				
25	13,47	0,01	0	1
50	14,62	0,04	0	1
75	16,23	0,09	4	1
90	17,3	0,13	4	1

Allikas: (autori koostatud).

Järgnevalt hindas autor muutujatevahelist korrelatsiooni, et hinnata multikollineaarsuse ohtu (tabel tulemustega on toodud lisas 2). On näha, et enamike muutujate vahel on korrelatsioon nõrk. Kõige tugevam korrelatsioon on ettevõtteväliste nõukoguliikmete arvu ja pikaajaliste kompensatsiooniplaanide kulu vahel (-0,369). Siiski pole korrelatsioon piisavalt tugev, et oleks põhjust üks muutujatest mudelist välja heita.

Tabelis 6 on esitatud probit mudel, mis kuvab ettevõtte nõukoguga seonduvate näitajate seosed pettuse toimumise tõenäosusega. Kõik nõukoguga seotud näitajad on statistiliselt olulised olulisusnivool 0,05 (sulgudes ka edaspidistes tabelites). Lahtris "Tõenäosus" on kuvatud marginaalsete efektide tulemused. Muutujad CEO esimeheks ja number väliseid investoreid on statistiliselt olulised olulisusnivool 0,01. Ilmneb, et kui ettevõtte juht on samaaegselt ettevõtte nõukogu esimeheks, omab see pettuse toimumise tõenäosusele negatiivset mõju. Kui ettevõtte juht on samaaegselt nõukogu esimeheks, on 22,85% väiksem tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus. Kuigi neljanda hüpoteesidepaari nullhüpoteesi võib tagasi lükata ja sisuka hüpoteesi vastu võtta, on muutujatevaheline suhe esialgselt prognoositule vastupidine. Autori arvamuse kohaselt võib tulemust mõjutada asjaolu, et ka paljude pettusega mitte tegelenud ettevõtete

nõukogude esimeheks olid ettevõtte juhid. Samuti näeb tabelist, et mida rohkem on nõukogus ettevõtteväliseid inimesi, seda väiksem on tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus. Kui ettevõtteväliste inimeste keskmine arv nõukogus suureneb ühe ühiku võrra, väheneb pettuse tõenäosust 4,88%. Samas tuleb meeles pidada, et antud suhe pole konstantne ja 4,88% muutus esineb näitaja keskmise puhul. Antud seos võimaldab tagasi lükata teise hüpoteeside paari nullhüpoteesi ja vastu võtta sisuka hüpoteesi.

Tabel 6. Probit mudel. Ettevõtte nõukogu näitajate mõju pettuse toimepanemisele

Sõltumatud muutujad	**Ilma kontroll-muutujateta**	**Tõenäosus**	**Kontroll-muutujatega**	**Tõenäosus**
Vabaliige	0,396 (0,01)		0,22 (0,722)	
Ettevõtte nõukogu				
CEO_COB	-0,538 (0,000)	-22,85%	-0,624 (0,000)	-25,51%
Num_Out	-0,104 (0,000)	-4,88%	-0,14 (0,000)	-5,62%
Block_H	-0,425 (0,022)	-20,53%	-0,481 (0,038)	-19,58%
Num_Dir	0,415 (0,024)	16,56%	0,055 (0,009)	21,57%
Kontrollmuutujad				
ROA			0,392 (0,323)	10,40%
Size			0,033 (0,359)	1,29%
Aud_Opt			0,28 (0,000)	-31,22%
Aud_Firm			-0,851 (0,006)	-11,17%
N	378		378	
Pseudo R^2	0,1022		0,1727	

Allikas: (autori koostatud).

Kui ettevõtte nõukogus on esindatud suuraktsionäri huvid, väheneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus 20,53%. Antud seos võimaldab tagasi lükata kolmanda hüpoteeside paari nullhüpoteesi ja vastu võtta sisuka hüpoteesi. Kui ettevõtte nõukogus on rohkem kui 8 liiget, suureneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus 16,56%. Antud seos võimaldab tagasi lükata esimese hüpoteeside paari nullhüpoteesi ja vastu võtta sisuka hüpoteesi.

Mudelit hinnati ka koos pettuse toimumise tõenäosust mõjutada võivate kontrollmuutujatega. Tabelist 6 näeb, et statistiliselt olulised (olulisusnivool 0,01) on neljast muutujast kaks: audiitori otsus ja audiitori firma. Antud kontrollmuutujad

omavad mõju ettevõtte nõukogu ja pettuse toimepanemise tõenäosusele. Kui audiitori otsus on negatiivse suunitlusega, suureneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus. Kui auditit läbi viinud ettevõtteks on üks neljast suurest ettevõttest, väheneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus. Samuti on endiselt kõik nõukoguga seotud näitajad statistiliselt olulised olulisusnivool 0,05 ja pärast kontrollmuutujate sisestamist tõusevad näitajate tõenäosused.

Tabelis 6 on kuvatud McFaddeni Pseudo R^2, mille interpreteerimisega on autor pigem ettevaatlik, kuna tegu pole determinatsioonikordajaga (R^2), mis näitab kui suure osa ühe tunnuse hajuvusest saab kirjeldada teiste tunnuste kaudu. Järgnevalt käsitleb autor ettevõtte kapitalistruktuuri mõju pettuse toimepanemisele, mille probit mudeli tulemused on esitatud tabelis7.

Tabel 7. Probit mudel. Ettevõtte kapitalistruktuuri mõju pettuse toimepanemisele

Sõltumatud muutujad	**Ilma kontroll-muutujateta**	**Tõenäosus**	**Kontroll-muutujatega**	**Tõenäosus**
Vabaliige	-0,184 (0,132)		-0,324 (0,541)	
Kapitalistruktuur				
LEV	0,205 (0,055)	5,69%	0,163 (0,243)	4,35%
Kontrollmuutujad				
ROA			0,192 (0,582)	7,42%
Size			0,026 (0,448)	0,95%
Aud_Opt			0,208 (0,033)	8,70%
Aud_Firm			-0,597 (0,000)	-22,43%
N	378		378	
Pseudo R^2	0,0109		0,061	

Allikas: (autori koostatud).

Hindamaks ettevõtte kapitalistruktuuri mõju pettuse toimumise tõenäosusele, viis autor läbi teise probit testi. Kapitalistruktuuri (võla osakaal ettevõtte koguvaradest) näitaja on statistiliselt oluline olulisusnivool 0,1. Mida suurem on ettevõtte laenukapitali osakaal koguvaradest, seda suurem on tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus. Kui ettevõtte laenuosakaal koguvaradest suureneb 1% võrra, suureneb ettevõtte pettuse tõenäosus 5,69%. Sarnaselt ettevõtteväliste inimeste arvuga tuleb meeles pidada, et antud suhe pole konstantne ja 5,69% muutus esineb näitaja keskmise puhul. Antud seos

võimaldab tagasi lükata viienda hüpoteesidepaari nullhüpoteesi ja vastu võtta sisuka hüpoteesi.

Kui mudelisse lisada neli kontrollmuutujat, muutub kapitalistruktuuri näitaja olulisusnivool 0,1 statistiliselt ebaoluliseks. Sarnaselt nõukoguga seotud näitajate probit mudelile on antud mudelis statistiliselt olulised (olulisusnivool 0,05) audiitorfirmaga ja audiitori hinnanguga seotud näitajad. Samuti langeb kontrollmuutujate lisades Pseudo R^2 10,9% pealt 6,1% peale. Viimase eraldiseisva tegurina käsitleb autor, kuidas mõjutab ettevõtte juhtide kompensatsiooniplaan tõenäosust, et ettevõttes pannakse toime pettus. Probit mudeli tulemused on kuvatud tabelis 8.

Tabel 8. Probit mudel. Ettevõtte juhi kompensatsiooninäitajate mõju pettuse toimepanemisele

Sõltumatud muutujad	**Ilma kontroll-muutujateta**	**Tõenäosus**	**Kontroll-muutujatega**	**Tõenäosus**
Vabaliige	0,025 (0,750)		0,126 (0,816)	
Juhi kompensatsioon				
Long	0,0001 (0,256)	0,00%	0,0001 (0,167)	0,01%
Res_Stock	0,0001 (0,401)	0,00%	0,0001 (0,351)	0,00%
Opt	-0,0002 (0,524)	0,00%	-0,00002 (0,362)	0,01%
Kontrollmuutujad				
ROA			0,147 (0,672)	5,58%
Size			0,001 (0,959)	0,06%
Aud_Opt			0,242 (0,000)	9,22%
Aud_Firm			-0,655 (0,031)	-25,07%
N	378		378	
Pseudo R^2	0,0091		0,0616	

Allikas: (autori koostatud).

Tabelist näeb, et ükski ettevõtte juhi kompensatsiooniga seotud näitaja pole olulisusnivool 0,05 statistiliselt oluline. Sellele tuginedes ei saa kuuenda ja seitsmenda hüpoteeside paaride nullhüpoteese tagasi lükata. Ehk pettuse tõenäosus ei suurene kui ettevõttes jagatakse ettevõtte juhtidele optsioone ja ei vähene kui ettevõttes on pikaajalistele stiimulitele üles ehitatud motivatsiooniplaan. Statistiliselt ebaoluline tulemus on autori arvates tingitud asjaolust, et enamik ettevõtteid ei kasutanud antud

näitajaid kompensatsioonina. Kui jätta kõrvale asjaolu, et näitajad on statistiliselt ebaolulised, on näitajate suunad oodatust vastupidised. Pikaajalistel stiimulitel ja piiratud aktsiate mahu kasvades suurendavad tõenäosused, et ettevõttes toimub pettus. Suurema koguse optsioonide jagamine juhtidele vähendab tõenäosust, et ettevõttes toimub pettus. Siiski ei saa autor hüpoteeside paaride nullhüpoteese ümber lükata ja järeldab, et pettuse toimumise tõenäosuse seisukohalt on ebaoluline kui palju ettevõtte juhid antud liiki kompensatsiooni saavad.

Pärast kontrollmuutujate lisamist mudelisse suurenevad küll ettevõtete juhtkonna kompensatsiooninäitajate olulisuse tõenäosused, kuid jäävad siiski alla olulisusnivoo 0,1 – ehk statistiliselt ebaolulisteks. Samuti langeb kontrollmuutujate lisades Pseudo R2 9,1% pealt 6,16% peale.

Eelnevad tulemused kajastavad kolme ettevõtte üldjuhtimise teguri mõju pettuse toimumise tõenäosusele eraldiseisvana. Selleks, et analüüsida tulemuste robustsust, hindas autor kõiki üldjuhtimisega seotud tegureid ühes mudelis. Tulemused on esitatud tabelis 9.

Antud analüüs on autori arvamuse kohaselt vajalik, et hinnata kuidas kõik ettevõtte üldjuhtimisega seotud tegurid mõjutavad pettuse toimumise tõenäosust kui samaaegselt kombineeritud ühte mudelisse.

Tabelist 9 näeb, et ettevõtte nõukoguga seotud näitajate tulemused on sarnaselt eelneva nõukoguga seotud testiga statistiliselt olulised olulisusnivool 0,05. Märgata on mõningast muutujate tõenäosuste suurenemist. Kui ettevõtte juht on samaaegselt ettevõtte nõukogu esimeheks väheneb pettuse toimumise tõenäosus 26,31%. Kui ettevõtteväliste inimeste arv nõukogus suureneb ühe ühiku võrra, väheneb pettuse tõenäosust 5,14%. Kui ettevõtte nõukogus on esindatud suuraktsionäri huvid, väheneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus 21,89%. Kui ettevõtte nõukogus on rohkem kui kaheksa liiget, suureneb tõenäosus, et ettevõttes pannakse toime pettus 17.18%. Autor arvab, et selle taga võib olla põhjus, et kui nõukogus on palju inimesi, siis on ka suurem tõenäosus, et mõni liikmetest on näiteks juhi sõber, kes enda otsuseid langetades võib olla mitte erapoolik.

Tabel 9. Probit mudel. Ettevõtte üldjuhtimise tegurite mõju pettuse toimepanemisele

Sõltumatud muutujad	Ilma kontroll-muutujateta	Tõenäosus	Kontroll-muutujatega	Tõenäosus
Vabaliige	0,365 (0,069)		0,416 (0,511)	
Ettevõtte nõukogu				
CEO_COB	-0,829 (0,000)	-26,31%	-0,791 (0,000)	-30,20%
Num_Out	-0,129 (0,000)	-5,14%	-0,162 (0,000)	-5,19%
Block_H	-0,525 (0,011)	-21,89%	-0,552 (0,022)	-21,72%
Num_Dir	0,42 (0,040)	17,18%	0,535 (0,013)	21,11%
Kapitalistruktuur				
LEV	0,244 (0,017)	8,56%	0,215 (0,132)	6,12%
Juhi kompensatsioon				
Long	0,000 (0,324)	0,00%	0,000 (0,179)	0,01%
Res_Stock	0,000 (0,339)	0,00%	0,000 (0,229)	0,00%
Opt	-0,0001 (0,142)	0,00%	0,000 (0,054)	0,00%
Kontrollmuutujad				
ROA			0,279 (0,373)	11,22%
Size			0,016 (0,614)	0,01%
Aud_Opt			0,277 (0,000)	11,19%
Aud_Firm			-0,878 (0,008)	-31,21%
N	378			378
Pseudo R2	0,1493			0,2097

Allikas: (autori koostatud).

Sarnaselt on ka paranenud ettevõtte laenukapitali osakaalu näitaja olulisuse tõenäosus. Näitaja on statistiliselt oluline olulisusnivool 0,05. Ka muutuja tõenäosus on suurenenud. Sarnaselt varasemale probit mudelile suurendab 1% võla osakaalu kasv koguvaradest pettuse tõenäosust 8,56%.

Viimasena käsitletud ettevõtte juhi kompensatsiooni näitajad on jäänud ka antud mudelis statistiliselt ebaolulisteks. Selle tõttu tuleb näitajatega seotud nullhüpoteesid vastu võtta ja sisukad hüpoteesid ümber lükata.

Kui juurde lisada kontrollmuutujad, annab muldel sarnased tulemused, mis on võrreldavad varasemate mudelite tulemustele. Ainuke erinevus esineb optsioonide näitajaga, mis pärast kontrollmuutujate lisamist muutub statistiliselt oluliseks olulisusnivool 0,1. Pettuse toimumise tõenäosus muutub siiski nii väiksel määral, et

autori arvamuse kohaselt ei piisa sellest, et sisukat hüpoteesi vastu võtta. Nagu ka eelnevas testis muutub laenukapitali osakaalu näitaja pärast kontrollmuutujate mudelisse sisestamist statistiliselt ebaoluliseks. See vihjab asjaolule, et üks kontrollmuutujatest omab näitajale otsest mõju. Kontrollmuutujate lisamise tõttu tõuseb Pseudo R^2 14,93% pealt 20,97% peale. Kokkuvõtvalt on hüpoteeside tulemused kuvatud tabelis 10.

Tabel 10. Autori poolt testitud hüpoteeside paarid – tulemused

Hüpoteeside paar	Vastu võetud hüpotees
Hüpotees 1	Vastu võtta alternatiivne hüpotees. Ettevõtte nõukogus rohkem kui kaheksa liikme olemasolu suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust.
Hüpotees 2	Võtta vastu alternatiivne hüpotees. Ettevõtte nõukogust ettevõtteväliste inimeste puudumine või on vähemuses olemine suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust.
Hüpotees 3	Võtta vastu alternatiivne hüpotees. Ettevõtte nõukogus suuraktsionäri huvisid esindava inimese olemasolu vähendab pettuse toimepaneku tõenäosust.
Hüpotees 4	Võtta vastu alternatiivne hüpotees. Siiski on seos esialgselt prognoositule vastupidine. Ettevõtte juhi samaaegselt ettevõtte nõukogu esimeheks olemine vähendab pettuse toimepaneku tõenäosust.
Hüpotees 5	Võtta vastu alternatiivne hüpotees. Suurem laenukapitali osakaal suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust.
Hüpotees 6	Võtta vastu nullhüpotees. Suurema koguväärtusega optsioonid ei suurenda pettuse toimepaneku tõenäosust
Hüpotees 7	Võtta vastu nullhüpotees. Suurema koguväärtusega piirangutega aktsiad (optsioonid) või pikaajalised motivatsiooniplaanid ei vähenda pettuse toimepaneku tõenäosust.

Allikas: (autori koostatud).

Mudeli kvaliteedi kontrollimiseks viis autor läbi testi, et hinnata selle prognoosimise täpsust – tõenäosust, et mudel suudab eristada pettusega tegelevaid ettevõtteid kontrollgrupist. Selleks antakse ettevõttele positiivne hinnang (pettus toimus), kui mudel hindab, et pettuse toimumise tõenäosus on üle 0,5 ja negatiivne hinnang, kui tõenäosus jääb alla 0,5. Valem 4 koostati tuginedes valemile 3 (lk 53) ja muutujate koefitsientidele tabelis 9.

$$(4)\ Fr_PR_i = 0{,}365 + 0{,}42Num_Dir_i - 0{,}129Num_Out_i - 0{,}525Block_H_i - \\ -0{,}829CEO_COB_i + 0{,}224LEV_i - 0{,}0001Opt_i$$

Prognoosimise täpsust kajastab tabel 11, kust näeb, et mudel prognoosib õigesti 162 pettusega mitte tegelenud ettevõtet. Samas 27 pettusega mitte tegelenud ettevõtet prognoositi valesti pettusega tegelevaks ettevõtteks. See annab prognoosimise täpsuseks 85,7%. Pettusega tegelenud ettevõtetest prognoosis mudel õigesti 120 ettevõtet ja eksis 69 korral. See annab täpsuseks 63,5%.

Tabel 11. Probit mudeli prognoosi täpsus (pettuse tõenäosuse lõikepunkt 0,5)

		Prognoosi tulemused		Täpsus
		Pettust ei toimunud	Pettus toimus	
Tegelikkus	Pettust ei toimunud	162	27	85,7%
	Pettus toimus	69	120	63,5%
Kogu mudeli täpsus				74,6%

Allikas: (autori koostatud).

Tulemustest näeme, et mudel suudab täpsemini prognoosida olukordi, kui ettevõtetes pole toimunud pettust. Selleks, et leida optimaalne mudeli täpsus, nihutas autor pettuse tõenäost, mille korral antakse ettevõttele positiivne või negatiivne hinnang. Tulemusi on näha jooniselt 8.

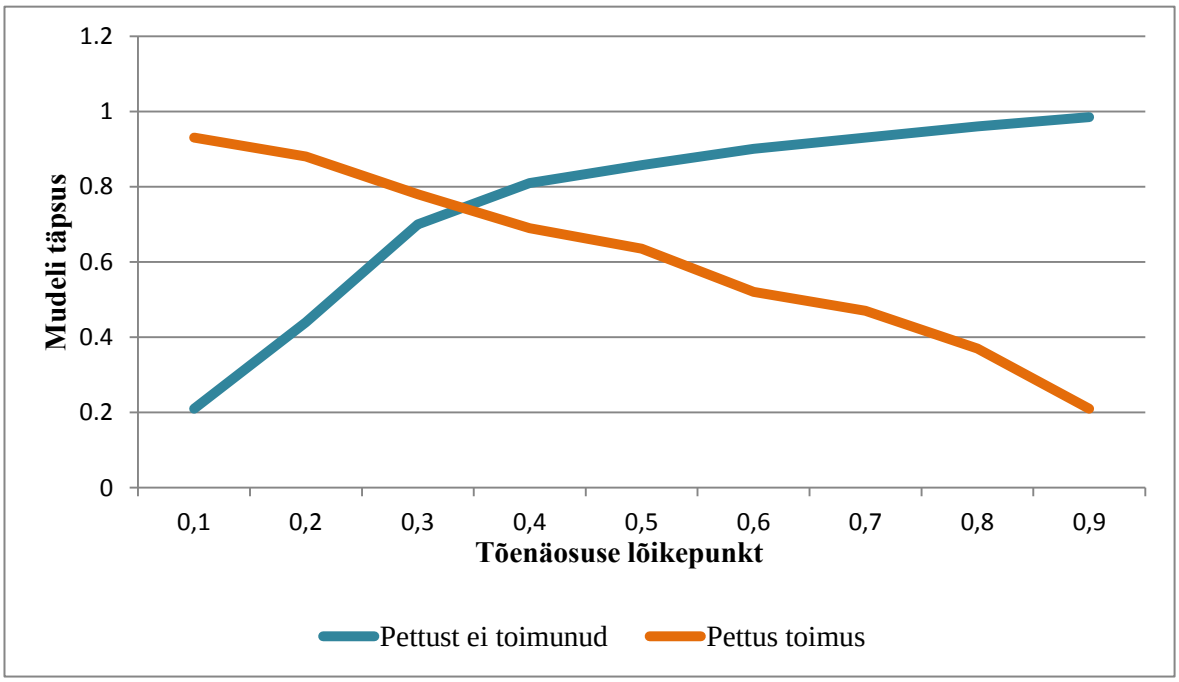

Joonis 8. Prognoositud mudelite täpsus erinevate tõenäosuste korral (autori koostatud).

Jooniselt kajastub, et tõenäosuse lõikepuntki langetamine toob kaasa mudeli kõrgema täpsuse pettusega tegelevate ettevõtete prognoosimisel. Joonte ristumispunktis on mõlema liigi õigesti prognoosimise tõenäosus võrdne – 74,1%. Antud tulemuse saamiseks peaks lõikepunktina kasutama jaotuspunkti 0,34

Tabelist 12 näeb, et lõikepunkti 0,34 kasutades prognoosib mudel mõlemat liiki pettust õigesti 140 ja valesti 49 ettevõtte korral. Antud resultaat annab mudeli täpsuseks 74,1%. Kuigi mudeli kogutäpsus langeb natukene, hindab autor antud lõikepunkti paremaks, sest autori arvamuse kohaselt kaalub kõrgem pettuste tuvastamine üle mudeli üldise täpsuse languse.

Tabel 12. Probit mudeli prognoosi täpsus (pettuse tõenäosuse lõikepunkt 0,34)

		Prognoosi tulemused		Täpsus
		Pettus ei toimunud	Pettus toimus	
Tegelikkus	Pettus ei toimunud	140	49	74,1%
	Pettus toimus	49	140	74,1%
Kogu mudeli täpsus				74,1%

Allikas: (autori koostatud).

Kokkuvõtvalt võib empiirilistele tulemustele tuginedes järeldada, et enamikel mudelisse kaasatud ettevõtte üldjuhtimise teguritest omavad mõju ettevõtete pettuste toimumise tõenäosusele. Kuigi üks nõukoguga seotud näitajatest omas autori poolt prognoositule vastupidist suunda, peab autor nõukogu tegurit kõige märkimisväärsemaks pettuse toimumise tõenäosuse hindajaks. Samas on oluline ka ettevõtte laenukapitali osakaal ettevõtte koguvaradest.

Koostatud mudeli puuduseks võib pidada asjaolu, et autoril võis välja jääda mõni oluline tegur, mis võib mõjutada pettuse toimumise tõenäosust ja hetkel mudelisse valitud tegureid. Samuti peab töö autor nõrkuseks asjaolu, et ei suudetud tõestada kompensatsiooni seost pettuse toimumise tõenäosusega.

Selleks, et kvantitatiivse analüüsi tulemusele lisada ka kvalitatiivne pool, käsitleb autor järgmises alapeatükis ühte suurimat toimepandud pettuste juhtumit. Selle läbi saab

lugeja parema ülevaate konkreetsetest olukordadest, kuidas on finantspettuseid läbi viidud.

2.3. Finantspettuse juhtumuuring Enron'i näitel

Autor käsitleb töös sügavuti Enroni ettevõttes toimepandud pettuseid. Autor soovis läbi viia juhtumiuuringut selgitamaks ökonomeetrilise analüüsi tulemuste paikapidavust. Lisaks sellele tasakaalustab kvalitatiivne analüüs kvantitatiivset lähenemist uurimusprobleemi käsitlusel. Antud juhtum on oluline, kuna pärast pettuse avalikuks tulemist mõistis USA Kongress, et ettevõtete üldjuhtimise tegurite osas peab tegema muudatusi ja vastu võtma seadusi, mis aitaksid ettevõtete tegevust paremini kontrolli all hoida. Sellest tulenevalt on autori peamiseks uuringu küsimuseks millised ettevõtte üldjuhtimise tegurid aitasid kaasa asjaolule, et antud ettevõttes pandi toime laiaulatuslik pettus.

Enron loodi 1985. aastal pärast kahe suure gaasiettevõtte ühinemist. Tegevjuhi, Kenneth Lay, juhtimisel tõusis ettevõte kiiresti üheks suurimaks elektri ja gaasi transpordiga tegelevaks ettevõtteks. 1999. aasal lõi ettevõte internetiplatvormi, mille abil oli investoritel võimalik kaubelda alates gaasist, elektrist kuni plastiku ja naftani. Ettevõtte kasvades laieneti ka teistesse sektoritesse nagu kivisüsi, transport, metallnidus ja paberitööstus. Tipphetkel olid ettevõtte tulud $80 miljardit, millest kasum moodustas ühe miljardi. (Robert 2002)

Esimesed ohumärgid ilmnesid, kui segastel asjaoludel lahkusid 2001. aasta mais töölt ettevõtte aseesimees ja sama aasta augustis tollane ettevõtte juht, kes oli antud positsioonil töötanud üle ühe aasta. Sama aasta sügisel hakkasid levima kuulujutud, et ettevõtte raamatupidamises on jäetud avalikustamata mitmed Enroniga seotud partnerettevõtted, mille tulemusena on tekkinud laiaulatuslik valearvestus. Sama aasta 16. oktoobril avalikustas ettevõte, et vähendab tagantjärgi eelmise aasta maksujärgset tulu $544 miljoni võrra. Antud ümberarvestus oli tingitud seotud osapooltega tehtud tehingutest. Paari nädala pärast teatati, et eksimuste tõttu seotud ettevõtete tehingute arvestuses peab ettevõte korrigeerima 1997-2001. aasta tulusid. Antud korrigeerimised tõid kaasa USA Börsitehingute Komisjoni ametliku juurdluse. Kiiresti sai selgeks, et

Enronil oli suurel hulgal kaheldavaid partnerlusi, mille võlgasid raamatupidamises varjati. Antud korrigeerimised koos uudisega, et ettevõtte finantsjuht sai ühe partnerluse juhtimise eest palgana $30 miljonit, purustasid investorite usu ettevõttesse. Aasta lõpus oli ettevõte laostunud ja esitas Chapter 11 pankroti kaitseks. (Srinivas 2011: 11)

Enroni juhtivad töötajad olid välja mõelnud mitmeid erinevaid skeeme, mille läbi pettuseid toime pandi. Magistritöö mahu piirangute tõttu käsitleb autor pettuste üldjooni. Enamus ettevõtte seotud osapooltega tehtud tehingutest olid tehtud läbi eriotstarbeliste majandusüksuste (inglise keeles *special purpose entities*), mis luuakse mõne spetsiifilise ülesande täitmiseks (näiteks varade ostmiseks). Selleks, et ettevõte ei peaks antud üksuseid enda raamatupidamises kajastama, pidi olema täidetud kaks tingimust: (1) sõltumatu omanik pidi omama üksuse varadest vähemalt 3% ja (2) sõltuval omanikul pidi olema kontroll üksuse tegevuse üle. Sellisel juhul võis Enron antud tehingutega kaasnevad kasumi ja kahjumi kajastada kasumiaruandes. Kõige olulisem oli selle juures, et Enron ei pidanud eriotstarbeliste majandusüksuste varasid ja kohustusi enda bilansis kajastama. (Powers *et al.* 2002: 5-7)

Enroni toimepandud pettus seisnes selles, et sõltumatuteks osapoolteks olid tegelikult ettevõttega seotud isikud ja eriotstarbelisi majandusüksuseid rahastati Enroni aktsiatega – selles tulenevalt oleks pidanud ka nende varad ja kohustused olema kajastatud Enroni bilansis. Selle asemel võtsid eriotstarbelised majandusüksused laenu ja "ostsid" majandusaasta lõpus Enroni varasid. Nii suurendati fiktiivselt Enroni käivet (varjates ebaedukaid projekte) ja varjati ettevõtte laenukohustusi, sest tegelikkuses vastutas eriotstarbeliste majandusüksuste laenude eest Enron. Lisaks teenisid Enroni tippjuhid fiktiivse müügi pealt suuri boonuseid. Kuni ettevõtte aktsia tõusis (kuigi paljud nende projektid polnud edukad), oli ettevõte näiliselt edukas, kuna Enroni aktsia hind tõstis eriotstarbeliste majandusüksuste varade väärtust. Koos aktsiahinna langusega, varises kogu süsteem kokku.

Nagu töö varasemas osas mainitud, pannakse paljude pettuste puhul korraga toime mitut liiki pettust. Samuti ka laiaulatusliku Enroni pettuse puhul. Autori arvamuse kohaselt võib ettevõttes toimepandud pettused jagada vähemalt nelja liigi vahel:

- Huvide konflikt – Enroni töötajad olid eriotstarbelistesse majandusüksustesse investeerinud suure hulga isiklikke varasid ja sellest tulenevalt võis nende huvi

ettevõtte vastu olla kõrgendatud. Näiteks oli Enroni finantsjuht investoriks loodud ettevõtetes LJM-1 ja LJM-2, millele "müüdi" alla turuväärtuse Enroni varasid, mis hilisemalt kallima hinna eest tagasi osteti – loodud ettevõtted teenisid iga tehingu pealt suuri kasumeid. Näiteks teenis finantsjuht $25 000 investeeringu pealt paari kuu möödudes $4,5 miljonit (Powers et al. 2002: 16).

- Fiktiivne tulu – läbi varade müügi eriotstarbelistele majandusüksustele suurendati ettevõtte tulusid. Kuigi varade müük eriotstarbelistele majandusüksustele pole illegaalne, ei tehtud seda majandustegevuse tõttu, vaid raamatupidamise mõjutamiseks, aktsiahinna tõstmiseks ja ilma äriliste eesmärkideta.
- Kohustuste varjamine – varasemalt mainitud seaduste tõttu ei pidanud Enron eriotstarbeliste majandusüksuste kohustusi enda bilansis kajastama. Kuna loodud ettevõtetes aga puudusid sõltumatud osapooled, oleks pidanud Enron seda tegema ehk ettevõte varjas enda tegelikke kohustusi.
- Ebatäpne informatsioon ettevõtte lisades – nagu autor käsitles töö varasemas osas, peab ettevõte kajastama seotud osapooltega tehtud tehingud ettevõtte lisades. Antud tehingud pole iseenesest illegaalsed, kuid võivad kaasa tuua huvide konflikti nagu seda Enroni puhul tähendada võis.

Järgnevalt käsitleb autor, kuidas alapeatükis 2.2 loodud mudel prognoosib ettevõttes pettuse toimepanemise tõenäosust. Tabelis 13 on toodud andmed, mille autor ettevõtte kohta andmebaasidest kogus.

Tabel 13. Enroni andmete väljavõte autori andmebaasist

Muutuja			**Muutuja**	
Firm	Enron		Long	0
SIC	5172		Res_Stock	0.944
Fraud_Start	1997		LEV	0,27
CEO_COB	0		ROA	0,004
Num_Out	9		Size	16,96
Block_H	0		Audit_Opt	4
Num_Dir	14		Audiitori firma	1
Opt	950,46			

Allikas: (autori koostatud).

Tabelist näeb, et ettevõttes alustati pettusega 1997. aastal. Enamik ettevõtte nõukogusse kuuluvatest inimestest olid ettevõttevälised, samuti puudus nõukogust suuraktsionär. Lisaks palgale teenis ettevõtte juhi kompensatsioonina 950 460 Enroni aktsia optsiooni ja 9440 piirangutega aktsiat. Kui võrrelda näitajaid andmebaasi keskmistega (tabel 4, lk 47), jagati ettevõtte juhile optsioone keskmisest rohkem ja piirangutega aktsiaid keskmisest märgatavalt vähem. Lisaks oli ettevõttel keskmisest madalam võlakoormus ja madalam varade tootlus. Näitajatele tuginedes hindas mudel Enroni latentse muutuja väärtuseks ligikaudu 0,43. See tähendab, et kui pettuse tõenäosuse lõikepunktina kasutada 0,5, oleks mudel prognoosinud, et ettevõttes pettust ei toimu. Samas kui kasutada pettuse tõenäosuse lõikepunktina varasemalt mainitud 0,34, prognoosib mudel, et ettevõttes pannakse toime pettus.

Kvalitatiivse uuringu tulemusena selgub, et Enroni juhtumiga seoses on pettuse kolmnurga kõik kolm tegurit esindatud. Kui Enroni juhid lõid esimesed eriotstarbelised majandusüksused, ratsionaliseeriti, et nende tegevus ei ole seadusevastane ja seaduses on lubatud antud ettevõtetega seotud kulusid bilanssi mitte kanda (Gauntt 2006). Aja möödudes liikusid antud otsused järjest rohkem seaduse mõttes reglementeerimata tsoonist seadusevastaseks ja hakkasid akumuleeruma. Samas tegutseti ka järjest julgemalt ja jultunumalt – autori arvamuse kohaselt võib tähendada, et ettevõtte juhid arenesid juhuslikest petistest järjepidevateks petisteks.

Peamise motivatsioonina on Enroni pettuse puhul välja toodud selle endiste juhtide rahaahnus. Ettevõtte töötaja Michael Kopper teenis enne pettuse ilmsiks tulemist aastas $3.63 miljonit. Tänu pettusele suurenes tema teenistus $12 miljoni võrra (Karp 2002). Andrew Fastow, Enroni finantsjuht ja üks pettuse kaasosaline, teenis aktsiate müügist $23 miljonit ja läbi eriotstarbeliste majandusüksuste pettuslikult $30 miljonit (Barboza, Schwartz 2002). Näitena võib veel tuua, et ajal kui Enroni kohta hakkasid liikuma kuulujutud, mis olid seotud võimaliku pettusega, lükkasid kõik ettevõtte juhid selle ümber, soovitades ettevõtte aktsiaid hoida ning lubades aktsiahinna uut tõusu. Tegelikkuses müüsid nad samal ajal ise suure osa enda aktsiatest, teenides sellega $1.1 miljardit (Wayne 2002).

Kolmnurga viimase tahuga – võimalusega - on seostatud palju näiteid, kuidas väliselt toimuvas ettevõttes võib selle üldjuhtimise süsteem täielikult ebaõnnestuda. Kõige enam

on esile toodud puuduseid seoses ettevõtte nõukogu ja ettevõtte audiitoritega. Samas koosnes Enroni nõukogu neljateistkümnest tuntud ja kõrgelt haritud inimesest. Nõukogu esimeheks oli Enroni endine juht, Kenneth Lay, ja ainukeseks ettevõttesiseseks isikuks oli nõukogus tollane ettevõtte esimees Jeffery Skilling. Ülejäänud liikmeteks olid endised või tollased suurettevõtete juhid, kellest paljudel oli rahandusealane taust. Samuti olid nõukogu liikmed jagunenud viie komitee vahel, millel olid spetsiaalsed ülesanded nagu ettevõtte juhtide kompensatsiooni määramine ja suurtehingute heakskiitmine. (The Role of…2002: 8) Eeltoodud teenuste eest teenisid nõukogu liikmed aastas $350 000, mis oli märkimisväärselt üle normi (*Ibid.*: 56). Autor arvab, et liiga kõrge töötasu võis nõukogu liikmete töö kvaliteedile negatiivselt mõjuda. Nimelt omasid Enroni endine ja tollane juht nõukogus siiski küllalt suurt mõnuvõimu ja liigsete küsimuste esitamine võis lõppeda nõukogusse mitte valituks osutumisega.

Samuti olid nõukogu poolt ettevõtte juhtkonnale määratud tasud märkimisväärsed. Ettevõtte endise juhi, Kenneth Lay, tasuks oli 2000. aastal hinnanguliselt $140 miljonit, mis oli üle 10 korra suurem, kui keskmise avaliku ettevõtte juhi tasu. Oluline on märkida, et $123 miljonit moodustasid sellest ettevõtte aktsiate optsioonid. (*Ibid.* :52) Nagu autor arutles töö teoreetilises osas, kasutatakse aktsiate optsioone selleks, et joondada ettevõtte juhi huvid ettevõtte aktsionäride huvidega. Samas sellest tulenevalt tekkis oht, et kuna nii suur osa Kenneth Lay varast oli seotud ettevõtte aktsiatega, võis tal olla motivatsiooni ettevõtte aktsiahinda petlikult tõsta. Kuigi nõukogu ülesandeks oli määrata ettevõtte juhtide palgad, siis tegelikkuses oli süsteem vigane – palgad määrasid juhid ise ja nõukogu kiitis selle heaks (Brooks 2003 :36).

Ühe suurema märkusena võib välja tuua, et kuigi see põhjustas huvide konflikti, kiitsid nii ettevõtte juht kui ka nõukogu heaks asjaolu, et Enroni finantsjuht, Andrew Fastlow, juhib ja investeerib sõltumatu osapoolena eriotstarbelisse majandusüksusesse nimedega LJM-1 ja LJM-2. Enroni nõukogule kinnitati, et antud teguviis aitab kasutada Fastlowi teadmisi, mis toob kaasa parema koostöö ettevõtete vahel. Samas jäeti mulje, et sätestatakse kindlad kontrollmehhanismid, et kindlustada Enroni aktsionäride huvide kaitsmine. Samuti oli koosolek, kus ettevõtetega seotud küsimusi käsitleti, tihedalt sisustatud. Kogu koosolek kestis alla kahe tunni ja selle ajal kiideti heaks aktsiate poolitamine, töötajate kompensatsiooniplaani muutmine, uue lennuki ostmine ja üks

suurinvesteering. (The Role of…2002: 26-27) On selge, et antud küsimusele ei pööratud nõukogu poolt piisavalt tähelepanu.

Kuigi Enroni nõukogu lasi sellisel huvide konfliktil tekkida, polnud see nende kõige suurem tegematajätmine. Pärast nõusoleku andmist luua kahtlase struktuuriga eriotstarbelisi majandusüksuseid, tekkis nõukogul kohustus jälgida, et antud ettevõtetega seotud tehingud ei kahjustaks Enroni aktsionäride huve – antud ülesandega ebaõnnestuti. Kuigi ettevõtte juhtkond kinnitas, et nad kontrollivad pidevalt, et aktsionäride huvid oleksid kaitstud, ei kontrollinud nõukogu väidete valiidsust.

Näiteks pidi kõiki LJM-1 ja LJM-2 tehinguid kontrollima ettevõtte pearaamatupidaja ja riskijuht. Samuti koostas auditi ja järelevalve komitee, üks nõukogu komiteedest, iga-aastase aruande, mis käsitles antud ettevõtetega seotud tehinguid. Paraku osutusid aruanded üldisteks ja ettevõtte töötajate poolt tehingute kontrollimiseks rakendatud süsteemid polnud piisavalt ranged ning järelevalve nõrk. Pearaamatupidaja ja riskijuht kontrollisid eriotstarbeliste majandusüksustega seotud tehingutest ainult väheseid ja neid ka pinnapealselt. Nende tagasisidele tuginedes koostas jällegi komitee iga-aastase aruande. (Powers *et al.* 2002: 10)

Peale selle oleks pidanud nõukogu rahanduse komitee olema tehingute jälgimisel rohkem aktiivne. Antud nõukogu ülesandeks oli heaks kiita kõik Enroni tehingud, mis ületasid $75 miljonit ja omada ülevaadet tehingute kohta, mis olid üle $25 miljoni (The Role of…2002: 9). Autori arvamuse kohaselt ei teinud komitee enda tööd piisavalt hästi. Nõukogu liikmed olid teadlikud paljudest eriotstarbelistest majandusüksustest ja kui lähedaselt osadega neist ettevõtte juhtkond on seotud – nad oleksid pidanud antud majandusüksuste tegevusse rohkem keskenduma.

Viimase Enroni nõukogu puudutava osana toob autor välja ettevõtte juhtide kompensatsiooni eest vastutava komitee. Oleks antud nõukogu pärinud kui suuri summasid saavad ettevõtte juhid eriotstarbeliste majandusüksuste juhtimise eest (milleks neil oli õigus) ja milliseid muid isiklike investeeringute neil on, oleks koheselt ilmsiks tulnud, et ettevõtte juhid teenisid majandusüksuste juhtimise ja riskivabade investeeringute pealt suuri summasid. Kusjuures päris antud komitee LJM majandusüksuse tasude kohta esmakordselt 2 kuud enne Enroni pankrotti. Alles pärast seda, kui

ajakirjanduses käsitleti Andrew Fastow'i kaheldavat positsiooni antud majandusüksustes. (Powers *et al.* 2002: 11)

Kuigi varasemalt sai märgitud, et suur enamik Enroni nõukogust koosnes ettevõttevälistest liikmetest, peab autor oluliseks uurida, kas neil inimestel polnud ettevõttega teisi rahalisi seoseid. Tuleb välja, et enamike liikmete käitumine võis olla mõjutatud, nagu tuleb välja nende ärisuhetest Enroniga (The Role of…2002: 55):

- 2000. aastal sai John Wakeman lisaks nõukoguliikme tasule $72 000 konsulteerimisteenuste eest;
- 2000. aastal sai John Urquhart lisaks nõukoguliikme tasule $493 914 konsulteerimisteenuste eest;
- Herbert Winokur oli nõukoguliikmeks ettevõttes National Tank Company, mis teenis aastatel 1997-2000 lepingutest Enroniga suuri tulusid;
- Enroni ettevõte ja selle juht annetasid $600 000 Dr. Lemanistrei ja Dr. Mendelsohni juhitud haiglale;
- Enroni ettevõte ja selle juht annetasid $50 000 haiglale, kus töötas Dr. Gramm;
- Robert Belferi juhitud ettevõtte ja Enorni vahel oli kümnete miljonite dollarite väärtuses riskikindlustus süsteeme;
- Frank Salvage oli nõukoguliikmeks ka Alliance Capital Management'is, mis oli üheks suurimaks Enroni investoriks.

Nagu loetelust näeb, olid paljudel ettevõtte nõukogu liikmetel ettevõtte osas isiklikud huvid ja neid ei saa pidada täielikult ettevõttevälisteks liikmeteks. Sellest tulenevalt tuleks pettuse ohu analüüsimisel pigem käsitleda nõukogu liikmete tausta, mitte ainult, kas tegu on ettevõtte töötajatega või mitte.

Kokkuvõtvalt võib ettevõtte nõukogu puudutavate näitajate kohta öelda, et autori arvamuse kohaselt on mudeli kasutamisest efektiivsem kasutada sügavamat analüüsi, mis puudutaks nõukogu ohtusid. Näiteks kuigi mudelist selgus, et suurinvestori huvi esindatus nõukogus vähendab pettuse toimumise tõenäosust, siis Enroni puhul ei pidanud see paika, sest suurinvestori esindaja võis olla huvitatud, et ettevõtte tulud oleksid võimalikult kõrged ja aktsia hind tõuseks. Samuti tuleks sügavuti analüüsida nõukoguliikmete seotust ettevõttega.

Lisaks nõukogule käsitleb autor Enroni audiitorite tegutsemisest tulenevaid märke, mis võisid mõjutada asjaolu, et pettust oli võimalik toime panna. Enronile osutas auditeerimise teenuseid firma Arthur Andersen, mis oli kuni 2002. aastani üks viiest suurimast auditeerimise teenust pakkuvast ettevõttest. Antud ettevõtte kokkuvarisemine on otseselt seotud Enroni juhtumiga. Kuigi ettevõte ei kaotanud enda tegutsemisluba, oli selle maine rikutud ja kaotati enamik enda klientidest. Sellest tulenevalt käsitletakse hetkel kõige suuremaid audiitorettevõtteid nelja mitte viie suurimana. (Edelman, Nicholson 2011: 5-6)

Esimesed ohumärgid seoses Enroniga jõudsid Anderseni töötajateni 1999, aasta mais, kui audiitorid esitasid ettevõttele päringu, et miks on ettevõtte nõukogu andnud loa Enroni finantsjuhil juhtida LJM majandusüksust. Selline käitumine olevat halb idee raamatupidamise seisukohast ja samuti toovat see kaasa huvide konflikti. Enroni juhtide vastus oli, et ohtudest ollakse teadlikud ja selle vältimiseks on kaasatud kontrollsüsteemid, samuti on sarnaste ettevõtmiste puhul ka tulevikus vajalik nõukogu heakskiit. (The Role of…2002: 26) Kuigi Anderseni töötajad küll olid riskist teadlikud, siis nõukogu koosolekul märgiti ainult, et Enroni teatud raamatupidamiseeskirjad toovad tänu tuleviku prognoosimatusele kaasa suurema riski (*Ibid.*: 16). Samas ei esitanud nõukogu päringuid uurimaks täpsemalt, et milliseid eeskirjasid silmas peetakse. Kuigi nõukogu (mitte Anderseni töötajate) ülesandeks oli kinnitada, et kõik majandusaruanded on koostatud raamatupidamiseeskirjadele vastavalt, oleks võinud Anderseni töötajad nõukogu täpsemalt suunata ja tuua välja raamatupidamise probleemsed kohad.

Üks põhjus, miks Anderseni töötajatel võis olla põhjust Enroni raamatupidamist mitte kritiseerida, oli asjaolu, et osaliselt oli see koostatud nende nõuannetele tuginedes. Nimelt lisaks auditeerimiseteenusele osutasid Anderseni töötajad Enronile ka konsultatsiooni. Antud teenused olid omavahel tihedalt seotud ja seda kutsuti integreeritud auditiks. Sellest tulenevalt tekkis oht, et auditeerimisteenuse objektiivsus kannatas, sest Anderseni töötajad võisid kontrollida enda firma poolt koostatud materjali, mille eest oli teenitud miljoneid dollareid. (The Role of…2002: 57)

Arthur Andersen teenis 2000. aastal $25 miljonid auditeerimise ja $27 miljonid konsultatsioonide eest (*Ibid.*: 58). Kuna sellel ajal oli normaalne, et sama ettevõte osutas

Enronile üheaegselt nii auditeerimise kui ka konsultatsiooni teenust, on autori arvamuse kohaselt õige otsus, et Anderseni töötajad kinnitasid ettevõtte nõukogule, et nendepoolne auditi teenus on täiesti sõltumatu – vastupidise väitmine oleks olnud tulu kaotamine. Autor arvab, et Enroni nõukogu oleks pidanud objektiivsemalt hindama, kas Anderseni auditi teenus on piisavalt sõltumatu ja vajadusel konsultatsioonidest või auditist loobuma.

Pärast Enroni skandaali muudeti USAs seadusevastaseks auditeerimise ja konsultatsiooni teenust pakkuvatel ettevõtetel teha ühele ettevõttele mõlemat samaaegselt (Statement Supporting..2002: 1). Sellist seadust pole vastu võetud kõikides riikides. Kui analüüsida pettuse toimumise tõenäosust, usub autor, et on kasulik teadlik olla, millise otsuse annab audiitor ettevõtte raamatupidamisele, kuid tuleks kriitiliselt analüüsida ka milliseid teisi seoseid ettevõtted omavad. Samas usub autor, et auditeerimisteenust pakkuvatel ettevõtetel on enamasti kõrgendatud motivatsioon pettus avalikuks tuua, sest vastasel juhul kahjud maine kaotusest võivad osutuda väga suureks.

Kokkuvõtvalt võib Enroni juhtumi kohta öelda, et pettuse toimumisele aitasid kaasa eelkõige üldjuhtimise teguritest ettevõtte nõukogu ja auditeerimise näitajad. Ohu märgiks oleks võinud pidada ka riski, mis tulenes suurest juhtkonna kompensatsioonist – eriti suurest optsioonide osakaalust.

2.4. Soovitused pettuste riski hindamiseks ja vähendamiseks

Kui võrrelda autori poolt koostatud mudelit ja juhtumite detailset käsitlemist, on autor seisukohal, et kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed riskihindamise uuringud täiustavad teineteist. Kui investoril on võimalus, siis autori arvamuse kohaselt tuleks sarnaselt antud töö empiirilisele osale luua andmebaas, mis koosneks pettustega vahele jäänud ettevõtetest ja nende töös käsitletud näitajatest. Kui investoril tekib huvi teatud ettevõtete vastu, kuid samas ka kahtlus, kas nende raamatupidamine kajastab ettevõtete tegelikku väärtust, on võimalik avalikustatud raamatupidamise näitajaid andmebaasis olevate ettevõtete näitajatega võrrelda. Näiteks, kui kõrge on laenu osakaal kogu-varadest, kui suures osas koosneb nõukogu välistest inimestest või milline on ettevõtte

juhi kompensatsiooniplaan. Antud näitajate põhjal on võimalik kujundada esmane arusaam, millised ohud võivad seoses ettevõttega ilmneda.

Kui investori huvi on koondunud paarile ettevõttele, tuleks lisaks andmebaasis olevate ettevõtete näitajate võrdlemisele läbi viia sarnane kvalitatiivne analüüs nagu autor Enroni juhtumiuuring korral läbi viis. Oluline oleks välja selgitada, millist pettust ja kuidas oleks võimalik ettevõttes toime panna. Samuti seda, milline võib olla inimeste motivatsioon selle taga. Olenevalt investori tehingu suurusest võib tal tekkida võimalus tutvuda ka ettevõttesisese dokumentatsiooniga – näiteks kui plaanitakse osta suur osa ettevõttest. Antud juhul on võimalik saada kõige täpsemat informatsiooni. Tähtis on, et investor märkaks seoseid näitajate vahel, mis eraldiseisvalt ei pruugi tunduda nii olulised, kuid mille koosmõju võib esile tuua ohuilminguid. Näiteks ettevõtte bilansimahu kasv ainult suurenevate varude tõttu või suur varade väärtuse tõus, kuigi ettevõte pole aasta jooksul varadega seoses midagi soetanud.

Samas on autor teadlik, et tagantjärele on pettuste ohtudega seonduvat juhtumiuuringut läbi viia kergem, kuna juba varasemalt on teada, et pettus on toime pandud ja seoste kinnitamine on selle tõttu lihtsustatud. Investeerimisotsuste tegemisel antud informatsioon puudub. Selle tõttu võib juhtuda, et investor muutub liiga skeptiliseks ja rikub suhted ettevõtte juhtidega, kes tunnevad, et neid ei usaldata. Autor on arvamusel, et antud probleemi vältimiseks tuleks enne juhtumiuuringut ettevõtte näitajaid võrrelda loodud andmebaasiga. Kahtluse püsides tuleks läbi viia juhtumiuuring ja otsida erinevaid seoseid, mis võivad motiveerida pettuse toimepanekut.

Kuna Eestis tegutsevad enamik ettevõtetest erasektoris ja ettevõtete aktsiate müüki toimub võrdlemisi vähe (kui võrrelda Ameerika börsiettevõtetega), tuleb autori arvamuse kohaselt ettevõtete aktsiaid ostes olla skeptiline – eriti kui tegu on väikse ettevõttega. Seda asjaolul, et ettevõtte omanikul on motivatsiooni müügist võimalikult suurt kasumit teenida ja ettevõtet tegelikkusest väärtuslikumana näidata. Kuna väikeste ettevõtete kohta on vähem avalikku informatsiooni, on investoril raskem ettevõtte õiglast väärtust hinnata. Kuigi ettevõtte müügi korral pole seadusevastane selle väärtusest suurema summa küsimine, on keelatud selle põhjenduse aluseks võtta moonutatud raamatupidamise näitajad. Samas antud olukorras saab investor arvatavasti ka ligi ettevõttesisesele dokumentatsioonile, et ettevõtte õiglast väärtust määrata.

Samuti on lisaks investoritele pettuste avastamisest huvitatud ettevõtte juhid. Autori arvamuse kohaselt on pettuste avastamisega seoses oluline, et ettevõtte juhid hindaksid pidevalt, kas ettevõttesisesed kontrollmehhanismid on piisavalt efektiivsed. Ettevõttesiseste pettuste avastamisega peab kindlasti tegelema inimene, keda ettevõtte juht saab usaldada. Vastasel korral võib antud isik samuti pettusega seotud olla. Kuna statistiliselt toimub enamik pettusi seoses sularaha ja varudega, tuleks kõrgendatud tähelepanu suunata inimestele, kes tegelevad sularaha ja varudega igapäevaselt – kasuks tuleks antud inimeste tausta kontrollimine.

Kasulik on ettevõttes luua võimalus pettusest anonüümselt teatada. Võib tekkida olukord, kus mõni töötajatest avastab pettuse, kuid kardab sellest teisi teavitada. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et pettust paneb toime mõni kõrgem juht, kellele peale oleks töötajal ohtlik kaevata – esineb oht kaotada töökoht. Selliseks võimaluseks võib olla näiteks telefoniliin või e-mail.

Vähendamaks ohtu, et mõni ettevõtte töötaja kasutab enda loodud tarnijat, et läbi selle ettevõttele hankida turuhinnast kallimalt vajalikku toormaterjali, peaks tarnijatega seotud protsessidele looma kontrolli. Näiteks uue tarnija saab heaks kiita mõni teine ettevõtte osakond, kes antud tarnijat ettevõttele ei soovitanud. Samas on osakonnal kohustus uurida tarnija ja ettevõttevahelisi seoseid. Autor on arvamusel, et kasulik oleks uurida ka olemasolevate tarnijate ja töötajatega seotud aadresse. Kui mõni aadress kattub, tuleks seost lähemalt uurida.

Viimase soovitusena tuleks autori arvamuse kohaselt tegeleda iga ettevõttes korduva eksimusega. Kui väiksed eksimused kipuvad korduma, võib töötajatele jääda mulje, et see on lubatud ja väikesed eksimused võivad areneda pettusteks. Nagu autor teoorias käsitles, muutub juhuslik petis lõpuks järjepidevaks petiseks, kes otsib ainult võimalust, et pettust toime panna. Samas võib ainult üks pettus rikkuda ettevõtte maine ja kaasa tuua ettevõtte pankroti.

Käesoleva töö edasiarenduseks võiks autor mudeli osas koguda andmebaasis olevate ettevõtete kohta üldjuhtimisega seotud tegurite andmeid kolme aasta jooksul pärast pettuse toimumist. Kasulik oleks uurida, kas pärast pettuse ilmsiks tulemist on ettevõtted teinud oma vigadest järeldusi (eeldades, et ettevõte pole pankrotti läinud) ja

viinud üldjuhtimise tegurite osas sisse muudatusi. Samuti tuleks muudatuste mastaapsust võrrelda kontrollgrupi näitajatega. Eeldusel, et osad ettevõtetest on muudatusi vastu võtnud, saaks valimi jagada kaheks – muudatusi teinud pettustega vahele jäänud ettevõtted ja muudatusi mitte teinud pettustega vahele jäänud ettevõtted. Järgnevalt tuleks hinnata, kuidas on mõlema grupi ettevõtete aktsiad turul võrreldes kontrollgrupiga muutunud. Selle põhjal saaks teha järeldusi, kas ettevõtte üldjuhtimise tegurite muutused on ettevõtetele kasumlikud või on need ainult kuludeks. Juhtumuuringutega seoses saaks tööd edasi arendada, kui lisada mitmete erinevate rahaliste suurustega pettuseid erinevatest riikidest ja sektoritest. Töö kõige suurem edasiarendus oleks see, kui teoreetilises osas lisada käsitlusi teiste pettuste liikide kohta ja täiustada ka inimeste irratsionaalsusest tuleneva käitumise mõju pettuse toimumisele. Autor peab teiste liikide käsitlemist võimalikuks, kui saada ligipääs USA Maksuameti andmebaasidele, mis käsitlevad maksupettuseid.

KOKKUVÕTE

Pettust võib pidada teiste tahtlikuks eksitamiseks eesmärgiga sellise tegevuse tõttu rikastuda või kahjustada teisi isikuid. Põhjuseid, miks inimesed pettuseid toime panevad, liigitatakse sisemisteks ja välisteks stiimuliteks. Detailsemalt käsitlevad antud stiimuleid teineteist täiustavad raamistikud – pettuste kolmnurga ja planeeritud käitumise teooria. Pettuse toimumine on võimalik, kui samaaegselt on esindatud inimese motivatsioon, ratsionaliseerimine ja võimalused. Samas kui pettus toimub pikema perioodi jooksul, muutub esialgselt juhuslik petis järjepidevaks petiseks ja temale on vajalik ainult pettuse võimaluse olemasolu. Antud raamistikud käsitlevad petiseid kui ratsionaalseid inimesi, kuid autor arutleb, et pettusega võib lõppeda ka irratsionaalne käitumine nagu liigne enesekindlus ja otsuste langetamine tuginedes ainult lähiminevikus kogetule. Vastavalt petise oskustele ja võimalustele kujuneb välja millist liiki finantspettust ettevõttes toime pannakse.

Töös käsitlust leidvad ettevõtete finantspettused jagunevad kolme kategooriasse: ettevõtte vara riisumine, korruptsioon ja finantsaruannete pettus. Esimene neist on kõige levinum finantspettuse liik, samas põhjustab see võrreldes kahe teise liigiga ettevõttele keskmiselt väiksema kahju. Samuti on ettevõtte vara riisumist kergem tuvastada, kuna enamasti jääb pettuse tõttu raamatupidamisse sellest jälg. Korruptsioon on ettevõttele võrreldes varade riisumisega keskmiselt kulukam ja seda on raskem tuvastada. Sellena käsitletakse loomuliku äritegevuse mõjutamist, et antud viisil kindlustada endale konkurentidega võrreldes mõni eelis. Kuigi enamasti seostatakse korruptsiooni avaliku sektori töötajatega, esineb seda ka erasektoris. Kõige ohtlikumaks pettuse liigiks peab autor ettevõtte finantsaruannete pettust, mille puhul suurendatakse fiktiivselt ettevõtte tulusid ja kasumit ning millega seonduvad keskmised kulud on ettevõttele kõige suuremad. Enamasti on antud pettusega seotud ettevõtte juhtkond, kuna nemad vastutavad aruannete õigsuse eest ja neile märkamata oleks antud pettust raske toime panna. Samas pole käsitlust leidnud pettuste liikide piirid selgelt eristatavad ja kui

ettevõtted jäävad pettusega vahele, pole erakordne, et korraga pannakse toime mitut liiki pettust.

Ettevõtte üldjuhtimise protsessid on loodud selleks, et kontrolli all hoida printsipali-agendi suhtega kaasnevaid probleeme, mille alla kuulub ka oht, et toime pannakse pettus. Ettevõtte üldjuhtimiseks peetakse tegurite süsteemi, mis mõjutavad ettevõtte juhte tegema ettevõtte otsuseid aktsionäride huvidest lähtuvalt ja mille üheks efektiivsemaks kontrollorganiks peetaks ettevõtte nõukogu. Väga olulist rolli omab nõukogu struktuur. Nimelt kalduvad välised nõukogu liikmed olema efektiivsemad, kui arutletakse ettevõttega seonduvaid negatiivseid otsuseid. Teisisõnu on nende tõttu juhtkonnal suurem oht pärast pettuse avalikuks tulemist tööst ilma jääda – pettust on riskantsem toime panna. Samas ettevõttesisesed nõukoguliikmetel omavad rohkem ettevõttespetsiifilist informatsiooni, mis tuleb samuti ettevõtte juhtimisel kasuks. Kuigi optimaalse nõukoguliikmete arvu kohta ollakse erinevatel arvamustel, peetakse pettusi käsitlevas kirjanduses efektiivsemaks väiksemat nõukogu, kuna selle liikmed saavad rohkem diskussioonist osa võtta ja vajadusel otsustes kiiremini kokku leppida.

Pettuse toimepaneku tõenäosust mõjutab ka laenukapitali osakaal koguvaradest, mis käitub ettevõtte juhi tegevuse kontrollina. Nimelt mida suurem on laenukapitali osakaal, seda suurem on laenumakseteks ettevõttest väljaminev rahavoog, mis võib juhtkonnale tekitada pinget – eriti ettevõttele rasketel perioodidel. Pinge võib tekitada olukorra, kus võltsitakse aruandeid, et ettevõte suudaks teha tagasimakseid või saada tegelikkusest parematel tingimustel uut laenu.

Mahult suurimate pettuste toimepanijad on ettevõtte juhtkonnad. Kuna tihti saavad nad läbi pettuse varaliselt rikkamaks, võib ühe üldjuhtimise tegurina, mis mõjutab pettuste toimumist, vaadelda juhi kompensatsiooniplaani. Suuremahuline lühiajaline kompensatsiooniplaan annab juhile pettuse toimepanemiseks põhjuse, kuna selle tõttu "teenitav" kasum saadakse koheselt kätte. Selliseks võimaluseks on näiteks optsioonide olemasolu juhtide kompensatsiooniplaanis. Vastupidist mõju omavad pikaajalised kompensatsiooniplaanid, mille korral muutub pettus mõttetuks, kuna pikaajaliselt suureneb tõenäosus pettusega vahele jääda ja töökoht kaotada ilma pettusest kasumit saamata.

Samuti võib pettuse toimepaneku tõenäosust mõjutada ettevõtte suurus, ettevõttele auditi teenust pakkunud audiitorettevõtte kvaliteet ja audiitori hinnang ettevõtte raamatupidamisele.

Töö empiirilises osas tutvus töö autor 1866 pettustega seotud USA Börsitehingu Komisjoni poolt välja lastud avaldusega. Lugemise tulemusena moodustati esialgne andmebaas. Selleks, et saada pettustega vahelejäänud ettevõtete kohta informatsiooni, tuli andmebaas siduda ExcecuComp ja Compustat andmebaasidega – lõplikuks valimiks kujunes 189 pettusega vahelejäänud ettevõtet. Antud ettevõtetele loodi samuti kontrollgrupp. Empiirilises osas kasutati samu üldjuhtimise tegureid, mida analüüsiti töö teoreetilises osas, et hinnata nende mõju pettuse toimepaneku tõenäosusele. Tõenäosuse leidmiseks viis autor Stata 12 programmiga läbi probit analüüsi.

Testide tulemusena järeldas autor, et suurema nõukogu olemasolu suurendab pettuse toimepanemise tõenäosust. Suuremal hulgal ettevõttevälisеid inimesi ettevõtte nõukogus vähendab pettuse toimepaneku tõenäosust. Kui ettevõtte juht on samaaegselt nõukogu esimeheks, omab see pettuse toimepaneku tõenäosusele negatiivset mõju. Suurem laenukapitali osakaal suurendab pettuse toimepaneku tõenäosust. Ettevõtte juhi kompensatsiooniplaani struktuur ei oma ettevõtte pettuse toimepaneku tõenäosusele mõju.

Kui mudeli prognoosimise lõikepunktina kasutada punkti 0,34, siis on mudeli täpsuseks 74,1%. See tähendab, et mudel prognoosis õigesti nii 140 ettevõtet, kus toimusid pettused ja sama arvu ettevõtteid, kus ei toimunud pettust. Mõlema võimaluse puhul eksis mudel 49 korral. Kuigi lõikepunkti 0,5 puhul oli mudeli kogutäpsus kõrgem, kaalub autori arvamuse kohaselt kõrgem pettuste tuvastamine üle mudeli üldise täpsuse languse.

Juhtumiuuringust selgus, et Enroni näite puhul aitasid üldjuhtimise teguritest pettuse toimumisele kaasa kõige rohkem ettevõtte nõukogu ja audiitoritega seotud näitajad. Kuigi enamik nõukogust olid kõrgelt haritud ja ettevõttevälised inimesed, olid nad läbi ärisuhete Enroniga siiski seotud, mis võis mõjutada nende võimet objektiivselt ettevõtte aruandeid kritiseerida. Samuti võis seda mõjutada suur tasu, mida nad nõukogus töötamise eest said. Auditiga seoses mõjutas audiitorite objektiivsust asjaolu, et sama

firma osutas Enronile ka konsulteerimise teenuse, mille tõttu võisid nad osaliselt auditeerida enda firma tööd, mille kritiseerimine oleks olnud neile kahjulik.

Autori arvamuse kohaselt võib empiirilise osa tulemuste põhjal järeldada, et pettuse toimumise ohtude analüüsimisel oleks parimate tulemuste saavutamiseks vaja kasutada nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset analüüsi. Kui investoril on võimalus, tuleks luua pettustega vahelejäänud ettevõtete andmetest andmebaas, mille näitajaid huvipakkuvate ettevõtetega võrreldakse. Samuti tuleks pöörata tähelepanu informatsioonile, mis otseselt ei seondu ettevõtte suhtes ohuga, kuid mitme näitaja kokkulagedes võib osutuda riskantseks.

Antud magistritöö tulemustele tuginedes saab analüütik analüüsida erinevate ettevõtete üldjuhtimise tegureid ja selle tulemusena jõuda hinnangule, kas antud ettevõtetes on pettuse võimalikkusest tulenev oht kõrge. Samuti saavad töö teoreetilist osa kasutada ettevõtete juhid, et ära tunda enda alluvate poolt toimepandavaid pettuseid. Tulemustega seonduvate probleemina saab käsitleda asjaolu, et kompensatsiooniga seonduvad näitajad on uuringu tulemusena statistiliselt ebaolulised. Töö edasiarenduse võimalusena näeb autor mudelisse uute muutujate lisamist ja nii teoreetilises kui ka empiirilises osas rohkematele pettuste liikidele nagu maksupettused ja pettused pankroti korral keskendumist. Samuti saaks tööd edasi arendada hinnates aegridade abil, kuidas muutuvad pettuse toimepannud ettevõtete üldjuhtimise tegurid mõne aasta jooksul pärast pettusega vahelejäämist – kas muutused mõjutavad ettevõtete aktsiahinda või mitte.

VIIDATUD ALLIKAD

1. ACFE Raport. Association of Certified Fraud Examiners, 1996. 19 p. [http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/documents/1996-rttn.pdf]. 02.03.2013
2. Annual Fraud Indicator. National Fraud Authority, 2012. 56 p. [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118530/annual-fraud-indicator-2012.pdf]. 22.03.2013
3. **Arbor, A.** The Fraud Triangle. University of Michigan, 2012, 2 p. [http://www.umich.edu/~uaudits/guides/Fraud_Triangle_tri-fold.pdf]. 12.02.2013
4. **Ariely, D.** The End of Rational Economics. – Harvard Business Review, 2009, Vol. 87, No. 7, pp 78-84.
5. **Ariely, D.** Truth About Dishonesty: How We Lie to Everyone – Especially Ourselves. New York: Harper, 2012, 304 p.
6. **Bailey, A. A**. Retail Employee Theft: A Theory of Planned Behavior Perspective. – International Journal of Retail & Distribution Management, 2006, Vol. 34, No. 11, pp. 802–816.
7. **Barboza, D., Schwartz, J**. Enron's many strands: The transactions; The Financial Wizard Tied to Enron's Fall, 2002. [http://www.nytimes.com/2002/02/06/business/enron-s-many-strands-the-transactions-the-financial-wizard-tied-to-enron-s fall.html?pagewanted =all&src=pm] 21.03.2013
8. **Barrett, B.** Different Types of Business Fraud, 2011. [http://www.brighthub.com/office/finance/articles/123108.aspx]. 3.03.2013
9. **Beasley, M., Carcello, J., Hermanson, D., Neal, T.** Fraudulent Financial Reporting 1998-2007: An Analysis of U.S. Public Companies, 2010, Durham, NC: COSO, 49 p. [http://www.coso.org/documents/COSOFRAUDSTUDY2010_001.PDF] 14.04.2013

10. **Beck, L., Ajzen, I.** Predicting Dishonest Actions Using the Theory of Planned Behavior. – Journal of Research in Personality, 1991, Vol. 25, No.3, pp. 285–301.
11. **Becker, G.S.** Irrational behavior and economic theory. - The Journal of Political Economy, 1962, Vol. 70, No. 1, pp. 1-13.
12. **Bell, T., Carcello, J.** A Decision Aid for Assessing the Likelihood of Fraudulent Financial Reporting – A Journal of Practice & Theory, 2000, Vol. 19, No.1, pp. 167-182.
13. **Brennan, M. J.** Corporate Finance Over the Past 25 Years. – Financial Management, 1995, Vol. 24, No. 1, pp. 9-22.
14. **Brooks, L.** Report of Investigation of Enron Corporation and Related Entities Regarding Federal Tax and Compensation Issues, and Policy Recommendations, Volume I: Report. 2003. 723 p. [http://www.jct.gov/s-3-03-vol1.pdf] 23.04.2013
15. **Burns, N., Kedia, S.** The Impact on Performance-based Compensation on Misreporting – Journal of Financial Economics, 2006, Vol. 79, No. 1, pp. 35-67.
16. **Choi, J. P., Thum, M.** The economics of repeated extortion. – Journal of Economics, 2004, Vol. 35, No. 2, pp. 203-223.
17. **Cohen, J., Ding, Y., Lesage, C., Stolowy, H**. Corporate Fraud and Managers' Behavior: Evidence from the Press. – Journal of Business Ethics, 2010, Vol. 95, No. 2, pp.271-315.
18. **Cornell, S**. Cash Larceny - Fraud Prevention & Fraud Detection. Ezine Articles, 2007. [http://ezinearticles.com/?Cash-Larceny---Fraud-Prevention-and-Fraud-Detection&id=607165]. 15.03.2013
19. **Dechow, P., Sloan, R., Sweeney, A**. Causes and Consequences of Earnings Manipulation: an Analysis of Firm Subject to Enforcement Actions by the SEC. – Contemporary Accounting Research, 1996, Vol 13, No. 1, pp. 1-36.
20. **Dorminey, J., Fleming, A. S., Kranacher, M. J., Riley Jr, R.** The Evoultion of Fraud Theory – Issue in Accounting Education, 2012, Vol. 27, No. 2, pp. 555-579.
21. **Doyoung, K.** On the determinants of director additions and removals. – Applied Economics, 2012, Vol. 44, No. 10, pp.1219-1233.
22. **Edelman, D., Nicholson, A.** Arthur Anderson Auditors and Enron: What happened to their Texas CPA licenses? – Journal of Finance & Accountancy, 2011, Vol. 8, No. 1, pp. 1-9.

23. **Efendi, J., Srivastava, A., Swanson, E.P**. Why Do Corporate Managers Misstate Financials Statements? The Role of Option Compensation and Other Factors. – Journal of Financial Economics, 2007, Vol. 85, No. 3, pp. 667-708.
24. **Fama, E.F., Jensen, M. C.** Separation of Ownership and Control. – Journal of Law and Economics, 1983, Vol. 88, No.2, pp. 301-325.
25. Fraud in Financial Statements. Scribd, 2011, 72 p. [http://www.scribd.com/doc/73656200/11/Concealed-liabilities]. 04.03.2013
26. **Gauntt, J.** Enron 'Emperor' Didn't Know He Was On The Titanic, 2006 [http://www.shsu.edu/~pin_www/T@S/2006/watkins06.html] 05.05.2013
27. **Greenbury, R.** Directors' Remuneration: Report of a study group chaired by Sir Richard Greenbury. London: Gee Publishing, 1995, 59 p.
28. **Hanlon, M., Rajgopal, S., Shevlin, T.** Are Executive Stock Options Associated with Future Earnings? – Journal of Accounting and Economics, 2004, Vol. 36, No. 1, pp. 3-43.
29. **Hermalin, B., Weisbach, M.** Board of directors as an endogenously determined Institution: A survey of the economic literature. – Economic Policy Review, 2003, Vol. 9, No.1, pp.7-26.
30. HM Revenue & Customs, 2012, 12 p. [http://www.hmrc.gov.uk/budget-updates/march2012/tax-evasion-report.pdf] 1.04.2013
31. **Hotaling, A., Lippitt, J.** Reconstructing Financial Reporting following the Accounting Fraud Disclosure at Enron Energy Company. – International Journal of Management, 2003, Vol. 20, No. 4, pp. 464-469.
32. **Hwey-Yun, Y.** Case Study of Corporate Governance in Taiwan: Trends and Recommendations. Taipei, 2007, 29 p. [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.ntpu.edu.tw%2Fads%2Fdoc%2F96%2F10-1.doc&ei=5XdtUaLLJsWd0AWA4oDoAg&usg=AFQjCNFA5aohcxoIU2AH9fYLvm-RMPdMpQ&sig2=Jxm_Q3Kkl9_AAqIj6_BnCg& bvm=bv.451753 38,dd2k]. 22.02.2012
33. Introduction to Fraud Examination. Association of Certified Fraud Examiners, 2011, pp. 11. [http://www.acfe.com/uploadedFiles/Shared_Content/Products/Self Study_CPE/intro-to-fraud-exam-2011-extract.pdf]. 29.01.2013

34. **Jensen, M. C.** Value Maximisation, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function. – European Financial Management, 2011, Vol. 7, No. 1, pp. 297–317.
35. **Johnson, S.A., Ryan Jr, H.E., Tian, Y.S.** Executive compensation and corporate fraud, 2005. [http://www.wlu.ca/documents/10886/tian.pdf]. 13.02.2013
36. **Karp, G.** Enron exec motivated for Money, 2002. [http://articles.mcall.com/2002-08-24/news/3418848_1_michael-kopper-enron-big-brother]. 30.03.2013
37. **Karuna, C**. CEO Reputation and Internal Corporate Governance. Irvine, 2009, 54 p. [http://www.kellogg.northwestern.edu/accounting/papers/Karuna.pdf].
38. **Kranacher, M. J., Riley, R., Wells, J. T.** Forensic Accounting and Fraud Examination. New York: John Wiley & Sons Inc, 2010, 560 p.
39. **Larcker, D., Richardson, S. A., Tuna, R.** Does Corporate Governance Really Matter? – The Warton School. Philadelphia, 2004, 75 p.
40. **Linck, J. S., Nettera, J. M., Yangb, T.** The determinants of board structure. – Journal of Financial Economics, 2008, Vol 87, No. 2, pp. 308-328.
41. **Lister, L. M. A** Practical Approach to Fraud Risk: Comprehensive Risk Assessments Can Enable Auditors to Focus Antifraud Efforts on Areas Where Their Organization Is Most Vulnerable. – Internal Auditor, 2007, Vol. 64, pp. 61-65.
42. **Litan, R.** The Enron Failure and State of Corporate Disclosure – Booking Policy Brief Series, 2002 [http://www.brookings.edu/research/papers/2002/04/business-litan] 02.04.2013
43. **Mande, V., Park, K, Y., Son, M.** Equity or Debt Financing: Does Good Corporate Governance Matter? – Corporate Governance: An International Review, 2012, Vol. 20. No. 2, pp. 195-211.
44. **McNeal, A.** The Role of the Board in Fraud Risk Management. – The Conference Board Inc, 2011, 10 p. [http://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=TCB-DN-V3N21111.pdf&type=subsite]. 03.03.2013
45. **Petra, S., Dorata, N.** Restricted Stock Awards and Taxes: What Employees and Employers Should Know – Journal of Accountancy, 2012, Vol. 213, No. 2, pp. 44-48.

46. **Poval, P., Singh, R., Winton, A.** Booms, Busts, and Fraud. – Review of Financial Studies, 2007, Vol. 20, No. 4, pp. 1219-1254.
47. **Powers, W., Troubh, R., Winokur, H.** Report of Investigation by the Special Investigative Committee of the Board of Directors of Enron Corp. 2002. 203 p. [http://i.cnn.net/cnn/2002/LAW/02/02/enron.report/powers.report.pdf] 25.04.2013
48. **Prawitt, D. F., Sharp, N. Y., Wood, D. A**. Internal Audit Outsourcing and the Risk of Misleading or Fraudulent Financial Reporting: Did Sarbanes-Oxley Get It Wrong? 2010. [http://wenku.baidu.com/view/a23ae92fb4daa58da0114a1c.html]. 21.02.2013
49. **Pressman, S.** On Financial Frauds and Their Causes: Investor Overconfidence. – American Journal of Economics & Sociology, 1998, Vol. 57, No. 4, pp. 405-421.
50. **Ramamoorti, S., Olsen, W.** Fraud – Financial Executive, 2007, Vol. 23. No. 6, pp. 53-55.
51. Related Party Transactions. Australian Securities and Investments Commission, 2011. 42 p. [http://www.asic.gov.au/asic/pdflib.nsf/LookupByFileName/rg76-300311.pdf/$file/rg76-300311.pdf]. 03.03.2013
52. **Rocca, M. L.** The influence of corporate governance on the relation between capital structure and value. – The International Journal of Effective Board Performance, 2007, Vol. 7, No. 3, pp. 312-325.
53. **Roger, D. M.** Through the Ethics Looking Glass: Another View of the World of Auditors and Ethics Author(s). – Journal of Business Ethics, 2007, Vol. 70, No. 1, pp. 5-14.
54. **Soana, M., Regalli, M.** Corporate Governance Quality and Cost of Equity. – International Journal of Business Administration, 2010, Vol. 3, No. 2, pp. 2-16.
55. **Srinivas, S.** Tunneling vs Agency Effect: A Case Study of Enron and Satyam – The Journal for Decision Makers, 2011, Vol. 36, No. 3, pp. 9-26.
56. The Role of Enron's Board of Directors in Enron's Collapse. Permanent Subcommittee on Governmental Affairs United States Senate. 2002. 63 p. [http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-107SPRT80393/pdf/CPRT-107SPRT80393.pdf] 24.04.2013
57. **Uzun, H., Szewczyk, S. H., Varma, R.** Board Composition and Corporate Fraud. – Financial Analysts Journal, 2004, Vol. 60, No. 3, p33-43.

58. **Veliotis, S**. Rule 10b5-1 Trading Plans and Insiders' Incentive to Misrepresent. – American Business Law Journal, 2010, Vol. 47, No. 2, pp. 313-359.
59. **Wayne, L.** Enron's collapse; Before Debacle, Enron Insiders Cashed In $1.1 Billion in Shares, 2002. [http://www.nytimes.com/2002/01/13/business/enron-s-collapse-before-debacle-enron-insiders-cashed-in-1.1-billion-in-shares.html?pagewanted=all&src=pm] 23.03.2013
60. **Wells, J. T.**And One for Me: Skimming is by far the most popular method for stealing an organization's cash. – Journal of Accountancy, 2002, Vol. 193, No. 1, pp. 90-92.
61. **Wells, J. T.** Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection. New York: John Wiley & Sons Inc, 2007, 442 p.
62. **Wells, J. T.** Follow Fraud to the Likely Perp. – Journal of Accountancy, 2001a, Vol. 191, No. 3, pp. 91-93.
63. **Wells, J. T.** Timing is of the Essence. – Journal of Accountancy, 2001b, Vol. 191, No. 5, pp. 78-83.
64. **Wells, J. T.** Occupational Fraud and Abuse. Austin: Obsidian Publishing, 1997, 564 p.
65. **Wolfe, D.T., Hermanson, D.** The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. – The CPA Journal, 2004, Vol. 74, No. 12, pp. 38-42.
66. **Zahra, S. A., Pearce II, J. A.** Boards of Directors and Corporate Financial Performance: A Review and Integrative Model. – Journal of Management, 1989, Vol. 15, No.2, pp 291-335.
67. **Zweighaft, D.** Slicing the Salami: Small-Dollar Recurring Fraud. – Journal of Investment Compliance (Euromoney), 2004, Vol. 5, No. 2, pp. 138-142.
68. **Zyglidopoulos, C., Fleming, P. J., Rothenberg, S.** Rationalization, Overcompensation and the Escalation of Corruption in Organizations. – Journal of Business Ethics, 2009, Vol. 84, No. 1, pp. 65-73.

LISAD

Lisa 1. USA Börsitehingute Komisjoni avalduse näide (inglise keelne)

U.S. Securities and Exchange Commission

Litigation Release No. 22002 / June 16, 2011

Accounting and Auditing Enforcement No. 3294 / June 16, 2011

SEC v. Farkas, 1:10-CV-00667 (E.D. Va.)
SEC v. Brown, 1:11-CV-00192 (E.D. Va.)
SEC v. Kissick, 1:11-CV-00215 (E.D. Va.)
SEC v. Kelly, 1:11-CV-00268 (E.D. Va.)

SEC Charges Former Officers and Supervisors at Taylor, Bean and Whitaker Mortgage Corp. and Colonial Bank with Securities Fraud and Related TARP Scheme

On June 16, 2010 the Securities and Exchange Commission (SEC) charged Lee B. Farkas, the former chairman and majority owner of Taylor, Bean and Whitaker Mortgage Corp. (TBW), which was once the nation's largest non-depository mortgage lender, with orchestrating a large-scale securities fraud scheme and attempting to scam the U.S. Treasury's Troubled Asset Relief Program (TARP).

On February 24, 2011, the SEC charged Desiree E. Brown, TBW's former treasurer, with aiding and abetting Farkas' securities fraud and TARP related schemes.

On March 2, 2011, the SEC charged Catherine L. Kissick, a former vice president at Colonial Bank and the head of its mortgage warehouse lending division (MWLD) with being an active participant in Farkas' securities fraud scheme.

On March 16, 2011, the SEC charged Teresa A. Kelly, a former operations supervisor at Colonial Bank’s MWLD with being an active participant in Farkas and Kissick’s securities fraud scheme.

In the comprehensive scheme, the SEC alleged that Farkas, Kissick, Brown and Kelly (collectively, Defendants) conspired together to sell more than $1.5 billion worth of fabricated or impaired mortgage loans and securities from TBW to Colonial Bank. Those loans and securities were falsely reported to the investing public as high-quality, liquid assets. Farkas and Brown were also responsible for a bogus equity investment that caused Colonial Bank to misrepresent that it had satisfied a prerequisite necessary to qualify for TARP funds. When Colonial Bank's parent company — The Colonial BancGroup, Inc. — issued a press release announcing it had obtained preliminary approval to receive $550 million in TARP funds, its stock price jumped 54 percent in the remaining two hours of trading, representing its largest one-day price increase since 1983.

According to the SEC's complaints, each filed in U.S. District Court for the Eastern District of Virginia; Defendants executed the fraudulent scheme from March 2002 until August 2009, when TBW — a privately-held company headquartered in Ocala, Florida — filed for bankruptcy. TBW was the largest customer of Colonial Bank's MWLD. Because TBW generally did not have sufficient capital to internally fund the mortgage loans it originated, it relied on financing arrangements primarily through Colonial Bank's MWLD to fund such mortgage loans.

According to the SEC's complaints, TBW began to experience liquidity problems and overdrew its then-limited warehouse line of credit with Colonial Bank by approximately $15 million each day. The SEC alleges that Farkas pressured Kissick and Kelly to assist in concealing TBW's overdraws through a pattern of "kiting" whereby certain debits to TBW's warehouse line of credit were not entered until after credits due to the warehouse line of credit for the following day were entered. As this kiting activity increased in scope, TBW was overdrawing its accounts with Colonial Bank by approximately $150 million per day.

The SEC alleges that in order to conceal this initial fraudulent conduct, Defendants jointly devised a plan for TBW to create and submit fictitious loan information to Colonial Bank. Defendants also directed the creation of fictitious mortgage-backed securities assembled from the fraudulent loans. By the end of 2007, the scheme consisted of approximately $500 million in fake residential mortgage loans and approximately $1 billion in severely impaired residential mortgage loans and securities. As a direct result of Defendants' misconduct, these fictitious and impaired loans were misrepresented as high-quality assets on Colonial BancGroup's financial statements.

The SEC alleges that in addition to causing Colonial BancGroup to misrepresent its assets, Farkas and Brown caused BancGroup to misstate publicly that it had obtained commitments for a $300 million capital infusion, which would qualify Colonial Bank for TARP funding. Farkas falsely told BancGroup that a foreign-held investment bank had committed to financing TBW's equity investment in Colonial Bank. Farkas also issued a press release on behalf of TBW announcing that TBW had secured the necessary financing for BancGroup. Contrary to his representations to BancGroup and to the investing public, Farkas never secured financing or sufficient investors to fund the capital infusion. When BancGroup and TBW later mutually announced the termination of their stock purchase agreement, essentially signaling the end of Colonial Bank's pursuit of TARP funds, BancGroup's stock declined 20 percent.

The SEC's complaint against Farkas charges him with violations of the antifraud, reporting, books and records and internal controls provisions of the federal securities laws, including Section 17(a) of the Securities Act of 1933 (Securities Act) and Section 10(b) of the Exchange Act of 1934 (Exchange Act) and Rules 10b-5 and 13b2-1 thereunder and aiding and abetting violations of Sections 10(b), 13(a), 13(b)(2)(A), 13(b)(2)(B) and 13(b)(5) of the Exchange Act and Rules 10b-5, 12b-20, 13a-1, 13a-11 and 13a-13 thereunder. The SEC is seeking permanent injunctive relief, disgorgement of ill-gotten gains with prejudgment interest, and financial penalties against Farkas. The SEC also seeks an officer-and-director bar against Farkas as well as an equitable order prohibiting him from serving in a senior management or control position at any mortgage-related company or other financial institution and from holding any position involving financial reporting or disclosure at a public company. On November 5, 2010,

at the request of Farkas, the court stayed the SEC's action against him pending resolution of the criminal case filed against him in the same district by the U.S. Department of Justice and the U.S. Attorney's Office for the Eastern District of Virginia.

The SEC's complaint against Kissick charges her with violations of the antifraud, reporting, books and records and internal controls provisions of the federal securities laws. Without admitting or denying the SEC's allegations, Kissick consented to the entry of a judgment permanently enjoining her from violation of Section 17(a) of the Securities Act, Sections 10(b) and 13(b)(5) of the Exchange Act and Rules 10b-5, 13b2-1 and 13b2-2 thereunder, and from aiding and abetting violations of Sections 10(b), 13(a), 13(b)(2)(A) and 13(b)(2)(B) of the Exchange Act and Rules 10b-5, 12b-20, 13a-1, 13a-11 and 13a-13 thereunder. Kissick also consented to an order barring her from acting as an officer or director of any public company that has securities registered with the SEC pursuant to Section 12 of the Exchange Act. Kissick also consented to an order prohibiting her from serving in a senior management or control position at any mortgage-related company or other financial institution or from holding any position involving financial reporting or disclosure at a public company. The proposed preliminary settlement, under which the SEC's requests for financial penalties against Kissick would remain pending, is subject to court approval.

The SEC's complaint against Brown charges her with violations of the antifraud, reporting, books and records and internal controls provisions of the federal securities laws. Without admitting or denying the SEC's allegations, Brown consented to the entry of a judgment permanently enjoining her from violation of Rule 13b2-1 of the Exchange Act and from aiding and abetting violations of Sections 10(b), 13(a), 13(b)(2)(A), 13(b)(2)(B) and 13(b)(5) of the Exchange Act and Rules 10b-5, 12b-20, 13a-1, 13a-11 and 13a-13 thereunder. The proposed preliminary settlement, under which the SEC's requests for financial penalties against Brown would remain pending, is subject to court approval.

The SEC's complaint against Kelly charges her with violations of the antifraud, reporting, books and records and internal controls provisions of the federal securities laws. Without admitting or denying the SEC's allegations, Brown consented to the entry

of a judgment permanently enjoining her from violation of Sections 10(b) and 13(b)(5) of the Exchange Act and Rules 10b-5 and 13b2-1 thereunder, and from aiding and abetting violations of Sections 10(b), 13(a), 13(b)(2)(A) and 13(b)(2)(B) of the Exchange Act and Rules 10b-5, 12b-20, 13a-1, 13a-11 and 13a-13 thereunder. The preliminary settlement, under which the SEC's requests for financial penalties against Brown remain pending, was entered by the court on May 4, 2011.

The SEC's investigation is ongoing. The SEC acknowledges the assistance of the Fraud Section of the U.S. Department of Justice's Criminal Division, the Federal Bureau of Investigation, the Office of the Special Inspector General for the TARP, the Federal Housing Finance Agency's Office of the Inspector General, the Federal Deposit Insurance Corporation's Office of the Inspector General, and the Office of the Inspector General for the U.S. Department of Housing and Urban Development. The SEC brought its enforcement actions in coordination with these other members of the Financial Fraud Enforcement Task Force (http://www.stopfraud.gov/).

Lisa 2. Muutujate korrelatsioonimaatriks

	Ettevõtte nõukogu				Kapitali-struktuur	Juhi kompensatsioon			Kontrollmuutujad			
	CEO esim,	**Number väliseid**	**Suur-aktsionär**	**Liikmeid kokku**	**Võlg**	**Pikaajaline stiimul**	**Piir, aktsiad**	**Opts,**	**ROA**	**EV suurus**	**Audiitori otsus**	**Audiitori firma**
CEO esim,	1											
Number väliseid	0,239	1										
Suur-aktsionär	0,075	-0,272	1									
Liikmeid kokku	0,243	0,263	-0,212	1								
Võlg	0,042	0,05	0,044	-0,019	1							
Pikaajaline stiimul	-0,233	-0,369	-0,042	-0,042	0,05	1						
Piir, aktsiad	0,054	0,100	-0,071	0,079	0,171	-0,015	1					
Optsioonid,	0,003	-0,060	-0,086	0,072	-0,093	-0,001	0,163	1				
ROA	0,072	0,057	0,009	0	-0,036	0,024	0,008	0	1			
EV suurus	0,043	0,124	-0,134	0,141	-0,032	0,212	0,202	0,223	0,031	1		
Audiitori hinnang	-0,028	0,409	0,01	0,005	0,198	-0,087	-0,011	0,023	0,004	0,028	1	
Audiitori firma	-0,013	-0,014	0,074	0,086	-0,003	0,031	0,054	-0,039	0,013	0,05	0,272	1

Allikas: (autori koostatud).

SUMMARY

THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE FACTORS ON THE PROBABILITY OF CORPORATE FRAUD

Andrus Lukke

Investors do not have access to internal corporate information. They should trust, but at the same time analyze the information that companies publicly disclose. You may encounter the risk that the employed people are self-serving and use flexible accounting rules to manipulate with the publicly disclose reports. This risk is reduced as larger companies are required to use auditors to prove the reliability the reports. But the company's external auditors are also individuals who might either unable to detect fraud or possess self-motivation to not the disclose the fraudulent behavior. Committed fraud has negative impact on investors wealth as the related to investment decisions were taken on the basis of incorrect information. As a result, investors may lose all or part of their investment. (Annual Fraud ... 2012: 21)

For example this happened with a successful American electricity and gas transport company Enron, which was awarded 6 consecutive times America's most innovative company, before the fraud was discovered. In 2001, it was found that a large part of the company's accounting was built on fraudulent behavior ¬, the company ended in bankruptcy, and investors lost their entire investment. (Hotalin, Lippitt 2003: 464) Although, in 2002 the Sarbanes-Oxley Act was introduced. This gave investors some protection by introducing more sight public accounting rules. Still, there remains the possibility that investors will lose their investment because of the company's internal financial fraud. (Prawitt et al. 2012: 1) That is why we should take into account the fact that the company reports, which are presented to the public, can be manipulated. It is also important that business managers to be aware of the risks that arise from the fact

that business workers might commit fraud. The author thinks that it is necessary to know how to be fraudulent to prevent yourself from fraud.

The author's objective is to evaluate the relationship between different governance factors and corporate fraud. This work may be of interest to business managers, who will have a better overview of the types of fraud, and are more able to detect fraud in their companies. At the same time the empirical part contributes with a model which can be used to determine the probability of fraud occurring. The author has set the following research tasks:

- Provide an overview of the reasons why fraud occurs;
- explain different types of fraud;
- Provide an overview of corporate governance factors associated with fraud detection;
- Collect data on fraudulent U.S. companies between 2002-2011;
- develop a probit model to assess the likelihood of fraud committed using the previously discussed corporate governance indicators;
- analyse probit model's results;
- Identify which factors contributed to the fact that Enron was committing wide-ranging financial fraud.

Fraud is the behavior to deliberately mislead others in order to enrich you or harm other persons. The reasons why people commit fraud are classified as internal and external stimuli. For the two frameworks discussed enrich each other - fraud triangle and the theory of planned behavior. If at the same time motivation, rationalization and opportunities are represented then fraud can take place. However, if fraud takes place over a longer period of time, initially a random cheater will develop into a predator who only seeks the possibility of fraud. It is common for these frameworks that people are rational, but the author argues that fraud can result in irrational behavior such as excessive self-confidence and decision-making based solely on its experiences in the recent past.

The frauds of the thesis fall into three categories: corporate embezzlement, corruption and fraud in the financial statements. The first of these is the most common type of

fraud, but its costs when compared with the other two fraud types are on average less to the company. Because there also is a trail in the accounts, this type of fraud is easier to detect. Corruption when compared to embezzlement is more expensive and harder to detect. Corruption is to influence natural business that way, to secure an advantage compared to its competitors. Although most often public sector is associated with corruption, it also occurs in the private sector. The most dangerous fraud type is fraud in the company's financial statements, which factiously increased the company's revenues and profits, and have the greatest average costs for a company. In most cases, the company's management is a fraudulent, since they are responsible for the accuracy of the reports, and it would be hard to perpetrate the fraud unnoticed. However, boundaries between fraud types are not clearly distinguishable, and if companies are fraudulent, it is not extraordinary, that they have put into effect several types of fraud at the same time.

Corporate governance processes are established to control the principals-agent relationship related problems - which also include the risk that committing fraud. Corporate governance systems are considered to be factors that affect the company's directors to make business decisions taking into account the interests of the shareholders. One of the most efficient controlling systems seems to be council of board members. The board has a very important role in the structure. Namely, external board members tend to be more effective in discussing business-related adverse decisions. Perhaps because they are at greater risk of shame when fraud occurs. However, insiders on the board have more company-specific information, as well as the company's leadership's favor. Although the optimal number of board members is still being discussed in the recent literature, the smaller board seems to be more efficient when it comes in to questions that need to be agreed quickly or discussed deeply.

Also the likelihood of fraud committing is affected by the leverage, which behaves as a control for the company's directors. Namely, the higher the debt equity ratio, the higher the loan repayment, thus the company has larger negative cash flow, which can cause tensions in the management – especially when the company is having a difficult period. The tension may lead to a situation where the false statements, because the company is not able to make the repayments, or wants a new loan on better terms than they should.

The biggest frauds happen when the company’s senior management is involved. Often the people are already rich, but want to gain more money or don’t want to lose the jobs they have. So they commit fraud. One of the things that might show how much if the possibility that fraud happens might be the compensation plan. Large-scale short-term compensation plan provides managers the incentive to commit fraud, since the result of "earned" benefits will be available after a short period of time. Such opportunities are available as options of the compensation plan. The long-term incentive plans have the opposite effect, which will become a meaningless scam, because the long-term increases in the probability of being caught, losing their job and losing all the benefits that come with the job.

Also different indicators can also affect the likelihood of fraud is committed by company. For example size, which company has been providing audit services to the auditor and the auditor's assessment of the quality of corporate business accounts.

The empirical work of the present work included the reading of 1866 of fraud related statements by the U.S. Security Exchange Commission. After reading the news the author was able to create the initial database. In order to obtain information on corporate governance, the database was linked to the ExcecuComp and Compustat databases - the final sample was 189 companies that were fraudulent. The author also set up the control group. The empirical part of the administration used the same factors that were analyzed in the theoretical part of the work, in order to assess their impact on the probability of committing fraud. The author used Stata 12 to estimate the probability of being fraudulent. The main analysis was the probit analysis.

After testing the author concluded that the presence of a larger council increases the likelihood of committing fraud. A larger number of people from outside the company, on the company's board will reduce the likelihood of fraud is committed. If the manager is concurrently Chairman of the Board, it has a negative effect on the likelihood to commit fraud. Higher proportion of debt capital increases the likelihood of committing fraud. Company director compensation plan structure does influence whether the company commits fraud.

If the model's cut point of 0,34 was used, the model predicted accurately in 74,1% of the times. This means that the model correctly predicted both the 140 companies where fraud took place and the same number of companies where there was no fraud. Either of which broke the 49 model. Although the intercept of 0,5, the total accuracy of the model was higher, considering the author's opinion of the fact that fraud detection higher is more important than the overall accuracy.

The case study showed that the Enron example, the administration of factors contributed to the occurrence of fraud, most of the board and auditors indicators. Although the majority of the board was highly educated, and people were from outside the company, they conducted business with Enron, which could affect their ability to objectively criticize the company reports. The amount of money they earned also could be a big influence on what they said. Affected the objectivity of the audit, the auditors of Enron also sold them consulting services. So they might check work that they wrote themselves. The author's opinion is that, empirical results suggest that the occurrence of fraud risk analysis the best results will be when using both quantitative and qualitative analysis. If the investor has the opportunity, he should create a fraudulent business information database which figures' are compared with companies of interest. It should also pay attention to information that does not directly relate to the subject of risk, but the might affect the company some other way.

Based on the results of this thesis there are a lot the reader can take with him. For example he can use different corporate governance analyses to evaluate the factors and as a result, reach a conclusion as whether the companies are high risk due to the possibility of fraud. Further work might be done on the theoretical and empirical part by adding different types of frauds – such as tax fraud and bankruptcy fraud. For example use different fraud types in the model. To develop the model even further, different variables should be added into the model. The model could also be developed further by using time series analysis. More precisely, how do changes in corporate governance affect the abnormal returns after a couple of years after fraud occurred?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

ETTEVÕTTE ÜLDJUHTIMISE TEGURITE MÕJU MAKSUVÄLISTE FINANTSPETTUSTE TOIMUMISELE

Mina
Andrus Lukke
(autori nimi)
(sünnikuupäev: 24.01.1988)

1.annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Ettevõtte Üldjuhtimise Tegurite Mõju Maksuväliste Finantspettuste Toimumisele,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Mark Kantšukov,
(juhendaja nimi)

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2.olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3.kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2013